

LITURGIJSKA OBNOVA CRKVE KAO BITNI ZADATAK REDOVNIŠTVA

**ZBORNIK RADOVA
JEDANAESTOG REDOVNIČKOG TJEDNA**

LITURGIJSKA OBNOVA CRKVE KAO BITNI ZADATAK
REDOVNIŠTVA

Zbornik radova

Jedanaestog redovničkog tjedna

Priredila: Albertina Anda Baćak
Lektura: Mato Balić
Odgovara: Albertina Anda Baćak, Kaptol 21/II, 41000 Zagreb
Izdaje: Konferencija viših redovničkih poglavara
Unija viših redovničkih poglavarica
Tisak: TIPOTISAK Zagreb, Selska cesta 138

LITURGIJSKA OBNOVA CRKVE KAO BITNI ZADATAK REDOVNIŠTVA

**ZBORNIK RADOVA XI. REDOVNIČKOG TJEDNA
(Zagreb, 29. kolovoza - 1. rujna 1989.)**

Uredila
Albertina Anda Baćak

ZAGREB, 1993.

Konferencija viših redovničkih poglavara
Unija viših redovničkih poglavara

SADRŽAJ

RIJEČ IZDAVAČA.....	9
PROGRAM	11
Jakov Mamić	
TROSTRUKA SLUŽBA KRISTOVA U REDOVNIČKOM	
ŽIVOTU	13
I. UVODNA RAŠČLAMBA	13
II. KRISTOVA SVEĆENIČKA SLUŽBA I REDOVNIČKI POZIV	
I ŽIVOT	14
III. KRISTOVA PROROČKA SLUŽBA I REDOVNIČKI ŽIVOT	18
IV. KRISTOVA KRALJEVSKA SLUŽBA I REDOVNIČKI POZIV	
I ŽIVOT	20
ZAKLJUČAK	22
Bernardin Škunca	
LITURGIJA I ŽIVOT CRKVE (poslanica naših biskupa)	25
Povod	25
Jedno sjećanje	25
Probuditi osjećaj za bît liturgije	29
Za život po liturgiji	31
Rudi Borštnik	
MOLITVA I RAD U REDOVNIČKOM ŽIVOTU	35
Uvodne misli	35
I. MOLITVA U REDOVNIČKOM ŽIVOTU	36
1. Prva i najvažnija služba redovnika	36
2. Isus - učitelj, uzor i izvor novozavjetne molitve	37
3. Marija, uzor slušanja i molitve	37
4. Kontemplacija, srce kršćanstva	38
5. Redovnička molitva - "biti na cilju"	39
6. Redovnička molitva, čista kvaliteta	40
7. Šutnja - razmatranje u molitvi	41
8. Kontemplativne ustanove - izvrstan dar hvale Bogu	42
9. Životna potrebitost molitve i kontemplacije u	
apostolskom radu	43
10. Molitva, posebni zahtjev redovničkog poziva	44
11. Specifična redovnička molitva: osnažena molitva i	
sveudiljno bogoslužje	45
12. Pučke pobožnosti u redovničkom molitvenom životu....	46

13. Crkva štiti molitveni život redovnika	46
a) Čisti izvori duhovnosti	46
b) Smjernice crkvenoga prava konkretno određuju	47
c) Zajednička molitva, preporučena i teološki utemeljena	47
 II. RAD U REDOVNIČKOM ŽIVOTU	48
14. Rad prema redovničkoj predaji	48
15. "Najrječitije evanđelje rada" - Isus radnik	49
16. Rad - agape, rad - izraz ljubavi	49
17. Samostalnost zemaljskih stvarnosti	50
18. Osnovni principi za duhovnost rada	51
19. Rad kao humanizacija i evangelizacija svijeta	52
20. Zajedničarstvo rada u redovničkom životu	53
 III. ODNOSI DOPUNJAVANJA IZMEĐU MOLITVE I RADA	53
21. Nutarna i vanjska čovjekova djelatnost - uzajamno dopunjavanje	53
22. Ne lučiti, nego povezivati molitvu i rad	54
23. Kako postići jedinstvo, rada i molitve	55
24. Vjernost	55
 Petar Bašić	
"PUĆKO", "LITURGIJSKO", "DUHOVNJAČKO" U MOLITVI REDOVNIKA	59
I. LITURGIJA I PUĆKA POBOŽNOST	59
II. LITURGIJA I NOVI DUHOVNI POKRETI	63
 Anto Popović	
ISUSOVA MOLITVA U GETSEMANIJU Mk 4,32-42	73
1. Primjer za biblijsku ukorijenjenost molitve	73
2. Razgraničenje odlomka	73
3. Struktura	74
4. Detaljnija analiza ključnih elemenata odlomka (Closer reading)	74
5. Životna situacija odlomka i njegova funkcija u širem kontekstu	78
6. Opći zaključak	79
 Bernardin Škunca	
REDOVNIČKI POZIV I POSVETA VREMENA	85
Uvod	85
Darovano vrijeme	85

1.	Krist - jedini posvetitelj vremena	85
2.	Redovnik/redovnica u liturgijskom vremenu ili sakramentalni nastavak Kristovog vremena	87
2.1.	Euharistija	87
2.2.	Časoslov i posveta vremena	89
3.	Posveta vremena i znakovi vremena	89
 Zdenko Tomislav Tenšek		
OTAČKA DUHOVNOST U "SLUŽBI ČITANJA"		93
1.	"Lectio divina"	93
2.	Boga hvaliti u ljubavi	96
3.	Boga hvaliti glasom, srcem i djelima	97
4.	Hvala i pjevanje	99
	a) Nova pjesma	100
	b) Aleluja, pjesma neba	100
	c) Jubilus - kliktanje	101
5.	Hvala kao dar	102
Zaključak		103
 Imakulata Malinka		
PJEVANJE PSALAMA OD GREGORIJANSKOG KORALA DO		
DANAS		107
Uvod		107
PSALMODIJA		109
SUVREMENO STVARALAŠTVO		110
Prijevni psalam		113
Zaključak		114
 Jozo Milanović		
"LECTIO DIVINA" U RITMU LITURGIJSKE GODINE		123
1.	"LECTIO DIVINA"	123
1.1.	ŠTO JE "LECTIO DIVINA"?	123
1.2.	"BOŽANSKO ČITANJE" I REDOVNIŠTVO	124
2.	U RITMU LITURGIJSKE GODINE	124
2.1.	UVODNE NAPOMENE	124
2.2.	"LECTIO DIVINA" PRIPREMA LITURGIJSKO ČITANJE	126
2.3.	"LECTIO DIVINA" NASTAVLJA LITURGIJSKO ČITANJE	126

Mario Šikić	
PORUKA MIRA, RADOSTI I ČISTOĆE STVORENOGA SVIJETA U LITURGIJSKOJ MOLITVI	127
UVOD	127
I. PORUKA MIRA	128
1. Božji mir - Kristov mir	129
2. Mir iz pouzdanja u Boga	129
3. Mir pomirene duše	130
4. Mir u zajednici ljudi	131
5. Mir u nebu	133
6. Povezanost pravde i mira	133
II. PORUKA RADOSTI	
1. Radost Boga zbog stvaranja stvorenih bića i zbog spasenja čovjeka	135
2. Radost zbog Isusova rođenja, muke i uskrsnuća	135
3. Radost zbog oproštenja grijeha i pomirenja milosti	136
4. Radost zbog Božje prisutnosti i dobrote po djelima njegovim	136
5. Radost u trpljenju i progonstvu	137
6. Radost iz života u miru s ljudima	138
7. Radost zbog zdravlja i uspjeha u poslovima	138
8. Radost života u nebu	139
9. Radost zbog svečanosti	139
10. Molba za radost	140
III. PORUKA ČISTOĆE STVORENOGA SVIJETA	140
1. Bog - Krist gospodar je stvorenja	143
2. Mudrost, čudesnost i dobrota Boga u stvorenjima	143
3. Čovjek i stvorenje slave i hvale Boga	144
4. Stvorenje u službi čovjeka i njegova spasenja	145
ZAKLJUČAK	146

RIJEČ IZDAVAČA

U prostorijama sjemeništa na Šalati u Zagrebu održan je od 29. kolovoza do 1. rujna 1989. godine Jedanaesti redovnički tjedan, koji su organizirali Konferencija viših redovničkih poglavara i Unija viših redovničkih poglavarica. Okvirna tema: "LITURGIJSKA OBNOVA CRKVE KAO BITNI ZADATAK REDOVNIŠTVA" obrađena je u trinaest predavanja. Sva predavanja koja smo uspjeli dobiti od predavača objavljujemo u Zborniku. Na Tjednu je sudjelovalo oko četrststo sudionika: oko 290 redovnica i oko 110 redovnika.

Tjedan je otvorio predsjednik konferencije viših redovničkih poglavara o. Rajko Gelemanović, provincijal Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, a završne riječi uputila je predsjednica Unije viših redovničkih poglavarica s. Bernarda Krištić, provincijalka sestara Klanjateljica Krvi Kristove.

Jedanaesti redovnički tjedan počastili su svojim dolaskom i sudjelovanjem banjalučki biskup mons. Franjo Komarica, hvarski biskup mons. Slobodan Štambuk, zagrebački pomoćni biskup mons. Đuro Kokša, tajnik BK mons. Vjekoslav Milovan. Skupu je uputio prigodnu poruku zagrebački nadbiskup i prvostolnik Franjo kardinal Kuharić. Pisma i pozdrave Tjednu su uputili gotovo svi nadbiskupi i većina biskupa.

Euharistijska slavlja s prigodnim homilijama predvodili su: prvi dan o. Rajko Gelemanović, predsjednik KVRP; drugi dan mons. Franjo Komarica, banjalučki biskup; treći dan o. Lojze Bratina, potpredsjednik KVRP, a završno je imao mons. Đuro Kokša, zagrebački pomoćni biskup. Liturgijskim dijelovima ravnale su s. Imakulata Malinka i s. Cecilija Pleša.

Voditelji radnoga dijela bili su: o. Ljudevit Maračić (prvi dan), s. Natalija Palac (drugi dan), s. Angelina Samardžija (treći dan) i g. Stjepan Bolkovac (četvrti dan).

Na svršetku prvog radnog dana Križni put je predvodio o. Bernardin Škunca, drugi dan meditativnu Večernju predvodio je o. Jozo Milanović, a treći dan euharistijsko klanjanje predvodio je o. Zvjezdan Linić.

Zagreb, prosinac 1993.

Izdavač:

Konferencija VRP i Unija VRP

PROGRAM

29. kolovoza 1989.

- OTVORENJE TJEDNA: o. Rajko Gelemanović, predsjednik Konferencije VRP
- o. Jakov Mamić: TROSTRUKA SLUŽBA KRISTOVA U REDOVNIČKOM ŽIVOTU
- o. Bernardin Škunca: LITURGIJA I ŽIVOT CRKVE
 - poslanica naših biskupa
- Euharistijsko slavlje - predvodi o. Rajko Gelemanović
- g. Rudi Borštnik: MOLITVA I RAD U REDOVNIČKOM ŽIVOTU
- o. Petar Bašić: 'PUČKO', 'LITURGIJSKO', 'DUHOVNJAČKO' U MOLITVI REDOVNIKA
- Križni put "S Isusom u njegovom i našem vazmenom putu" - predvodi o. Bernardin Škunca

30. kolovoza 1989.

- o. Anto Popović: ISUSOVA MOLITVA U GETSEMANIJU Mk 4,32-42
- mons. Franjo Komarica: EUHARISTIJSKO SVETKOVANJE - KAO MOLITVA KOJA OKUPLJA 'IN UNUM'
- Euharistijsko slavlje - predvodi mons. Franjo Komarica
- o. Bernardin Škunca: REDOVNIČKI POZIV I POSVETA VREMENA
- o. Zdenko Tomislav Tenšek: OTAČKA DUHOVNOST U 'SLUŽBI ČITANJA'
- Meditativna Večernja - predvodi o. Jozo Milanović

31. kolovoza 1989.

- s. Imakulata Malinka: PJEVANJE PSALAMA OD GREGORIJANSKOG KORALA DO DANAS
- o. Jozo Milanović: 'LECTIO DIVINA' U RITMU LITURGIJSKE GODINE
- Euharistijsko slavlje - predvodi o. Lojze Bratina, potpredsjednik Konferencije VRP
- o. Mario Šikić: PORUKA MIRA, RADOSTI I ČISTOĆE STVORENOGA SVIJETA U LITURGIJSKOJ MOLITVI
- o. Zvjezdan Linić: SLAVLJENIČKI, MEDITATIVNI I SIMBOLIČKI NAGLASCI U SVETKOVANJU EUHARISTIJE
- Euharistijsko klanjanje - predvodi o. Zvjezdan Linić

1. rujna 1989.

- o. Tomislav Šagi Bunić: EUHARISTIJA KAO DOGAĐAJ POVIJESTI SPASENJA
- OKRUGLI STOL PREDAVAČA
- ZAVRŠNE RIJEČI TJEDNA: s. Bernarda Krištić, predsjednica Unije VRP
- Euharistijsko slavlje - predvodi mons. Đuro Kokša, zagrebački pomoćni biskup

TROSTRUKA SLUŽBA KRISTOVA U REDOVNIČKOM POZIVU I ŽIVOTU

I. UVODNE RAŠČLAMBE

1. Tema koja nam je zadana može se višestruko razumjeti pa stoga i višestruko obraditi. Ona može zvučati tako da mi prije svega studiramo: a) **trostruku službu Kristovu** i da vidimo kako se ona smješta i reflektira u redovničkom pozivu i životu. U tom slučaju težište se daje trostrukoj službi Kristovoj, a redovnički poziv i život imao bi biti mjesto gdje se ona može dogadati; b) može zvučati i tako da je primarni objekt našega studija **redovnički poziv i život kao takav**, a trostruka Kristova služba kao oblik ostvarenja redovničkog života; c) može zvučati i tako kako je djelomično sugerirano okvirnom temom Tjedna i unutar njega zadanošću naše teme: "**LITURGIJSKA OBNOVA CRKVE KAO BITNI ZADATAK REDOVNIŠTVA - TRUSTRUKA SLUŽBA KRISTOVA U REDOVNIČKOM POZIVU I ŽIVOTU**". Ako pokušamo raščlaniti ovako našu temu, uočit ćemo da bi imala sadržavati razvoj trostrukе službe Kristove kao liturgijske stvarnosti, i to ukoliko je ona (ta liturgijska trostruka Kristova služba) ujedno bit liturgičnosti i duhovnosti redovništva.

Već ovdje napominjem da tema nosi mnogo problematičnosti, osobito ako se uzme u ovako postavljenoj akcpciji, jer se trostruka služba Kristova ne može poistovjetiti s njegovom liturgičnošću (!) niti se ona može u redovničkom pozivu i životu, može svesti, ako je ostvarivana, na isključivo liturgijsku obnovu Crkve(!).

2. Drugi vatikanski koncil govori o trostrukoj kraljevskoj, svećeničkoj, proročkoj službi Kristovoj u poglavljju II LG "Božji narod", 10. Iako je kontekst ovoga govora funkcionalan (da pojasni razliku između ministerijalnog i općeg svećeništva), ipak se ne može poreći nakana Koncila da snažno, već na samome početku svojega razmišljanja o Crkvi, reče kako je ona Kristovom voljom temeljno kultna i temeljno zajednica: "Krist Gospodin, Veliki Svećenik uzet između ljudi (usp. Heb 5,1-5), učinio je od novoga naroda "kraljevstvo i svećenike za Boga, Oca svoga" (Otk 1,6; usp. 5,9-10). Jer se kršteni po preporodu i pomazanju Duha Svetoga posvećuju da budu duhovni dom i sveto svećenstvo, da svim djelima kršćanina prinose duhovne žrtve, i da navješćuju čudesa Onoga koji ih je iz tmina pozvao u divno svoje svjetlo (usp. 1 Pt 2,4-10).

Zato neka svi Kristovi učenici, ustrajući u molitvi i hvaleći Boga (usp. Dj 2,42-47), prikazuju sebe kao živu, svetu, Bogu ugodnu žrtvu (usp. Rim

12,1), neka po svoj zemlji svjedoče o Kristu i opravdavaju svoju nadu u vječni život pred onima koji to traže (usp. 1 Pt 3,15).

U istom br. 10b jasno se govori o utemeljenosti ministerijalnog i sveopćeg (kraljevskog, 1 Pt 2,4-10) svećeništva: "...jedno i drugo imaju na svoj posebni način dio u Kristovu svećeništvu".

U 11. br. LG ova liturgijska okosnica kršćanskoga poziva i identiteta još je eksplisitnija: "vjernici, po krštenju uključeni u Crkvu, određeni su za bogoslužje kršćanske vjere po neizbrisivom biljegu krštenja...".

Kristova se svećenička služba najbitnije odnosi na euharistiju u svim njezinim dimenzijama: žrtva, gozba, tvorba zajednice (tijela Kristova), savez, briga za siromašne, posluh Ocu i beskonačnu ljubav koja je navela Krista na taj čin ljubavi itd.

3. Kad je riječ o redovničkom životu, onda ga ne možemo autentično promatrati, nego u uskom odnosu sa sakramentom krštenja: ako se u njemu zbiva jedinstvena ucjepljenost u Krista svećenika, proroka i kralja. Tako će PC 5: "Dar redovničkog poziva ukorijenjen je u krsnom posvećenju, ali nije dan svim krštenicima... Bog ga daruje onima koje on slobodno izabire iz svojeg naroda i na spasenje toga naroda."

4. To ucjepljenje u Krista i njegov razvoj na način redovničkoga života "posvećuje čitavu osobu" i po njemu "se objavljuje u Crkvi svadbeni savez kojemu je začetnik sam Bog, a koji je znak budućeg života" (CRIS, 4). Ovakav nas pristup navodi da redovnički život, ukoliko je cijelovito ucjepljenje osobe i zajednice u Krista, gledamo kao povjesno ostvarenje Kristove svećeničke, proročke i kraljevske službe.

Želimo ovo eksplisirati polazeći od spoznaje što je to Kristova svećenička, proročka i kraljevska služba, da bismo bili sposobni uočiti njezinu životvornost i oživotvorenost u redovničkom životu.

II. KRISTOVA SVEĆENIČKA SLUŽBA* I REDOVNIČKI POZIV I ŽIVOT

Prema Poslanici Hebrejima 5,1-4, Kristovo je svećeništvo na crti levitskog svećeništva: "Svaki veliki svećenik, zaista od ljudi uzet, za ljude se postavlja u odnosu prema Bogu da prinosi darove i žrtve za grijehe... Tako i Krist..."

* "Biblijski govoreći, Isusovo vrhovno svećeništvo povezano je s kvalitetom njega kao Sina, ali se smješta na razinu ulogu koje Isus vrši" (Congar, str. 87, nota 10).

Slijedeći misao našega uvaženog teologa (prof. T. J. Šagi-Bunića), ovdje ćemo ukratko iznijeti njegova zapažanja s obzirom na narav Kristova svećenstva i njegove svećeničke službe (usp. EUHARISTIJA U ŽIVOTU CRKVE KROZ POVJEST, KS, Zagreb, 1984, str. 23-26).

1. Govor Poslanice Hebrejima

Isus je kao pravi Veliki svećenik "budućih dobara" (Heb 9,11) po svojoj žrtvenoj smrti i uskrsnuću "ne krvi jaraca i junaca nego po svojoj, ušao jednom zauvijek u Svetinju" (Heb 9,12), to jest "u samo nebo" (Heb 9,24) i "zauvijek sjeo zdesna Bogu" (Heb 10,12; usp. 1,3; 12,2) "da se sad pojavljuje pred licem Božnjim za nas" (Heb 9,24).

Krist, uskrsnuvši, "ostaje dovijeka" (Heb 7,24); stoga nema u svojem svećeništvu nasljednika kao drugi svećenici koje je "smrt priječila da trajno ostanu" (Heb 7,23), nego zauvijek ostaje u svojoj ulozi Velikog svećenika pred Bogom: "Zato i može do kraja spasavati one koji po njemu pristupaju k Bogu - uvijek živ, da se za njih zauzima" (Heb 7,25) ...

"Imamo slobodan ulaz u Svetinju po krvi Kristovoj - put nov i živ što nam ga On otvori kroz zavjesu, to jest svoje tijelo; imamo i Velikog svećenika nad kućom Božjom" (Heb 10,19-21), a ta kuća nije neka zgrada - "njegova smo kuća mi" (Heb 3,4). To se ulaženje u Svetinju zbiva po sudjelovanju u euharistijskome slavlju za koje se kaže: "... vi ste pristupiti gori Sionu i gradu Boga živoga, Jeruzalemu nebeskom, nebrojenim tisućama andela, svečanom skupu, Crkvi prvorodenaca zapisanih u nebu, Bogu, sucu sviju, dusima savršenih pravednika i Posredniku novoga Saveza - Isusu - i krvi škropljeničkoj što snažnije govori od Abelove" (Heb 12,22-24). Prema poslanici Hebrejima, dakle, euharistijski je sastanak, iako još na zemlji, zapravo već neko udioništvo u nebeskom događaju: u njemu Krist, s nebesa govori zajednici (Heb 12,25).

Poslanica Hebrejima inzistira na tome da Krist ne ponavlja svoju žrtvu: "To on učini jednom prinijevši samoga sebe" (Heb 7,27).

2. Poruka Poslanice Hebrejima redovništvu

Pavao u istoj poslanici 13,10-16 - oslanjajući se na činjenicu da je Isus, "da bi vlastitom krvlju posvetio narod, trpio izvan vrata" - poziva vjerujuće da "izidemo k njemu izvan tabora noseći njegovu muku, jer nemamo ovdje trajna grada nego onaj budući tražimo". Ovdje nalazimo usku povezanost euharistije kao eminentnoga svećeničkog Kristova čina i eshatološke stvarnosti redovničkog poziva i života. Šator je provizornost, zakon, nemoć. Biti izvan "zakona" znači biti intimno pripojen Kristu patniku - žrtvenom Kristu, Svećeniku Kristu. U konačnici možemo reći da je Kristovo svećeništvo toliko eshatološko da se ono u svemu zbiva "izvan": izvan "Svetišta", izvan uobičajene "žrtve", izvan uvriježenog "naslijeda", izvan uobičajenog "obreda" itd. Ovo je posve novo. Toliko

novo da se nikada ne može ponoviti i nitko ga ne može, izvan Krista, ponoviti. Jednom zauvijek i samo on.

U svojoj eshatološkoj stvarnosti redovništvo je okrenuto traženju budućega grada, jer ovdje, "trajna grada nemamo". Ako naši redovnički zavjeti i evandeoski savjeti ne **uprisutnjuju** to traženje budućega grada te s time u vezi i posvemašnju novost ovoga, za nas eshatološkog Kristova svećeništva (prema Heb 12,25: "Pazite da ne odbijete Onoga koji vam govori! Jer ako ne umakoše oni što su odbili onoga koji je na zemlji davao upute, kudikamo ćemo manje mi ako se okrenemo od Onoga koji ih daje s nebesa"), onda oni nisu niti shvaćeni niti življeni kao vrijednost Evandelja. Prema Heb 9,11, Isus je pravi Veliki svećenik "budućih dobara", tj. onih dobara koja su sada ovdje u znaku, a tek će u konačnici vremena postati posvemašnja stvarnost za nas; riječ je o dobrima koja slijede iz Kristove svećeničke službe, a to su: potpuna opravdanost (spašenost), neraskidivost saveza (vječnost), uspostava novog neba i nove zemlje u pravednosti (novi međuljudski odnosi). To je ono stanje u kojemu će Bog biti sve u svima. Stoga vidimo da Kristova svećenička služba ima duboku vezu s njegovom kraljevskom i proročkom službom. A to ćemo jasnije vidjeti kasnije.

Ako se vratimo na Heb 13,15-16, gdje Pavao, usredotočujući sve na Krista, piše: "Po njemu, dakle, neprestano prinosimo Bogu žrtvu **hvalbenu**, tj. plod usana što isповijedaju ime njegovo. Dobrotvornosti i zajedništva ne zaboravljajte jer takve su žrtve mile Bogu!", uočavamo da se Kristova svećenička služba kroz euharistiju proteže na ono što danas uobičajeno nazivamo "**zajedničko**" ili "**opće svećeništvo**". Ovo pripada karizmatskoj strukturi Crkve te se prije svega odnosi na laike i redovnike i redovnice. Prema 1 Pt 2,5, kršćani su "kao živo kamenje" koje se ugrađuje "u duhovni Dom za sveto svećenstvo da prinosi **žrtve duhovne** ugodne Bogu po Isusu Kristu". Pavao će u Rim 12,1 zaklinjati braću da prikažu "**svoja tijela** za žrtvu živu, svetu, Bogu milu - kao svoje **duhovno bogoslužje**". Isti Pavao u Heb 10,5-9, gdje želi prodrijeti u duboku tajnu i osobitost Kristove svećeničke službe, navodi riječi proroka: "Žrtva i prinos ne mile ti se, nego si mi tijelo pripravio; paljenice ni okajnice ne svidaju ti se. Tada rekoh: "Evo dolazim!" U svitku knjige piše za mene: "Vršiti, Bože, volju tvoju." I zaključuje: "U toj smo volji posvećeni prinosom tijela Isusa Krista jednom zauvijek" (Heb 10,10).

3. Zaključujući, sažeto navodim

Elementi ove Kristove svećeničke službe koju stavljamo u vrlo prisan odnos s redovničkim (neministerijalnim) svećenstvom su ovi:

a) naša ugrađenost u "**duhovni Dom**" ima za svrhu učiniti u nama svećeničku sposobljenost ("za sveto svećenstvo"). Taj "**duhovni Dom**" to je ona "**kuća Božja**" koja nad sobom ima Velikog svećenika (Heb 10,19-

21) - a ta smo kuća **mi**, prema Heb 3,4. Stoga je posve logično zaključiti ovo: mi smo bitno na liniji ovoga Kristova svećeništva zbog toga što je narav našega redovničkog identiteta karizmatska, tj. duhovna, a ne hijerarhijska te je obilježava "žrtva duhovna" ili "duhovno bogoslužje". Sadržaj toga svećeništva označen je u Heb 10,7: "vršiti, Bože, volju Tvoju"; a cilj ovoga jest "dobrotvornost i zajedništvo" (Heb 13,16). Ovo stavljamo u otološku vezu sa sva tri evanđeoska zavjeta kao i sa stilom zajedništva u redovničkim ustanovama. Možemo reći da to svećeništvo postaje "redotvorno" (duhovno) na način na koji euharistija biva "crkvotvorna".

b) Drugi element, ništa manje važan u Kristovu svećeništvu, a u dubokoj je vezi s našim redovničkim svećeništvom, jest: "Žrtva i prinos ne mile ti se, nego si mi **tijelo pripravio**" (Heb 10,5). Heb 7,27 reći će to izričito. "prinijevši samoga sebe" ... "da grijeh dokine **žrtvom svojom**" (Heb 9,26). Zapravo redovnički zavjeti u svojem evanđeoskom sadržaju i eklezijalnom obliku usredotočuju čovjeka i zajednicu na samu **osobu**, tj. na vrijednost osobe i njezinih slobodnih čina. Redovnička duhovnost ide za tim da u konačnici ostanu samo Bog i čovjek kao dva odgovorna protagonista cijelokupne stvarnosti. Zato će ovaj **personalni čin** Kristova svećeništva u kojem on prinese "samoga sebe" biti definitivan i najzrelijiji čin redovnikove vjere i njegova radikalnog prihvatanja evanđelja. Redovnik je liшен svega, a ostaje mu samo sloboda u kojoj može autentično izreći svoj svećeničko-osobni čin i time zadobiti posvetnost koja je svojstvena svećeničko-žrtvenom karakteru "duhovnog bogoslužja". Sve se to zadobiva "prinosom tijela Isusa Krista" jer "smo u toj volji posvećeni" (Heb 10,10). Pavao će u Rim 12,1 izričito reći da je ovo **žrtva** i da je to žrtva "**Bogu mila**", "**živa**" i "**sveta**".

c) Naš citirani teolog (T. J. Šagi-Bunić, op. c., str. 24-25) navodi misao kako je "**eklezijalna središnjost euharistije** posebno još u apostolsko doba bila u vjerničkoj svijesti živa po ideji **novoga saveza** kojim se formirao novi Božji narod - Crkva. To je jedna od ključnih ideja Poslanice Hebrejima: Isus je 'postao jamac boljega Saveza' (Heb 7,22), Posrednik boljega Saveza (Heb 8,6), Posrednik novoga Saveza (Heb 9,15; 12,24); Isusova krv je 'krv Saveza' (Heb 10,29), 'krv vječnoga Savezá' (Heb 13,20)...

Apostolska Crkva, prema tome, na svom euharistijskom sastanku proslavljuje svoje **konstituiranje u novi Božji narod** po krvi Kristovoj odnosno po čaši koja je 'novi savez u mojoj krvi koja se za vas proljava' (Rim 22,20)."

Pošto je "**prvotni i izvorni Sitz im Leben novoga Saveza** u okviru euharistije" (o. c. 24), a "pojavljuje se najprije u Posljednjoj večeri u Isusovim ustima kod ustanovljenja euharistije" (str. 24/25), očito je da ova kategorija (Savez) bitno spada na Kristovu svećeničku službu.

Taj savezničko-svećenički element nalazimo dvostruko uključen u redovnički život.

- **Najprije po samim zavjetima** koji su izraz redovničkog života, a ovaj je "posvećenje čitave osobe, po kojem se objavljuje u Crkvi svadbeni savez kojemu je začetnik sam Bog, a koji je znak budućeg života" (CRIS 4). Koliko je ova stvarnost zavjeta prisutna u nauci Drugoga vatikanskog koncila kao **savezništvo**, pokazuju nam i sljedeća mjesta: "Ti zavjeti su **odgovor na Božji dar koji ih pretiče**" (CRIS 13); "oni su čin kojim se redovnik potpuno **dariva Bogu** na nov i poseban naslov" (LG, 44). "Tim činom redovnik radosno **posvećuje** sav svoj život na službu Bogu" (PC 5).

"Zavjeti po sebi znače **nerazrješivu** vezu između Krista i njegove zaručnice. Posvećenje će pak biti to savršenije što su te veze čvršće i stalnije" (LG 44). Sva navedena terminologija gotovo da je euharistijska; ali svakako želi izreći **posvetni** značaj redovničkih zavjeta te po tome vidimo da su zavjeti eminentno ostvarivanje Kristove savezničko-svećeničke službe u Crkvi.

- Drugo mjesto gdje nalazimo Kristov savezničko-svećenički element u redovničkom životu jest **zajednica**. "Redovničko posvećenje uspostavlja posebno zajedništvo između redovnika i Boga, i u Bogu, između članova istog instituta" (CRIS 18).

Zajednica je zato dar ostvarenosti Crkve ili pokazatelj **euharistijske djelotvornosti**. Stoga je ona mjesto "zajedništva u Kristu" (CRIS 19).

Možemo govoriti i o "**teandričkoj**" (božansko-ljudskoj) punini života kao o punini svećeničkog života. To kod Krista kao i u Crkvi (Brugnoli, Missioni, str. 53).

III. KRISTOVA PROROČKA SLUŽBA I REDOVNIČKI ŽIVOT

Iako Kristova proročka služba neće imati jaka odjeka u Pracrki zato što je on **Sin** i ima **autoritet Sina** kojim se izdiže iznad svekolikoga proročkog niza (Heb 1,1 sl.), ipak je, kako navode autori "proročko pomazanje Duhom jedino pomazanje što ga je Isus ikada sebi pripisivao" (Lk 4,16-22; usp. Iz 61,1). Petar će u Djelima potvrditi kako je Bog Isusa iz Nazareta "**pomazao Duhom Svetim i snagom**" (Dj 10,38) (RBT 53). Prema Iv 1,14, On je Riječ Očeva koja je tijelom postala te je stoga sav u sebi nutarnji govor Božji. Sav **Prorok!**

1. Tko su proroci?

Ljudi koji su činili jednu od triju okosnice izraelskog društva (RBT 1024-1025) **nisu institucija** kao kralj ili svećenik. Oni su čisti Božji **dar**, predmet obećanja (Pnz 18, 14-19). Riječ je o posve slobodno udijeljenom daru što ga prima po pozivu koji ga konstituira. Odnos proročanstva i života u uskom je jedinstvu, a katkad se i sam život pretvara u poruku i postaje objava (Hošeina ženidba postaje objava), (usp. Hoš 1-3).

S obzirom na poruku, prorok nad njom nema vlasti. Ona je njemu nešto nutarnje i očituje Boga živoga (Ilija) i Boga svetoga (Izajja). Prorok, ako je autentičan, "u svjetlu Božjem prodire u budućnost pa smiono upire prstom u prave ciljeve i istinske izlaze iz krize" (T. J. Šagi-Bunić, *Ali drugog puta nema*, KS, Zagreb, 11972, str. 307.)

2. Područja prorokova djelovanja

Autori navode u prvoj redu tri područja proročkih zahvata: Zakon, institucije, bogoštovlje (RBT 1027). Budući da prorok svoju službu ne duguje narodu ni vladaru, on osjeća da treba govoriti i činiti ono što mu Bog nalaže preko poziva. Njegova će se služba bitno obavljati u dva smjera: najveštaj Božje pravednosti i Božjega milosrđa. I to s obzirom na Zakon, opominjući da će prijestupi Zakona biti kažnjeni; s obzirom na institucije i njihov neposredni odnos prema čovjeku: uskraćivanje plaće (Jr 22,13), prevara (Am 8,5), potkupljenost sudaca (Mih 3,11), nečovječnost lihvara (Am 2,8), tlačitelji siromaha (Iz 3,15), izopačitelje prava (Mih 3,9), pastire koji mute vodu ovčama (Ez 34,18), praksu zavodenja slabih u bludnju (Iz 3,12-15), odgovorne i svećenike (Iz 3,2; Iz 5,4).

Prorok je sav okrenut k Bogu i u njemu vidi budućnost naroda. To je razlog zbog kojega će koriti narod "koji se priljepljuje kao za svoje dobro uz sliku sretne prošlosti" (RBT 1028), te Jahvu zovu "prijateljem mladosti svoje" (Iz 3,4; Hoš 8,2); s obzirom na kult jer traži da religiozni život naroda bude prožet žrtvom koja će biti plod pravednih međuljudskih odnosa.

3. Proročka dimenzija redovništva:

U svojem temelju redovništvo je karizmatsko, dakle, darom uspostavljena stvarnost, pa već iz toga slijedi da je posve shvatljivo da proročka služba bitno spada na njega.

Nutarna **sloboda duha** koja se rada u intenzivnosti života s Bogom i braćom odlična je poruka o oslobođiteljskoj dimenziji spasenja što se zbilo i izbiva se u Isusu Kristu. Ta nutarna sloboda duha, svojstvena redovništvu, i ujedno posljedica radikalnosti izbora samo Boga, jamstvo je da redovništvo kao proročka kategorija u Crkvi može biti korektiv crkvenog i javnog - društvenog života.

U stilu Lukina proglosa (Lk 4,16-20) o Isusovu pomazanju za proroka i njegovoj proročkoj službi (pomazan Duhom, poslan Duhom, siromasima biti blagovjesnik, sužnjima biti navještaj slobode, činiti da slijepi vide, obznanjavati vrijeme u kojem odnose diktira milost - milosrde Božje), redovnici po sadržaju svojega redovničkog poziva i poslanja imaju biti: prokazatelji svetosti i slobode Božje, primata čovjeka nad stvarima i strukturama, duha nad tvari, vječnoga nad provizornim. Ne može se bez "slobode duha" biti prorok.

IV. KRISTOVA KRALJEVSKA SLUŽBA I REDOVNIČKI POZIV I ŽIVOT

1. Kristova kraljevska služba

Kada je riječ o Kristovoj *kraljevskoj* službi, Y. Congar primjećuje da "Novi Zavjet o njoj izriče jasne i pozitivne tvrdnje s nezapamćenom smjelošću, a vjera u ove tvrdnje potvrđena je krvlju bezbrojnih mučenika" (*Per una teología del laicato*, Marcelliana, Brescia, 1967, str. 87). Ovu će istinu Crkva i danas jednostavno isповjediti priznanjem: *Isus Krist jest Gospodin* (Phil 2,9-11), (*L. CERFAUX, Le titre "Kyrios" et la dignité royale de Jesus*, in *Revue de Sciences phil. théol.* 11 (1922), str. 40-71; 12 (1923) str. 125-153. gdje je dokazao da *Kyrios* znači Kralj, Vladar).

Izraz iz Dj 2,34 (5,31; Rim 8,34 te u Kol 3,1 i Heb 1,3) "sjede zdesna Ocu" - obuhvaća sve *kretanje* Isusova djela i izriče mu *ispunjeno*. Čitav veličanstveni plan Božji ispunjava se *sjedinjenjem* ljudske naravi sa slavnim Kristovim božanstvom koje, zahvativši u cjelokupni kozmos, po tom činu, za sobom povlači sve, ne samo u svoju smrt da sve očisti od grijeha nego i u svoje uskrsnuće do desne Očeve. Ovaj veličanstveni proces cjelokupne kozmičke preobrazbe dugujemo onoj Kristovoj mesijanskoj službi koju nazivamo "kraljevska služba".

Sveti Pavao u istim tekstovima u kojima govori o Kristu kao "Glavi Crkve" govori također o Kristu kao "Glavi sveukupnog stvorenja" (Ef 1,10; Kol 2,10). Congar će reći da i "ne može biti drukčije jer otkako Bog sebi osobno sjedini ljudsku narav u njoj ima onu *kraljevsku* vlast koja pripada njegovu božanstvu" (*Per una teología del laicato*, str. 88), to je ona vlast koja mu pripada kao Sinu Božjem i pobjedniku nad grijehom i smrću. Nakon Uzašašća, sam Isus izjavljuje: "Dana mi je sva vlast na nebu i na zemlji" (Mt 28,18), a Pavao to tumači u Ef 1,20-22: sve je podložio njegovim nogama postavivši ga glavom Crkve. Pavao dodaje da je naum Božji zahvatiti sve stvari Isusom Kristom, "one na nebu i one na zemlji" i podložiti ih njemu - glavi (usp. Congar, o.c., str. 88-89).

Riječ je, dakle, o *posvemašnjoj* (totalnoj) i *sveopćoj* (univerzalnoj) suverenosti Krista. On je glava Crkve, ali i svega stvorenja. On je glava spašenih koji će biti proslavljeni, ali i glava kozmosa koji obuhvaća sve vidljivo i nevidljivo (usp. 1 Kor 8,6; Kol 1,16; Heb 1,2); i vlasti su mu podložene (Ef 1,20-22); on gospodari svim vremenima (1 Tim 1,17). On je *Svevladar* (Pantokrator) (Otk 1,8) (usp. Congar, o.c., str. 89).

Bez obzira na sva teološka mišljenja koja u posljednjim desetljećima pokušavaju produbiti narav Kristove kraljevske službe s obzirom na preobrazbu kozmosa, iz Božje riječi posve je jasno da sve to što je u egzistencijalnom odnosu s čovjekom, a to znači i s Kristom, ukoliko je učovječeni Sin Božji, ulazi nužno u područje Kristove kraljevske službe. Je li riječ o tzv. kontinuitetu (Preobrazba svijeta Kristom prosljeđuje preobrazbu ostavrenu tehničkim dostignućem, ili se već u njoj nalazi -

Teilhard de Chardin, o. Saint-Seine, mons. de Solages, P. M. - J. Mountclard, G. Thils), ili se pak radi o "diskontinuitetu" (tehnički napredak i preobražaj nema nikakve veze s preobražajem koji se ima dogoditi po Kristu-Luther, Barth, monaška struja srednjega vijeka)? Ipak, jedno je posve jasno: bez Kristove kraljevske službe danas nema preobrazbe. To znači da se preobrazba može zbivati danas samo preko euharistije u kojoj se zbiva najradikalnija preobrazba.

Dalje je posve jasno da se danas Kristova kraljevska služba događa u Crkvi, tj. nema drugoga subjekta te službe u svijetu, osim Crkve. Crkvi je dan i Duh kao nutarnja energija kojom se zbiva Kristova kraljevska služba danas.

Sada je pitanje kakav je odnos te Kristove kraljevske službe i redovničkog poziva i života?

2. Međusobni odnos

Redovništvo kao radikalno nasljedovanje Krista ulazi u tu Kristovu službu po krštenju i po specifičnom poslanju kojim uprisutnjuje Crkvu tamo gdje jest. U LG 44, gdje se govori o bitnom naznakama redovničkog poziva i života, navodi se poglavito pet specifikacija koje dovodimo u vezu s našom temom. Redovnički život:

- a) očituje buduća dobra koja su već ovdje te naviješta budući grad...;
- b) navješće buduće uskrsnuće i slavu nebeskoga kraljevstva;
- c) na poseban način pokazuje uzvišenost Božjega kraljevstva nad svim zemaljskim stvarima;
- d) pokazuje... nadmoćnu veličinu snage Krista kralja i neizmjernu moć Duha Svetoga, koja divno djeluje u Crkvi;
- e) "odatle nastaje dužnost redovnika da radi prema silama i vrsti svojega zvanja ...da se ukorijeni i ojača Kristovo kraljevstvo u dušama i da se širi na sve strane".

Čini nam se da naslućujemo dvostruko područje zbivanja Kristove kraljevske službe u redovničkom životu:

- **personalna razina** (prisutna i kod Otaca, osobito kod Augustina) - gdje redovnik osjeća pročišćavajući preobrazbu vlastite vjere, ufanja i ljubavi; svojih opcija i projekata; svoje askeze i traženja da u sebi pobijedi apetite grijeha i smrti silnom snagom Božjom kako bi što više i sam postao sličniji Isusu Kristu. Ovaj zahtjev stoji i za zajednice i njihov rad s obzirom na davanje svjedočanstva o novom licu Crkve.

- druga je **svjedočka razina**. Ovamo pripadaju sva bogatstva skrivena svima osim onima koji se "po zavjetima potpuno Bogu darovaše" (LG 44), i koji preuzimaju od Crkve ulogu da u njezino ime osluškuju kvalitetu novoga - preobraženoga svijeta i da je **uprisutnjuju** ovdje.

Stoga osobno ne vidim, iako ne isključujem mogućnost da bi zbivanje

Kristove kraljevske službe u redovničkome životu trebalo imati obilježja proizvodno-preobrazbene naravi - što ne isključuje solidarnost s ljudima na svim razinama. Ovo proizvodno-preobrazbeno obilježje čini mi se da ima ostati specifičnost laikata kao ostvarivatelja Kristove kraljevske službe u svijetu. Što se tiče nas redovnika i redovnica, radije posežem za onim ostvarivanjem koje očituje **ostvarenost novoga čovjeka** u samoj osobi i zajednici, i to na području međuljudskih odnosa, gospodstvom nad strastima i apetitima grijeha i smrti te pomirbenim odnosom s prirodom. Jednom riječju: graditi civilizaciju ljubavi.

Upravo je u tu svrhu redovništvu i dana "moć uskrslog Krista i snaga Duha Svetoga".

ZAKLJUČAK

Ako je svećenička Kristova služba na prvi pogled teško zamjetljiva u redovničkom pozivu i životu - iako vrlo radikalna za redovnički poziv - Kristova je proročka služba toliko nutarnja redovničkom pozivu da se možemo pitati: ima li u Crkvi prikladnijeg stila života i mesta gdje bi se ona vjernije mogla zbivati? Valja se pitati, naravno u granicama teološke raščlambe, nije li upravo redovništvo proročka služba Crkve, tj. najdublje sudioništvo Kristove proročke službe u Crkvi i u svijetu. Istimemo da je ona nemoguća bez one svećeničke službe koja uči **smislu** svega. Kraljevska služba Kristova u redovničkome životu ima smisao **pročišćavanja** vrijednosti i odnosa. Dok **svećenička** gradi - uspostavlja posrednički - žrtveni - savezni - eklezijalni - duhovni odnos u Crkvi i u svijetu, te dok **proročka** obznanjuje tko je Bog za čovjeka i kakav čovjek i svijet imaju biti, dотле **kraljevska** služba kreira mogućnost otkupljenosti ljudskog stvaralaštva, kozmosa i tvari uopće. Sve to čini uglavljujući u Krista sve.

Implikacija koju spomenuta trostruka služba Kristova ima u redovničkom životu, a tiče se naše okvirne teme: "Liturgijska obnova Crkve kao bitni zadatak redovništva", čini mi se da bi mogla biti ova: **otajstveno-mistični** put ulaska u Krista kao otajstvo liturgije i u Crkvu kao subjekt liturgijskog zbivanja najbolji je put da liturgijska obnova Crkve počne biti prvo i najvažnije mjesto objave lica Božjega i njegove snage. A to je redovništvu posve unutrašnje.

BIBLIOGRAFIJA

- Dokumenti Drugog vatikanskog koncila, KS, Zagreb, 1970.
- Rječnik biblijske teologije, KS, Zagreb, 1969.
- Nuovo dizionario di teologia, E.P., Roma 1985.,
- Dizionario di spiritualità dei laici, Ed. O. R., Milano, 1981.
- Praktizehes LEXIKON der Spiritualität, Herder, Freiburg - Basel - Wien, 1988.
- Nuovo dozionario di Spiritualità, E. P., Roma, 1982.
- Yves, M. - J. Congar, **Per una teologia del laicato**, Marcelliana, 2^a od., Brescia, 1967.
- T. J. Šagi-Bunić, **Euharistija u životu Crkve kroz povijest**, KS, Zagreb, 1984.
- T. J. Šagi-Bunić **Ali drugog puta nema**, KS, Zagreb, 1972.
- T. J. Šagi-Bunić, **Svećenik kome da služi**, KS, Zagreb, 1970.
- J. Mamić, **Spiritualità dei laici** (Scripta), Teresianum, Roma, 1980.
- Sacra Congregazione per i Religiosi e gli Istituti secolari
- Sackra Congregazione per i Relugieri e gli Instituti Secolari (CRIS),
- Redovnički život u nauku Crkve**, KVRPJ, Zagreb, 1984.
- Bono Zvonimir Šagi, **Na poprištu redovničke obnove**, KS, Zagreb, 1979.
- Leonardo Boff, **Testimoni di Dio nel cuore del mondo**, E. P., Roma, 1985.
- Karl Rahner, **Saggi sui Sacramenti e sulla escatologia** (65), E. P., Roma, 1965.
- Lucas Gutiérrez Vega, C.M.F., **Teología sistemática de la vida religiosa**, 2^a ed. Instituto Teológico de Vida Religiosa, Madrid, 1979.
- Joseph Aubry, **Teología della vita religiosa**, Elle di Ci, Torino - Leumann, 1969.
- Elio Gambari, **Il nuovo Codice e la vita religiosa**, Studi. Aucara, Milano, 1984.
- Joyce Ridich, **Zavjeti**, KS, Zagreb, 1988.
- Zbornici radova Redovničkih tjedana, KVRPJ, I. V. VI.

Bernardin Škunca, Zadar

LITURGIJA I ŽIVOT CRKVE (poslanica naših biskupa)

Povod

Pored mnogih dokumenata što su u našoj Crkvi izdani posljednjih godina, bilo kao prijevodi Sv. stolice, bilo kao izvorni dokumenti našeg episkopata, bilo pak kao prijevodi inozemnih crkvenih ustanova, evo još jedan dokument više: poslanica hrvatskih biskupa s naslovom "Liturgija i život Crkve". Čovjeka gotovo spopada strah, s jedne strane pred ozbiljnom ponudom poruke, s druge pred opasnoti što je može stvoriti "inflacija" dokumenata, ili čak - s treće strane - pred nemarom i nesposobnosti asimilacije ponuđenoga, često i naređenoga.

Hoće li i ta nova poslanica naših biskupa doživjeti sudbinu mnogih dokumenata? Nadamo se da neće jer je liturgija područje života naše Crkve u kojem još nije došlo do opterećenja ili zasićenosti. Riječ je osim toga - i to je bitni razlog te nade - o neiscrpivom i nikada dovršenom poslu: o liturgijsko-pastoralnom djelovanju u našoj Crkvi. Može se čak reći da se u našoj Crkvi stvara povoljniji odnos prema liturgiji, da u zadnjih nekoliko godina raste ili se obnavlja želja za dubljim značenjem liturgije u životu naše Crkve. S druge pak strane postoji, evo, izuzetan razlog koji nas izaziva: 25. obljetnica od prvog - istovremeno liturgijskog - dokumenta Drugoga vatikanskog sabora poznatog pod nazivom *Sacrosanctum Concilium*. Takva jedinstvena prilika nije smjela proći a da ne bude posebno obilježena. Radosni smo što su naši hrvatski biskupi spomenutu obljetnicu osjetili kao poticajni trenutak da našoj Crkvi progovore o važnosti svetoga bogoslužja.

U poslanici "Liturgija i život Crkve" prepoznamo tri poglavita sloja: *obljetnica liturgijske konstitucije, nastojanje da se probudi osjećaj (sensus) za bit svetoga bogoslužja, i pozivda liturgijsko gibanje zaživi u našoj Crkvi.*

Jedno sjećanje

Poslanica "Liturgija i život Crkve" ponajviše upućuje na sjećanje. Usput kažimo da je sjećanje ili spomen (anamnesis) duboko utkani odnos u liturgiji Crkve, napose u sakramentalnoj liturgiji. Sjećanje je i inače velika vrednota Crkve. Nezamisliva je i sadašnjost Crkve i njezina bitna okrenutost budućnosti bez sjećanja. U tome već vidimo opravdanje za veliki prostor što ga poslanica naših biskupa daje pogledu u prošla vremena Crkve. To sjećanje se, zatim, u poslanici donosi čas radi

uočavanja često uspjele akulturacije, tj. integriranosti liturgije u duhovnu kulturu tijekom povijesti, čas u smislu potrebe kontinuiteta s duhovnom, odnosno liturgijskom baštinom na razini opće Crkve ili pojedinih naroda, čas opet kao utemeljeno polazište za liturgijsku djelatnost ovdje i sada. Kako dakle da se naša Crkva ne sjeti prvog dokumenta Drugoga vatikanskog sabora i svega onoga što u sebi krije taj dokument? To sjećanje je znak poštovanja, dapače i dug, već i zbog sretne činjenice što su hrvatski biskupi dali značajan doprinos barem u nekim pitanjima liturgijske konstitucije *Sacrosanctum Concilium*. Neke pojedinosti, u koje poslanica naših biskupa nije mogla ulaziti nego ih tek dala naslutiti, bolje će osvijetliti opravdanost poslanice naših biskupa.

Kada je 4. prosinca 1963. bila svečano promulgirana liturgijska konstitucija, zagrebački nadbiskup, dr. Franjo Šeper, kasnije kardinal i pročelnik kongregacije za nauk vjere, iste je večeri na vatikanskom radiju sjednicu proglašenja konstitucije nazvao "dosada najradosnijem".¹ A naš liturgijski stručnjak, dr. Dragutin Kniewald, rekao je o liturgijskoj konstituciji sljedeće: "Liturgijska konstitucija je velika i odlučna prekretnica na području liturgije i liturgijskog života episkopata, klera i vjernika cijele Crkve. Prekretnica tako izvanredna i - za mnoge - iznenadujuća, da ni najoduševljeniji poznavaoći liturgije, još pred samih nekoliko godina, do početka pontifikata Ivana XXIII., nisu mogli ni pomišljati na to da bi realizacija (...) bila tako blizu. Ona je sada stvarnost."²

Pravo je sjetiti se da "prekretnica tako izvanredna i za mnoge iznenadujuća" nije rođena bez bolova. U raznim pitanjima što su zaokupljala Crkvu ondašnjega trenutka, bilo je značajnih razlika, napose o pitanju jezika u svetome bogoslužju. Gotovo nevjerojatno zvuči nama danas da je prije samo dvadeset i pet godina bilo radikalnih zagovornika za isključivo latinski jezik u liturgiji. Na Saboru je među interventima u prilog života jezika u liturgiji prvi nastupio kardinal E. Tisserant. On je svoj intervent temeljio na drevnom primjeru svete braće Ćirila i Metoda.³ Posebno važan intervent o jeziku u liturgiji, u ime našega hrvatskog episkopata, imao je nadbiskup dr. F. Franić na devetoj generalnoj skupštini 29. listopada 1962. godine.⁴ Razlog interventa je - kako se izrazio nadbiskup F. Franić - "više nego tisućgodišnje postojanje staroslavenskoga jezika u liturgiji nekih naših južnohrvatskih biskupija".⁵ Na temelju takvog iskustva "ne treba se bojati narodnog jezika u liturgiji na štetu jedinstva vjere i ljubavi prema Petrovoj stolici jer je - zaključuje nadb. F. Franić - ljubav Hrvata prema papi gotovo poslovična".⁶ Svoj intervent završio je nadb. F. Franić prijedlogom da se pred koncilskim Ocima odsluži misa na staroslavenskom jeziku, što su mnogi prihvatali pljeskom.⁷ Bio je poseban doživljaj kada je na početku sedamnaeste generalne skupštine, 12. studenoga 1962, pred svim saborskim Ocima šibenski biskup J. Arnerić služio sv. misu na staroslavenskome jeziku.

Saborskim je Ocima prije te mise podijeljen listić s otisnutim središnjim tekstom kanona na glagoljici i latinici te s povijesnom bilješkom o staroslavenskome jeziku u rimskom obredu. Čini se da je taj događaj bio značajan za kasnije izglasani stav o uvođenju živoga jezika u rimskom obredu.⁸

Nakon završenih rasprava - dakako ne samo o pitanju jezika u bogoslužju - liturgijska je konstitucija bila izglasana s 2147 glasova *placet*, s četiri glasa *non placet*, s jednim nevažećim glasom, od ukupno 2152 glasača.⁹

Naši biskupi u svojoj poslanici nisu išli - kako rekosmo - u pojedinosti nastanka saborske konstitucije niti su ostali samo na toj razini sjećanja. S pravom su pošli i mnogo dublje u povijest kršćanske liturgije, do samih početaka. Naši biskupi ističu - doduše samo u natuknicama ali s osloncem na poznate povijesne činjenice - da se život Crkve od samih početaka stvarao i rastao ponajviše oko liturgije: oko sakramenata,¹⁰ nadasve oko Euharistije,¹¹ oko karitativne djelatnosti,¹² oko oblikovanja liturgijskog prostora¹³ pa i oko stvaranja pratećih objekata, do škola i biblioteka.¹⁴ Bogoštovni je život tako i način odnosa prema bližnjemu i način mišljenja prema životu uopće. Tragovi su ostali u drevnim spisima ili u starokršćanskim arheološkim nalazima. Poslanica naših biskupa opet nije mogla zalaziti u pojedinosti, pa je vrijedno navesti neke manje isticane simboličke tragove iz tog drevnog razdoblja, napose o krštenju i Euharistiji, tih dvaju poglavitih sakramenata Crkve, što su u ranom kršćanstvu bili duboko uklopljeni u život prvih kršćana.

Simboličko prikazivanje krštenja, kako je to npr. izraženo u katakombama sv. Kalista u Rimu ili u kući-crkvi u Dura Europos (Mezopotamija) iz III. st. poslije Krista,¹⁵ označavalo je čitav jedan duhovni nazor. Tertulijan je takav nazor - izrečen upravo u simboličkim slikama - ovako sažeо: "Mi male ribe, imenovani tako po našoj velikoj Ribi, Isusu Kristu, mi se radamo u vodi (vodi krštenja, opaska BŠ) i ostajemo živi samo ako ostajemo u vodi."¹⁶

Simboličko prikazivanje Euharistije još je očitije svjedočilo o prožetosti sakramenta sa životom. O tome su ostala brojna svjedočanstva: epitaf Abercija oko godine 200., epitaf Pektorija iz istog razdoblja,¹⁷ natpisi iz katakomba sv. Kalista i sv. Priscile¹⁸ i dr. U jednom od tih simboličkih tragova ovako stoji: "Izdanče (mladico) Božji nebeske Ribe, ti smrtniče, čistim srcem crpi na besmrtnom i božanskom vrelu (...). Uzmi slatku hranu Otkupitelja svetih, blaguj, ti koji si gladan, držeći Ribu na dlanu svojih ruku (radi se o pričesti na rukama prema ondašnjoj praksi, opaska BŠ) (...) Ja te dakle zaufano molim, Gospodine, naš Spasitelju, da nas nasitiš Ribom. Molim te da pokoj dadeš mojoj majci. Askandije moj oče, tako drag mojem srcu, s mojom nježnom majkom i mojom braćom, spomenite se Pektorija u miru Ribe."¹⁹

Očito je dakle - što se u poslanici "Liturgija i život Crkve" sržno i sažeto

kazuje na mnogim mjestima - da liturgija nije bila stidljiva ili nabožna djelatnost Crkve ili pak neki njen marginalni izraz, nego već od prvih stoljeća kršćanstva utjecajan čimbenik Crkve. Počev od tzv. boljih vremena, tj. od Konstantinova edikta godine 313., sve se više integrirala u kulturu vremena i prostora u kojem je rasla, a potom i sama u mnogome bila voditeljicom kulture. Crkvi je od drevnih vremena bilo stalo da Isusovo Evanelje uđe u tkivo čovjekova života. Ako joj nije uvijek - u pojedinim svojim članovima - uspijevalo da se ta prožetost odvija po ravnoteži Evangelja, nitko ipak ne može osporiti stvaran i vrijedan doprinos Crkve kulturi europske civilizacije. Taj je doprinos, eto, započeo u liturgijskom ozračju. Želje i nastojanja današnjeg pape Ivana Pavla II, u odnosu vjere i kulture, izražene na planetarnoj razini, ali napose za Europu, imaju dakle svoju duboku podlogu u davnoj prošlosti kršćanske liturgije.²⁰

Poslanica naših biskupa s punim povijesnim opravdanjem primjenjuje gornju činjenicu na povijest Hrvata, jer se opet s mnogo činjenica može potvrditi sretnu akulturacijsku prožetost liturgije u kulturi Hrvata.²¹ Ta prožetost nije novost u smislu uočavanja te činjenice, jer je već odavno ističu i crkveni i civilni povjesničari opće ili umjetničke baštine Hrvata, od J.J. Strossmayera i F. Bulića ili V. Jagića i Lj. Karamana do D. Kniewalda i o. Ostojića ili N. Klaić i E. Hercigonje.

Ne smije se dakako previdjeti duhovno sraštanje liturgije s dušom redovitog nedjeljnog vjernika u našem kršćanstvu. U ozračju nedjeljne mise ili Časoslova (napose Večernje i časoslova za pokojne), ili pak drugih sakramenata i pobožnih vježbi, jačala se vjera i stvarao kršćanski svjetonazor. Još su živi neki naši očevi i majke koji su - bez škole i znanja - u liturgiji stjecali mudrost života. Pojedinci među njima zanli su napamet mnoge izreke ili čak odlomke Sv. pisma što su se čitali u bogoslužju. A svoj su život, svoje poslove i svoje običaje, često određivali po ritmu liturgijske godine. Za poljodjelske poslove, za narodne običaje ili za kućna slavlja znalo se reći: "o Božiću", "o Vazmu", "o Velikoj Gospi", "o Sv. Martinu", "o Sv. Nikoli", "o Svim svetima" itd. Čak je bilo i određenijih liturgijskih izraza: pojedine poslove se obavljalo u dane kada se čitalo evandelje "po Luki", "po Marku"...

U svojem sjećanju biskupska poslanica zatim uočava značenje tzv. liturgijskog pokreta u svijetu i u nas.²² Povijest liturgije naime znade na "časove, dapače vremena zastoja, zamora i gubitka svježine".²³ Iako poslanica naših biskupa želi nadasve buditi nove snage, manje kritizirati a više poticati, valja ipak reći da se u sve ono što zovemo liturgijom nataložilo manje prikladnih, dapače i neprikladnih pojedinosti, da su pučki ili duhovnjački naglasci nerijetko prevladali nad liturgijskim, da se kadikad zbog takve pojave zastrlo i ono bitno u liturgiji: npr. osjećaj za zajedništvo u bogoslužju, odnos prema liturgiji kao povlaštenoj molitvi Crkve, smisao za aktivno sudjelovanje i sl. Zato je liturgijsko gibanje

trebalo istaknuti i od njega se učiti.²⁴

U taj pogled unatrag naši su biskupi, na koncu, unijeli pokoncilske napore u našoj Crkvi. Raduje objektivnost u prosudbi tog razdoblja, kadikad škrto izraženoj ali sa stalnom težnjom prema istini. Tu je činjenicu valjalo naglasiti tim više što je istina da nikada u našoj povijesti - u tako kratkom vremenskom razdoblju, u jedva dvadesetak godina - nije bio izведен sličan poduhvat oko izdavanja bogoslužnih knjiga. Isto vrijeme za drugi posao, kao što je gradnja ili adaptacija crkava, formiranje voditelja liturgijskog pjevanja i dr.

Probuditi osjećaj za bît liturgije

Po slovu je manje zastupljen ali je po važnosti sadržaja snažno naglašen duhovno-teološki dio poslanice naših biskupa.²⁵ Već je u dijelu poslanice što smo ga smjestili u "sjećanje" prisutno pravih teoloških i duhovno-pastoralnih zapažanja, ali nekima je od njih dano posebno mjesto. Naši biskupi kao da polaze od temeljnih liturgijskih pitanja: što je zapravo liturgija, što želi obnovljena liturgija, u čemu se krije bêt liturgije? Odgovori na ta pitanja nisu doneseni sistematski - poslanica naših biskupa nije traktat iz liturgike - ali su u poslanici očiti.

1. Važan krug misli u poslanici naših biskupa dotiče narav ili *definiciju liturgije*. Doduše biskupi dobro čine što se upuštaju u osjetljivo pitanje definicije liturgije. Treba međutim reći da ta nedorečenost definicije liturgije ne stoji u nedostatnom ili nedovoljno dubokom razmišljanju o naravi liturgije jer su se oko tog važnog pitanja okušali poznati i duboki teolozi-liturgičari, kao što su L. Beauduin, O. Casel, J. A. Jungmann, C. Vaggagini i mnogi drugi pojedinci, a potom i hijerarhijski dokumenti, napose Pio XII. u znamenitoj enciklici *Mediator Dei*²⁶ ili pak sama liturgijska konstitucija Drugoga vatikanskog sabora, *Sacrosanctum Concilium*.²⁷ Poteškoća u definiranju liturgije dolazi i zbog činjenice što je liturgija i "djelo Božje",²⁸ a ne samo "djelo ljudsko".²⁹ Neizreciv je taj Božji "dio", a i onaj ljudski je zbog nužne povezanosti s Božjim teže odrediti. Zato je posve utemeljeno kad naši biskupi u poslanici kazuju ono što neizostavno ulazi u bêt liturgije, a to je najuspješnije izrekla - sabirući sve ranije doprinose u definiranju liturgije - liturgijska konstitucija *Sacrosanctum Concilium*.³⁰ No i ta definicija liturgije može biti dorečenija pa je nedavno preminuli stručnjak u liturgijskoj teologiji, S. Marsili, sabirući i on ranije definicije, napose onu iz liturgijske konstitucije Drugoga vatikanskog sabora, predložio slijedeću: "Liturgija je sveti čin po kojem se preko određenoga obreda, u Crkvi i preko Crkve, vrši i nastavlja svećeničko djelo Kristovo, tj. posvećenje ljudi i slavljenje Boga."³¹ Moguće je još jednostavnije kazati što je to liturgija, kao: "liturgija je mjesto

susreta između Boga i ljudi u slavljenju Kristovih otajstava"³² ili još: "Liturgija je vršenje bogoslužja Crkve", kako je već davno rekao Dom L. Beauduin.³³

U takvom je shvaćanju liturgije očito upravo ono što se, obzirom na narav liturgije, naglašava u poslanici naših biskupa, da naime liturgija ima - kako smo već gore usputno rekli - dvije razine: u liturgiji uvijek postoji "Božji dio" ili "silazna crta bogoslužnog čina",³⁴ ali i *uzlazna*, jer je liturgija i "nešto vidljivo, nešto naše".³⁵

2. Drugi važan teološki naglasak u poslanici naših biskupa ekleziloške je naravi: liturgija najviše *očituje Crkvu*. Više nego teologija, više nego pastoral i kateheza, više nego različite duhovnosti ili duhovna gibanja. Liturgija naime, kao ni jedan drugi čin Crkve, "*sazdaje i izgrađuje Crkvu*", kako vele naši biskupi.³⁶ Na osobit način to vrijedi za Euharistiju. Najbitnije izrečena u riječima ustanove i *anamnezi*, tj. u riječima posvete i u spomenu sržnog Spasiteljevog djela - muke, smrti i uskrsnuća - Euharistija je u teološkom smislu vrhunac sveukupne liturgije, dapače i svega što Crkva ima i što Crkva jest. Tu se naime dogada ono rađanje i sazdanje Crkve koje se jedanput zauvijek dogodilo u Isusovu vazmenom događaju što se baš po Euharistiji trajno uprisutnjuje. Zato se s pravom može reći - kako kaže T. J. Šagi-Bunić - da "sadržaj te molitve (tj. euharistijske molitve, opaska BŠ) uvijek nužno zahvaća samo bit Božjega spasiteljskog djela, samu bit pristupa čovjeka k Bogu, samu bit bivstvovanja Kristove Crkve".³⁷

Izuzetnost liturgijske molitve, preko koje se kao po temeljnoj niti izgrađuje i povezuje Crkva, u sebi nosi još jedno odličje što liturgiju opet izdiže iznad drugih čina Crkve: liturgija u sebi posjeduje i očituje posebno jasan *katolicitet*, tj. otvorenost prema svima. Sveti je bogoslužje naime poziv za sve. Liturgija ne pozna zatvorena vrata, ni krvno srodstvo, ni socijalne razlike, ni zatvorenu grupu. Ta otvorenost liturgije rađa se iz otvorenosti (katoliciteta) Crkve kao zajednice Isusovih vjernika. Po tome liturgija izražava narav Crkve. Oboje pak - i liturgija i Crkva - izriče narav samog Krista, Kristov katolicitet, otvorenost spasenja za sve ljude. To je upravo cilj liturgije Crkve, što u svojem načinu izražavaju kažu i naši biskupi u poslanici "Liturgija i život Crkve".³⁸

3. Na više ili manje izričit način u poslanici se naših biskupa krije još jedan teološki naglasak: liturgija je važno *teološko mjesto* ("locus theologicus"), i to s jedne strane sa svoje sakramentalnosti, tj. svoje "sposobnosti" da posadašnjuje Objavu, s druge po tome što je liturgija "uvijek nov govor Boga Crkvi i nov govor Crkve Bogu".³⁹ Liturgija zato treba da bude predmet teološkoga razmišljanja. Ona je naime nosilac datosti vjere što nam ih je dala Objava, pa je prema razmišljanju S. Marsilia, pozvana da dadne svoj doprinos općoj teologiji, i to ne samo kao "locus theologicus" nego i zato što je jedan od bitnih načina očitovanja Objave.⁴⁰ Tako se npr. na pitanje "što je Crkva?" ne može dati potpuni

odgovor bez dubljeg shvaćanja liturgije. Crkva se naime - kako smo već gore rekli - baš preko liturgije očituje u svojoj biti, što je izraženo i u poslanici naših biskupa.⁴¹ S jednakim se obrazloženjem može kazati da i teološko razmišljanje o Isusovu vazmenom otajstvu - o središnjem činu Isusovog spasiteljskog djela - nije moguće bez liturgije. U tome se sržnom otajstvu liturgije - vazmjeni dogadaj se naime očituje u svim sakramentima, napose u Euharistiji - događa aktualizacija Objave. Tako liturgija pokazuje da objava nije samo davno napisana riječ, nego da je stalno dogadanje. Dokument naših biskupa opet i to izriče na više mjesta.⁴²

U svojem razmišljanju o Objavi, teologija dakle mora polaziti i od urijećenja Objave u liturgijskoj molitvi Crkve, prema starom načelu: *Lex orandi - lex credenti*, što znači da je Crkva koja se moli preko liturgije istovremeno i neprevarljivo svjedočanstvo vjere same Crkve ili pravilo vjere.⁴³

Za život po liturgiji

Poslanica naših biskupa nadasve želi biti djelotvoran dokument. Upućuje na zadaće. No naši biskupi zacijelo ne žele da se liturgiju shvati kao neki tehnički posao ili samovanjsko odvijanje obreda. Očito je da se u različitim izričajima poslanice "Liturgija i život Crkve" želi reći da u našoj Crkvi nije dovoljno otkriven - da je dapače kadikad i krivo otkriven - dublji smisao liturgije.⁴⁴ O. M. Kirigin pravo zapaža: "nije teško opaziti da su sve izvršene promjene (u liturgijskoj obnovi poslije Koncila, opaska BŠ) uglavnom izvanjske (...). Posvuda se uvelike išlo u širinu a premalo u dubinu, za što smo većinom odgovorni litorzi i još više one ustanove koje je liturgijska konstitucija uspostavila da im pomažu u tom odgovornom poslu."⁴⁵ Zato se u poslanici naših biskupa stavlja naglasak na ono što se u samoj liturgiji izriče rijećima "tajna vjere".⁴⁶ U svaku zadaću liturgijske obnove, ili u ono što benediktinski opat-primas V. Dammertz, a s njim i poslanica naših biskupa zove "drugi liturgijski pokret",⁴⁷ treba poći od *dara vjere*,⁴⁸ ali i s darom vjere hvatati se brojnih zadaća što ih je zadala liturgijska konstitucija *Sacrosanctum Concilium*. Spomenuta konstitucija naime izriče *zahtjevnost*, kao npr. u ovim odlomcima (u sljedećim tekstovima sve podcrtao BŠ):

"Majka Crkva živo želi da se svi vjernici privedu k onom punom, svjesnom i djelatnom učešću kod liturgijskih obreda."⁴⁹

Učitelji koji će u sjemeništima, u redovničkim zavodima i na teološkim fakultetima poučavati predmet svete liturgije, *treba* da se za tu zadaću dolično priprave na institutima koji su za to posebnom brigom uredeni.⁵⁰

"Stoga sveti pastiri *moraju budno paziti* ne samo da se u liturgijskom činu obdržavaju propisi za valjano i dopušteno slavljenje obreda, nego

da u njima vjernici sudjeluju s poznavanjem, djelatno i plodno.”⁵¹

Mnogo je toga što u konstituciji *Sacrosanctum Concilium* poziva na zadaću, na zauzetost i na ozbiljan rad. P. Antonelli, ondašnji tajnik Kongregacije za sveto bogoštovlje, upozoravao je povodom promulgacije liturgijske konstitucije da ona u sebi krije takav posao koji se “ne da izvesti ni u malo mjeseci ni u malo godina”.⁵² Važan dio tog posla naša je Crkva već obavila - priređene su liturgijske knjige, adaptiran je liturgijski prostor, obogaćeni smo novim crkvenim skladbama i sl. - ali стојi zapažanje da uviјek nismo dovoljno odgovorili na zadaće što nam ih je zadala liturgijska konstitucija Drugoga vatikanskog sabora. No valja se nadati - kako vele naši biskupi - “da ćemo postajati sve spasoobniji za onu dublju liturgijsku obnovu na koju nas nukaju učenje Koncila i upute crkvenog učiteljstva”⁵³. Samo u tom smislu treba shvatiti zadaće što ih daje našoj Crkvi poslanica “Liturgija i život Crkve”.⁵⁴

Naši biskupi žele istaknuti kako je nužno da liturgija i danas *znači* u životu vjere, dapače da *najviše* znači, prema riječi Drugoga vatikanskog sabora. “Svako liturgijsko slavlje - budući da je ono djelo Krista svećenika i njegova tijela koje je Crkva - u najpotpunijem smislu sveto je djelo, i s njim se, po djelotvornosti *ne može izjednačiti nijedan drugi čin Crkve*.⁵⁵ Doduše Crkva danas nema težnju da preko liturgije bude što se kaže “glavni faktor”, da pošto-poto ima “prvo mjesto”. Naprotiv Crkva se odriče natjecateljskog ponašanja čak i u područjima u kojima je nekoć bila voditeljicom. Crkva jednostavno želi da vjernici *žive od liturgije*. Sve zadaće što ih nudi poslanica naših biskupa upravo to žele. Takav posao ne ide ni lako ni brzo. Važno je da ide ustrajno i zdravo. Prenosim, kao poticaj, jedan primjer “ostvarene” zadaće. Rekao mi ga je prije više godina hvarski biskup, mons. C. Bezmalinović. Jednom je on pošao u pohode nekoj hvarsкоj župi, bez najave. U župnom stanu nije našao župnika. Pošao ga je tražiti u crkvu. Bilo je nedjeljno poslijepodne. Tiho je ušao, stao u dno crkve i zadivljen slušao pjevanje psalama nedjeljne Večernje. U prezbiteriju nikoga nije bilo, ni župnika ni ministranata. Doznao je kasnije da je župnik morao k teškom bolesniku. Kad je svršilo pjevanje Večernje pošao je u prezbiterij i, ganut, izrazio je radost što je župna Crkva bila sabrana u molitvi i divno obavila Večernju i bez župnika. Dodajmo: zacijelo su generacije dobrih župnika uložile u taj liturgijski odgoj mnogo dobre volje i ustrajnog napora. K tome smjera i poslanica “Liturgija i život Crkve”.

Poslanica naših-biskupa nije nostalgičan spis koji bi želio u našu Crkvu vratiti “stara dobra vremena”, nije ni isključiv spis jer su zacijelo naši biskupi svjesni da “liturgija ne iscrpljuje svu djelatnost Crkve”⁵⁶ nije ni “ljubomoran” dokument jer naši biskupi ne žele gasiti Duha gdjegod se On istinski očituje, makar i izvan svetoga bogoslužja. Poslanica odmjereno

i jasno izražava svijest o liturgiji kao posebnoj vrijednosti unutar drugih pitanja Crkve i Svetoga. Za Crkvu u Svijetu.

BILJEŠKE

¹ Saborska uredba o sv. bogoslužju (komentar Uredništva), u *Službi Božjoj* br. 1/1964. str. 6.

² D. KNIEWALD, *Značenje liturgijske konstitucije II vatikanskog koncila*, u *Službi Božjoj* br. 4-5/1964. str. 1.

³ Usp. J. FUČAK, *Šest stoljeća hrvatskog lekcionara*, KS, Zagreb 1975, str. 179.

⁴ Usp. J. FUČAK, *Šest stoljeća*, str. 180.

⁵ Usp. J. FUČAK, *Šest stoljeća*, str. 180.

⁶ Usp. J. FUČAK, *Šest stoljeća*, str. 181.

⁷ Usp. J. FUČAK, *Šest stoljeća*, str. 181.

⁸ Usp. J. FUČAK, *Šest stoljeća*, str. 182.

⁹ Usp. *Dokumenti II. vatikanskog koncila*, KS, Zagreb 1972. str. 433.

¹⁰ Poslanica hrvatskih biskupa o 25. obljetnici Uredbe o svetom bogoslužju Drugoga vatikanskog sabora s naslovom "Liturgija i život Crkve" (dalje: LŽC), br. 6, 12, 13.

¹¹ LŽC, br. 6, 13,15.

¹² LŽC, br. 14.

¹³ LŽC, br. 15.

¹⁴ LŽC, br. 16.

¹⁵ Usp. F. van der MEER - Chr. MOHRMANN, *Atlas de l'antiquité chrétienne*, éd. Sequoia, Paris-Bruxelles 12960, str. 42.

¹⁶ F. van der MEER - Chr. MOHRMANN, *Atlas*, str. 42.

¹⁷ Usp. F. van der MEER - Chr. MOHRMANN, str. 42.

¹⁸ F. van der MEER - Chr. MOHRMANN, str. 42.

¹⁹ F. van der MEER -Chr. MOHRMANN, str. 42.

²⁰ Papa Ivan Pavao II. u mnogim svojim nastupima ističe ostvarenost ili potrebu prožetosti vjere i kulture. Ovdje navodimo samo odlomak - za komentar naše poslanice ilustrativan - u kojemu papa tu ideju povezuje sa svetom braćom Ćirilom i Metodom: »Kako bi odgovorili potrebama svoje apostolske službe među tim narodima, preveli su na slavenski jezik Svetе knjige za *liturgijske* i katehetske potrebe (podcrtnato BŠ). Tako su udarili temelje uljudbe tih naroda na vlastitom jeziku. Stoga se s pravom i zaslugom smatraju ne samo slavenskim apostolima, nego i ocima kulture svih tih naroda za koje su ti prvi spoemnici na slavenskom jeziku polazište i izvor sve njihovе suslijedne književnosti" (Egregie virtutis, apostolsko pismo pape Ivana Pavla II, u *Dokumenti o sv. Ćirilu i Metodu*, KS, Zagreb 1985, str. 53.).

²¹ LŽC, br. 17, 18, 19.

²² LŽC, br. 20.

²³ LŽC, br. 22.

²⁵ Poslanica je na više mesta izrazila duhovno-teološka načela, posebno u brojevima 4-10.

²⁶ *Mediator Dei*, encikličko pismo pape Pija XII od 20. studenoga 1947, cjeloviti tekst na francuskom jeziku u *Les enseignements Pontificaux (La Liturgie)*, Desclée, str. 320-417; o definiciji liturgije str. 328-330.

Rudi Borštnik, Ljubljana

MOLITVA I RAD U REDOVNIČKOM ŽIVOTU

“Čovjekova je sveta dužnost da svaki dan u beskonačno djeljivu tvarnu kvantitetu unosi bitnu savršenost nedjeljive kvalitete: to je stav čovjekove molitve usred materije, uz nju i u njoj.”

(Dr. Anton Trstenjak)

Uvodne misli

Teolog i mislilac Jean-Marie Domenach prikazuje ljudsko društvo u suvremenom svijetu kao jaka protivnika vjerskoga i duhovnoga života, protivnika unutrašnjosti, tištine i tajanstvenih stvarnosti. To je društvo koje nijeće svaki zahvat i svako nadahnuće koje ne dolazi iz njega samoga, koje nema povjerenja (u vrijednosti predaje, poslušnosti i vjernosti i koje se svim silama odupire evandeoskoj poruci. S druge strane to se društvo otvara unutrašnjem životu i to po nekom dubljem iskustvu bitnoga siromaštva i osnovne potrebe koju nikakva ljudska riječ i nikakav tehnički napredak ne može umiriti: “Kako riješiti moje osobno biće u neprestanom gubitku koji doživljavam u stvarima? Kako tomu mojem biću osigurati i očuvati identitet, zvanje, nadu?” To su jednostavna pitanja, ali puna tjeskobe, koja sebi postavlja čovjek u društvu tehnike, racionalne organizacije i bezbrižne kulture (usp. Bilancio della teologia del xx secolo, I, str. 61-64). U tom svijetu koji je sve više sekulariziran i desakraliziran živi Crkva a u njoj naše redovničke zajednice.

Crkva je uvijek učila da život u Duhu Svetom ima apsolutno prvenstvo za cijelokupno kršćanstvo i za osobni život svakoga kršćanina. Duh Sveti je, naime, počelo Božjega života, snaga Božjega naroda, veza jedinstva, izvor karizmi, moć poslanja i organj ljubavi u Crkvi (usp. LG 4-21). Priznavanje prvenstva života u Duhu “temelj je slušanja riječi, unutrašnje molitve, svijesti da živimo kao udovi jednoga tijela ..., temelj je vjernoga vršenja vlastitog poslanja”... (MR 4).

Priznavanje toga prvenstva također je (ključ za lakše rješavanje svakidašnjih problema koje susrećemo u odnosu rad-molitva, akcija-kontemplacija apostolat-unutrašnji život. Crkva je, naime, cijelovito uzeta, u isto vrijeme kontemplativna i aktivna pa su svi njezini udovi na svoj način dionici obiju dimenzija.

Predavanje nosi naslov, “Molitva i rad u redovničkom životu” s podnaslovom “nekoliko važnih naglasaka”. Ograničit ću se na specifično

redovnička pitanja, osim u primjeru kad su opća kršćanska pitanja aktualna i za redovnike. Izabrao sam tek manji broj gledišta koja ni izdaleka ne obuhvaćaju svu široku i trenutačno goruću problematiku o miltivi, o radu te o odnosima molitve i radu u redovničkom životu.

Temu možemo promatrati s različitih gledišta: s povijesnoga, psihološkoga, sociološkoga, pravnoga, teološkoga itd. Služio sam se, nesistematično, sad jednima, sad drugima, kako bi mi bila od pomoći za razumijevanje bîti redovničkog života koji uvijek i posvuda znači "sveudiljno bogoslužje u ljubavi" (usp. ZCP kan. 607.1).

I. MOLITVA U REDOVNIČKOM ŽIVOTU

1. Prva i najvažnija služba redovnika

Kongregacija za redovnike i laičke institute izdala je 12. kolovoza 1980. važan dokument s naslovom: Kontemplativna dimenzija redovničkog života. Između ostalih razloga zbog kojih su prisutni na plenarnoj sjednici kongregacije za redovnike i laičke institute u ožujku 1980. govorili o kontemplativnoj dimenziji jest činjenica da su osjećali "nužnu potrebu osvjetliti apsolutno prvenstvo života u Duhu Svetom". Zapazili su naime, nastojanje mnogih redovnika i redovnica, kako bi u osobnom i u zajedničkom životu "svladali štetnu podijeljenost između nutarnjeg života i djelovanja". Uzrok tom nastajanju bio je u omalovažavanju molitve i sabranosti. Bila je to reakcija na spomenuto potcenjivanje koje se pojavilo u izvjesno vrijeme poslije koncila a još uvijek nije posvuda potpuno prevladano. Papa Ivan Pavao II. rekao je sudionicima sjednice da će iz toga susreta izrasti poticaj svima redovnicima, "da pružaju svijetu svjedočenje o prvenstvu čovjekova odnosa prema Bogu" (usp. Kontemplativna dimenzija redovničkog života, uvod i 2).

U svom zakoniku Crkva preporučuje svima redovnicima neka budu svjesni toga da je njihova "prva i najvažnija služba" kontemplacija Božje riječi i sveudiljna povezanost s Bogom u molitvi" (ZCP kan. 663,1). Stoga neka "ustrajnim marom gaje duh molitve i molitvu samu" (PC 6). Članovi pak instituta koji su se potpuno posvetili molitvi (kontempalciji) neka se "u samoći i šutnji, u neprestnoj molitvi i velikodušnoj pokori prikazuju samo Bogu", u čemu se upravo stastoju njihova tajanstvena apostolska plodnost. Kao takvi oni imaju "posebno odlično mjesto u Kristovu tajanstvenom tijelu" (PC 7).

Prema tomu sve redovničke zajednice moraju biti "prije svega središta molitve, sabranosti i razgovora - osobnoga, a osobito zajedničkoga - s Njime koji jest i mora ostati prvi i glavni Sugovornik" (Iz Ivan Pavao II. redovnicima 24.11.1978).

2. Isus - učitelj, uzor i izvor novozavjetne molitve

Život po evanđeoskim savjetima utemeljen je "Gospodinovim riječima i primjerima" (LG 43). I najdublje opravdanje molitvenoga života također je prisutno u Isusovu nauku i primjeru. Bio je savršeno i sveudilj sjedinjen s Ocem i njegovom voljom, uistinu "contemplativus in actione". Molio je molitve koje su pobožni Izraelci molili svaki dan. Sudjelovao je u zajedničkim molitvama u sinagogama i hramu. Svoga nebeskoga oca častio je molitvom hvale koja je bila u običajima pri jelu. Usrdno se molio u posebnim trenucima svoga života i poslanja. Svoj svakidašnji posao tjesno je povezivao s molitvom tako da je svaka njegova radnja izvirala iz molitve. Molitva je bila duša njegova poslanja. Molio se u času trpljenja, u smrtnoj stisci i na križu. Sada pak, kad živi s Ocem, postao je našim sveudiljnim zagovornikom (usp. Molitveno bogoslužje, 39).

Kad je Isus "molio na nekom mjestu" učenici su ga zamolili da i njih nauči moliti (Lk 11,1). Naučio ih je moliti se zajedničkom nebeskom Ocu; stoga tu molitvu zovemo Gospodinovom. Ona je postala svima uzorom molitve. Učio je ljude moliti i u drugim prilikama. Govorio je o potrebi molitve, o bitnim svojstvima prave molitve. Ta su: poniznost, budnost, ustrajnost, prava nakana, pouzdanje u Božje milosrđe, zajedništvo, uskladenost s Božjom providnošću... Kazao je također kakva ne smije biti naša molitva. Ne smije biti slična poganskim molitvama koji misle da će biti uslišani ako puno govore (usp. Mt 6,7), ali niti molitvama farizeja koji žele da ih ljudi vide kad se mole (Mt 6,5), uvjereni da nisu grešnici kao ostali ljudi.

Isus Krist nije samo učitelj i uzor molitve, nego i vrelo iz kojeg crpimo snagu da postanemo dostojni vršiti novozavjetno bogoslužje. U tome počива dostojanstvo kršćanske molitve. Ona nas, naime, čini dionicima ljubavi jedinorođenoga Sina prema njegovu Ocu i one molitve koju je on u času svoga zemaljskoga života vršio riječima, a sada se u sveopćoj Crkvi i u svim njezinim udovima nastavlja bez kraja u ime i za dobrobit čitavoga ljudskoga roda" (Molitveno bogoslužje, 6).

3. Marija, uzor slušanja i molitve

Pavao VI. predstavio je Mariju kao uzor Crkve u liturgiji, primjer vjere, ljubavi i savršena sjedinjenja s Isusom Kristom i kao primjer nutarnjega života. Napose još je Marija predstavljena kao "Djevica koja sluša" (Virgo audiens) riječi Božju vjerom, i kao "Djevica koja moli" (Virgo ovans):

- Njezin Magnificat koji je zapjevala u času kad je došla u posjet majci Ivana Krstitelja "postao je zajednička molitva Crkve".

- Njezina molba u Kani postigla je trenutnu i nebesku milost, kad je Isus spasio goste iz neprilike i u isto vrijeme čudom utvrdio učenike u vjeri.

- Molila se u zajednici prve Crkve kad su apostoli jednodušno ustrajali u molitvi imajući u svojoj sredini nju "Isusovu majku".

- U ulozi zagovornice i pomoćnice moli i prosi također sada Crkvu i za sve ljude (usp. CM 16-18).

- No, Marija nije samo naš uzor u činu molitve, nego također, i još više u načinu molitve, u svojim nutarnjim duhovnim stavovima prave moliteljice.

- Njezin razgovor s Bogom pun je pouzdanja i odražava obiteljsku toplinu s dubokom poniznošću i poučljivu spremnost vršiti volju Božju ("Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po tvojoj riječi").

- Njezino "Neka mi bude", prvo i posljednje, a i sva ostala između ova dva, dokaz su njezina rasta na "hodočašću vjere" i ustrajnosti "u svome sjedinjenju sa Sinom, vjerna sve do križa" (LG 58).

- Njezina je molitva prožeta žrtvenim prinosom - Virgo offerens - osobito u času kad je ljubeći pristala na prinošenje one krvne žrtve koju je sama rodila" (LG 58), po čemu je postala uzor svake žrtvene molitve Crkve, pa Crkva, služeći euharistiju, nikada ne zaboravlja spomenuti i Bl. Dj. Mariju.

- Njezina je molitva univerzalna i eklezijalna. Ona se moli u zajednici apostola i ostalih vjernika Crkve za dolazak Duha Svetoga.

Stoga koncilski i pokoncilski dokumenti opravdano predstavljaju Mariju redovnicima kao uzor posvećena života u svemu napose u njezinim bitnim stavovima slušanja u molitve (usp. Kontemplativna dimenzija redovničkoga života, 13).

4. Kontemplacija, srce kršćanstva

Povijest nas uči da se na svim područjima ljudskih događanja često prelazi iz jedne krajnosti u drugu. Djelomično je to vrijedi i za povijest Crkve. Nakon dužeg vremenskog razdoblja u kojem je u kršćana prevladavao negativan odnos prema zemaljskim i vremenitim vrijednostima bilo je nužno dublje proučiti teologiju zemaljskih i vremenitih stvarnosti. Te zadaće prihvatio se u svjetlu Evandelja II. vat. crkveni sabor, napose u konstituciji o Crkvi u sadašnjem svijetu. No ima i takvih teologa koji su u postkoncilskom razdoblju te zemaljske stvarnosti pretjerano naglašavali na štetu duhovnih i vječnih vrijednosti. U zemaljske i vremenite stvarnosti pripadaju također rad i služenje bližnjemu.

Mislilac i teolog M. J. Le Guillon iskreno priznaje da je osobito zbumen i u neprilici pred nekim pretjeranim teološkim tvrdnjama glede služenja

Crkve te se pita nismo li možda u opasnoti da izgubimo kontemplativnu dimenziju Crkve zamjenjujući je dimenzijom služenja. Nismo li možda u opasnoti, pita se nadalje taj teolog, da pogrešno shvaćena apostolska revnost umanji vrijednost kontemplacije koja je zapravo samo srce kršćanstva? (usp. Bilancio della teologia del xx secolo, IV, str. 203). Zato se ne trebamo čuditi da smo mi redovnici u takvoj klimi osjećali, a možda još i sada osjećamo neku zbumjenost, u načelu i praktično, često puta s bolnim posljedicama, zbog gubitka članova koji bi u drugačijoj klimi ostali vjerni zvanju. Učiteljstvo Crkve želi redovnicima pomoći da dodu do odgovarajućih jasnih spoznaja. Stoga ih podsjeća na koncilski nauk o Crkvi koja je "revna u djelovanju odana kontemplaciji", i to tako da ona "što je u njoj ljudsko bude uskladeno i podređeno Božjemu, vidljivo nevidljivome, a djelovanje kontemplacije (B 2). Zato se, u svjetlu njezina nauka, svi redovnici, napose oni koji su se cjevito posvetili kontemplaciji, nalaze u samom srcu svijeta i još više u srcu Crkve" (usp. Kontemplativna dimenzija redovničkog života, 24-25).

5. Redovnička molitva - "biti na cilju"

Redovnički život, kako je izražen zavjetima evandeoskih savjeta, anticipacija je eshatoloških stvarnosti. U određenoj mjeri svi kršćani u vjeri žive eshatološke stvarnosti, premda ne još u punini i konačnom obliku. Riječi "već" i "još ne" izražavaju dinamiku kršćanskog života u vjeri. Kod redovnika naglasak je stavljen na "već", jer ga život prema zavjetima evandeoskih savjeta "jače oslobođa od zemaljskih skrbi" i zato mu "jače otkriva nebeska dobra, već na ovom svijetu prisutna". On "daje jače svjedočanstvo novoga i vječnoga života" i "jače navješćuje buduće uskrsnuće i slavu nebeskoga kraljevstva" (LG 44). Stoga bismo mogli ustvrditi da je redovnik vidljiviji znak života i boravka "na cilju". U tom smislu moramo tumačiti izraze koje u prošlosti rado i često upotrebljavaju crkveni oci i pisci kršćanske duhovnosti kad su pokušavali protumačiti dubinu redovničkoga života, npr. izraz "slični andelima". Sveti Lav Veliki u misnom hvalospjevu za posvećenje djevica kaže da je Bog u tolikoj mjeri popravio palu ljudsku narav te je "ne samo vodi u izvornu nevinost" nego je također uvodi u iskustvo vječnih dobara" te je "dok se još nalazi u zemaljskom stanju smrtnosti čini sličnom andelima". I papa Pio XII. govori "o andeoskom životu kršćanskih djevica" (Spansa Ckristi, 6). Sv Bazilije iz Cezareje potvrđuje to uvjerenje i kaže da se kršćanin koji je izabrao andeoski život i odlučio se za život u posvećenoj čistoći ne posvećuje više "kontemplaciji nijedne druge ljepote uz ljepotu Božjega bića" (prema: Fernando Sebastian Aguilar, u (La vida de perfection en la Iglesia, Madrid 1965 str. 382). No, redovnik ne može živjeti u kontemplaciji Božjega lica

drugačije nego molitvom što uvjerljivo potvrđuje život i nauk redovnika i redovnica u prošlosti i sadašnjosti. Jean Leclerqu citira nepoznatog autora koji veliča redovnički život ovim riječima: "moliti, pjevati psalme, čitati i razamtrati duhovne stvarnosti znači početi živjeti životom koji će doći" (prema: Fernando Sebastian Aguilar, kao gore str. 385). Mislim da u tom smislu možemo razumjeti takoder slovenskog psihologa dra Antona Trstenjaka koji tvrdi da nam istinska molitva omogućuje biti na cilju". Čovjek, naime, "samo koliko se moli uspostavlja vezu s Bogom" i očituje se "u eskatološkoj perspektivi". Budući da je molitva "sakrament čovjekova konačnoga i posljednjega sjedinjenja s Bogom, s izvorm života", slijedi da zboriti s Bogom u molitvi znači "zaista bit na cilju" (Čovjek, konačno i beskonačno biće, Celje, 1988 str. 585).

6. Redovnička molitva, čista kvaliteta

Redovnikov je život po samoj svojoj naravi u cijelosti darovan Bogu kao žrtva po kojoj "postaje sveudilnjim bogoslužjem u ljubavi" (usp. ZCP kan. 607,1). Takvo "bogoslužje u ljubavi" ostvarivo je samo u onoj redovničkoj osobi koja se trudi "gajiti život koji je s Kristom sakriven u Bogu", gajiti ustrajno i marno "duh molitve i molitvu samu" (PC 6). Radi se o istinskoj molitvi za koju Jean Beyer tvrdi da predstavlja jedan od gorućih problema redovničkoga života u pokoncijsko vrijeme i to u smislu da se u redovničkim zajednicama osjeća duboka potreba za molitvom hvale i adoracije za kojom je osjećaj u mnogim skupinama oslabio (usp. Spiritualità dell' azione, LAS, Roma, str. 166). Osnovni ciljevi svakoga odgoja za molitvu bi, prema službenim smjernicama Crkve, bili slijedeći: živa vjera u ljubavi, adoracija, slavljenje Boga Oca i šutnja kontemplacije (usp. VQA, 10). Takvu molitvu zove dr. Anton Trstenjak "čistom kvalitetom". Ona je uvijek u suprotnosti s kvantitetom, s materijom, s potrošačkim mentalitetom, s vanjskim uspjesima, sa sterilnošću, itd. Takva molitva traži "čisto štovanje", "čisti kult Boga", "čistu predanost samoga sebe Bogu", "čistu nesebičnost", "savršeno nesebično samozatajno štovanje". Takva bi trebala biti redovnikova molitva koju dr. A. Trstenjak pretpostavlja kad tvrdi da je trebamo iskustveno doživjeti u adoraciji zajednice. Tu nas cijelovito prožima atmosfera monaške zajednice u času čistoga štovanja Boga" (Človek, končno in neskončno bitje, Celje, 1988, str. 588 i 593). Tako su molili naši redovnički osnivači i sveti članovi naših zajednica. Kao primjer navest ću teže; teško nadmašivoga Ivana od Križa, uzor čiste ljubavi koja je oznaka čistoga štovanja Boga: "Ljubiti Boga znači djelotvorno se trsiti da se radi Boga oslobođimo svega što nije Bog" (Subida al monte Carmelo, II, 5,5, Obras. Madrid 1948). U vezi s time, dominikanski stručnjak za duhovnu teologiju

Garrigou-Lagrange upozorava nas da naša molitva nije dobra ako nas ostavlja u našoj sebičnoj ljubavi. Mjerilo za dobru molitvu je rast u revnosti za čast Božju i potpun zaborav samoga sebe. Takva molitva "rađa u nama želju da se sveti ime Božje, da dođe njegovo kraljevstvo, da bude njegova volja. Pomaže nam da zaboravimo sebe i prepustimo Bogu brigu za se, a naša je misao usmjerena prema njemu" (Vita spirituale, Roma, 1965, str. 234-236).

Put do takve molitve često je dug i naporan. Cilj se postiže u suradnji s milošću Božjom jer on je plod Duha koji djeluje u nama. U svakoj molitvi moramo otkrivati i priznavati nazočnost Božju. "Gospodin je" (Iv 21,7). U našoj molitvi ne smije biti ništa od onoga što smo sami stvorili. Važno je ono nevidljivo i istinito što čini u nama Isus Krist u snazi svoga Duha" (VQA, 10). Samo u takvu duhovnom ozračju moći ćemo pravilno moliti. U našoj će molitvi prebivati "živa vjera s ljubavlju, adoracija, slavljenje Oca i šutnja kontemplacije" (kao gore).

7. Šutnja - razmatranje u molitvi

Danas nije teško u redovničkim zajednicama utvrditi manjak osjećaja za šutnju. Naprotiv, duhovni vode i pisci duhovnoga života jednoglasno naglašavaju izvanredno značenje tištine za suvremenoga čovjeka. Tišinu zovu "nositeljicom temelja nutarnjega života" koja "stvara unutrašnje jedinstvo" (Boros, Noi siamo futuro, Brescia, 1969 str. 106 i 109). Poziva nas da se spustimo u vlastitu dubinu i vodi nas ka susretu s Bogom i s nama samima. Omogućuje nam otvoriti se Bogu, uroniti u njega samoga i prevladati svoju egzistencijalnu usamljenost. Voillaume tišinu zove paklenom, ako se sastoji u tome da je "čovjek okrenut samo prema samom sebi" (Voillaume, La vita religiosa, str. 184-185). Bez prave tištine u duši koja omogućuje da je ne uz nemiruju buka svijeta i strasti, "ne možemo čuti unutrašnje riječi Učiteljeve" (Garrigou-Lagrange, Vita spirituale, str. 231).

Isus i sveti pustinjaci intenzivno su doživljavali unutrašnju šutnju i stoga je više puta nazivaju "tišinom pustinje". Ne trebamo ići u pustinju da bismo našli šutnju, možemo je naći u mjestu gdje živimo. Radi se o pogodnom vremenu i prostoru koji svaka zajednica može urediti sebi za molitvu. Voillaume doduše tvrdi da moramo naučiti moliti uvjek i posvuda, ali nije istina "da to možemo lako ostvariti, a da ne bismo trebali sebi rezervirati trenutke koji su na poseban način posvećeni molitvi kao i okružje koje će nam također biti od pomoći". Tvrdi također kako je zabluda misliti da oni koji iskreno žele moliti i doživjeti susret s Bogom ne bi osjećali potrebu posjedovati takve krajeve mira i tištine koji su Božji i bitno se razlikuju od drugih (usp. kao gore, str. 271).

Uvijek su mnogi stvaraoci osjećali životnu potrebu za samoćom i tišinom. Danas to osjećaju još više. U zadnjem broju Nove revije pjesnik Vlado Gotovac napisao je u članku Kroz prizmu poezije ove riječi: "Samoća je zemaljski prostor Apsolutnoga", u samoći se susreću "trenutak i Vječnost". Samoća "je stvorena za bdjenje, razgovor i slušanje za Nagovor" (Nova Revija, br. 85/86, str. 663). Ne želeći komentirati pjesnika pogledajmo naše zajednice koliko su prikladan prostor za susret s Bogom u bdjenju, razgovoru, slušanju, nagovoru; koliko tištine i samoće pružaju čovjeku - "taj čovjek trebao bi biti svaki član zajednice" - koji "hoće cuti Boga kad mu želi govoriti u srcu" (usp. Oz 2,16) i s njime se što tješnje sjediniti (usp. ET 46). Tišina čitavoga čovjekova bića i trenuci šutnje, za unutrašnji redovnikov život su "zahtjevi Božje ljubavi" (ET 46).

8. Kontemplativne ustanove - izvrstan dar hvale Boga

Redovničke ustanove koje su u "cijelosti stvorne za kontemplaciju", među svim ustanovama najsnošniji su uzor molitve u Crkvi i svijetu. Njihovi se članovi, naime, "u samoći i šutnji, u sveudiljnoj molitvi i velikodušnoj pokori posvećuju samo Bogu" i njemu su divan dar hvale" (PC 7). Baš zato im II. vat. sabor pripisuje čudesnu apostolsku plodnost. Naime, iz takva oblika života izvan bogati Božji darovi za cijelu Crkvu. Za sve redovničke ustanove posebice za kontemplativne, vrijedi kategorična izjava dogmatske konstitucije o Crkvi, a glasi: "Neka nitko ne misli da redovnike njihovo posvećenje otuduje ljudima ili da time postaju nekorisni u zemaljskom društvu". Štoviše, oni su u Kristovoj ljubavi i na dublji način svojim sugrađanima na dohvatu i s njima duhovno suraduju u nakani da se ne bi uzalud trudili oni koji grade zemaljsko društvo (usp. LG 46). Već je Pio XII. uvjeravao redovnice u kontemplaciji da je njihov poziv "savršeno i u cijelosti apostolski" (Sponsa Christi). II. vat. sabor preciznije označuje plodove apostolata svih kontemplativnih ustanova: oni su svojom svetošću ukras Božjega naroda; svojim primjerom ga uzdižu, a Crkvi ne služe samo na čast, nego su za nju poseban izvor nebeskih milosti (usp. PC 7). Sve redovničke ustanove a na poseban način kontemplativne pripadaju "onima" koje "Duh Sveti zove da vidljivo svjedoče čovjekovu težnju za nebeskim prebivalištem te da tu težnju podgrijavaju u ljudskom društvu" (GS 38). Nema sumnje da je baš danas takvo svjedočenje prvenstveni oblik apostolata jer živo sjeća sve ljudе "na onu vječnu kontemplaciju koja je naš zajednički poziv" (ET 8).

9. Životna potrebitost molitve i kontemplacije u apostolskom radu

Isus Krist je najsavršeniji uzor svakom apostolskom radniku, jer je živio u najtješnjem jedinstvu s Ocem i u najsavršenijem vršenju njegove volje savjesno obavljajući svakoga dana poslanje koje mu je bilo povjerenovo. Ta Spasiteljeva nutarna usmjerenošć prema Ocu, svjesna usmjerenošć njegove cjelovite umske i slobodne naravi prema Očevoj volji stvarno je sveudiljna molitva i savršena kontemplacija. Isus Krist nije bio smao uzor, nego i izvor istinskog apostolata. Stoga će svaki apostol, sjedinjen s Isusom Kristom, primati od njega snagu kako bi po njemu i s njime, sa svim svojim darovima naravi i milosti bio usmjerjen prema vršenju Očeve volje. Na taj način će i on, Kristov apostol, uronjen u neprestanu molitvu i kontemplaciju nastaviti Kristovo djelo posvećivanja i spasavanja. Sveti pismo nam daje o tome jasno svjedočanstvo kad kaže: "Bez mene ne možete ništa učiniti", i "Tko živi u meni i ja u njemu, taj donosi mnogo roda" (Iv 15,5).

Crkva koja je uvijek molitvi i kontemplaciji pripisivala čudesnu snagu apostolske plodnosti dokazuje taj svoj nauk u četiri istine koje crpi iz riznice svoje vjere:

- U djelu spasenja prvo mjesto bez sumnje ima milost, a ne ljudsko nastojanje.

- U čovjekovu nastojanju kojim pokušava graditi i širiti kraljevstvo Božje nije u prvom redu važno djelo samo niti velika i brojna nastojanja, nego snaga ljubavi i stupanj našega sjedinjenja s Bogom: "Tko ostane u meni, taj donosi mnogo roda" (Iv 15,5).

- Molitva, osobito ako je obogaćena pokorom i žrtvom, ima u sebi moć koja čini apostolsko djelo plodnim: "Tražite i primit ćete ... (Mt 7,7)..., "Ovaj se rod ničim drugim ne može izagnati osim molitvom i postom (Mk 9,29).

- Konačno, među članovima istoga tijela Crkve postoji tajanstvena, ali stvarna razmjena dobara, "općinstvo svetih". Zato je molitva i kontemplacija pojedinih vjernika ili zajednica plodonosna za svu Crkvu (usp. Auby, Per una presenza viva dei religiosi nella Chiesa e nel mondo, str. 606).

U tom smislu očita je istina da je apostol koji ne molí pravi besmisao. Napose je apostolu molitva nužno potrebna onda kad njegovo djelo nije izrazito i neposredno apostolsko kao na pr. poučavanje, dvorenje bolesnika itd. Tada će molitva biti ona koja će nam dati hrane i snage da obnovimo svijest svoje pripadnosti Isusu Kristu i svoje odgovornosti u Crkvi. Nije istina da je svako apostolsko djelo smao po sebi molitva, ali svako će naše djelo biti molitva ako se oduševljenje koje ćemo primiti u molitvi nastavi u životu ljubavi" (C. Bernard, La preghiera cristiana, LAS, Roma, str. 127).

10. Molitva, posebni zahtjev redovničkog poziva

Ako za svakog kršćanina vrijedi Isusova zapovijed molitve i sveudiljne molitve te bez molitve ne možemo ni zamisliti kršćanski život iz osobitih razloga ona vrijedi za redovnika. Redovnički poziv traži radikalno predanje Bogu. Zavjetima se redovnik "u cijelosti predaje u vlasništvo nadasve ljubljenog Boga", želi se osloboditi zapreka koje bi molge umanjiti njegovu revnost u ljubavi, želi živjeti puninu bogoslužja i biti obilatije dionikom krsne posvete (usp. LG 44). On želi živjeti "životom koji je u Kristu sakriven u Bogu", iz kojeg "izvire i nadahnjuje se ljubav prema bližnjemu" (6). U toj radikalnosti redovničkog života koncilski oci vide poseban razlog za molitvu i spremni su to napose naglasiti: "Zbog toga neka članovi redovničkih ustanova ustrajno i s marom gaje duh molitve i molitvu samu" (PC 6). Na sličan je način povezana molitva s nesebičnom i čistom ljubavlju u poslanju; "Tako ojačani" smoći će bratski ljubiti udove Isusa Krista; ljubiti i pastire Crkve "i savršeno se posvetiti njezinu poslanju" (PC 6).

O tome nam uostalom nedvosmisleno govori povijest redovništva u Crkvi. Redovnici su molitvu uvijek smatrali svojim prvotnim zadatkom. Samo oni redovnici koji su dobro i ustrajno molili uspjeli su radosno živjeti svoj poziv u dosljednom hodu za Kristom. Tko će izbrojiti članove redovničkih zajednica koji su u Crkvi postigli čast svetosti i one druge koji su sveto živjeli i u duhu svetosti umrli! Kako bismo mogli drugačije tu svetost u redovničkim zajednicama obrazložiti bez istinske i ustrajne molitve? Sveci su živjeli "teologiju redovništva" na koljenima, u molitvi. Vjera u Božje tajne redovničkog zvanja i života po vjeri danas sve nalazi pojačano u opasnoti zbog sekularizma i desakralizacije. Misao teologa Rahnera koju je izrekao o vjeri današnjeg svećenika važi i za današnjeg redovnika i njegova vjera je vjera redovnika koji moli, ili je nema.

Kao svakom drugom kršćaninu redovniku je još napose molitva potrebna u trenucima krize. Pier Giordano Cabra u svojoj knjizi Biti redovnik (Essere religioso) dao je jednom mladom redovniku koju je zbog neke svoje redovničke subraće, koja su zbog poteškoća u celibatu ostavili družbu i sam osjetio nemir i strah za svoju budućnost ovaj savjet: "Sačuvaj vjernost molitvi, osobnoj i zajedničkoj". Uvjeravao ga je da će ga ustrajna molitva osloboditi svakoga nemira i sakoga grijeha, premda će se morati boriti i nadalje. Naglasio je još napose vrijednost zajedničke molitve: "Radi se o redovitoj molitvi u zajednici sa subraćom, pa makar će ti se takva molitva činiti neplodnom, pre malo ugodnom, manje privlačnom od drugih oblika molitve koje si negdje drugdje doživljavao. Upravo ta zajednička molitva, obavljana u točno određeni sat, dat će ti milost Božje vjernosti i omogućiti da doživiš zahvat oslobođenja u trenutku poteškoća. Budi vjeran toj molitvi i postat ćeš dionikom Božje vjernosti. Budi joj vjeran

u danima uspjeha kad ti ide sve od ruke i Bog će ti priskočiti u pomoć u časovima napasti". A na kraju svoga pisma Pier Giordano Cabra preporuča mlađem bratu još nešto što je u naše vrijeme zbog novih odnosa na području mnogo važnije nego je bilo u prošlosti. Radi se o vremenu koje je posvećeno odmoru i počinku. "U trenucima svojih odmora i slobodnoga vremena ne trči odmah do časopisa, telefona, automobila, TV ili kina. Opusti se najprije u Bogu, potraži njegovo božansko lice, saberi svoje energije (koje još imaš) u Gospodinu i on će te nahraniti. Tek tada, kad primiš snagu od Božje ljubavi i kad te ona okrijepi, radi prema svome nahodenju..." (Essere religiosi, str. 160 i 170).

11. Specifična redovnikova molitva: osnažena molitva i sveudiljno bogoslužje

Već u prvoj polovici 3. stoljeća slavni je filozof i teolog Origen napisao kratku raspravu o molitvi koja je služila kao duhovna hrana asketama, moliteljima i kontemplativcima u samostanima Vitrije, Tebaide i općenito svima na Srednjem istoku. Govoreći o raznim oblicima molitve spominje također i zavjetnu molitvu. Misli na najrazličitija zavjetovanja učinjena Bogu u čast, poznata već u SZ (na pr. I Moj 28,20-22), kao oblik i dio molitve (usp. Origene, Lapreghiera, Roma, 1974).

Židovska kršćanska objava vrlo tjesno veže zavjet s molitvom i shvaća ga kao neku vrstu osnažene molitve (usp. D. Tettamanzi, Dizionario encicopedico di Teologia morale, Ed. Paoline, 1985 str. 205). Teologija gleda u zavjetu velik čin s bitnim sadržajem kultne vrijednosti. Redovnički su zavjeti, naime, po svojoj naravi savršeno predanje samoga sebe "u vlasništvo nadasve ljubljenoga Boga i u njegovu čast" (LG 44), čin, koji je kršćanin sposoban učiniti samo u snazi Duha Svetoga. Živjeti svjesno, s ljubavlju i radošću zavjete evanđeoskih savjeta, napose u trenucima križa i boli, uistinu znači obavljati molitvu, osnaženu sveudiljnom liturgijom života. U tom smislu papa Pavao VI. govori redovnicima: "Vašim redovničkim zavjetom Crkva vas je u tjesnoj vezi euharistijskom žrtvom žrtvovala Bogu.

Iz dana u dan mora ta vaša žrtva postajati stvarnost koja se konkretno i neprestano obnavlja" (ET 47). U tom smislu postoji i u našoj redovničkoj predaji običaj i preporuka da se zavjeti često puta, ako je moguće svaki dan, obnavljaju i da se tako ponovno i izričito potpuno predajemo Bogu.

12. Pučke pobožnsoti u redovničkom molitvenom životu

Glavni oblik molitve za sve kršćane bez sumnje je liturgijska molitva. Zar nije liturgija "vrhunac" prema komu teži djelovanje Crkve te ujedno izvor iz kojeg teče sva njezina snaga. Iz Euharistije "kao iz vrela slijeva se u nas milost. U Isusu Kristu se u najvećem stupnju postiže ono povećanje ljudi i ono štovanje Boga prema kojem se kao prema svome cilju usmjeruju sve djelatnosti Crkve (usp. SC 10). Usprkos tome duhovni se žvot kršćanina ne iscrpljuje "samo u sudjelovanju kod svetog bogoslužja" nego je on pozvan da se moli i na skrovitu mjestu svome nebeskom Ocu i da, štoviše, neprestano moli (Usk. SC 12). I pučke se pobožnosti, ako su u skladu sa svetim bogoslužjem, vrlo preporučuju (usp. SC 13). Mnoge su se od njih rodile u redovničkim zajednicama. Njima su se hranili i još se hrane svjetovni članovi redovničkih zajednica, stoga je opravdano, a i želja je Crkve, da ih sačuvamo, da ih ne potcjenujemo i da se njima i sami u evanđeoskoj jednostavnosti i pravednosti služimo. Crkveni dokumenti opravdano brane te pobožnosti, jer izražavaju "religiozni odnos prema Bogu". S druge strane također opravdano upozoravaju da se uskladjuju s crkvenim zakonima i pravilima, i liturgijskim časovima i samom liturgijom, tako da na neki način iz nje izviru i k njoj vode (usp. VQA 10 i SC 13). U tu je svrhu potrebno "da se uvijek iznova evangeliziraju kako bi vjera koju izražavaju bila zrela i čista" (VQA 18).

13. Crkva štiti molitveni život redovnika

Pod vodstvom Duha Svetoga Crkva se mora brinuti za osnivanje i za praktični život redovničkih zajednica (usp. LG 43). Ona mora, štoviše štititi osnovna prava njihova duhovnog života i molitve, ako treba i normama svoga

zakonika.

Već II. vat. sabor daje redovnicima smjernice da daju prednost duhovnomu životu. Stoga "neka prije svega traže i ljube Boga koji je nas prije ljubio", da njeguju život, "koji je s Kristom skriven u Bogu" i da u tu svrhu ustrajno gaje molitveni život (usp. PC 6). To će postići, budu li u molitvi crpili nadahnuće na izvorima čiste duhovnosti, sudjelovali u konkretnim duhovnim vježbama, po mogućnosti skupno i zajednički.

a) Čisti izvori duhovnosti

Za kršćane je Isus Krist - Riječ i Isus Krist - Kruh poglaviti izvor duhovnosti. Stoga neka redovnici "imaju svaki dan u rukama Svetu pismo" i neka, "razmatrajući ga, nauče uzvišenost Kristove spoznaje". Riječima

svetoga Jeronima koncil opominje sve kršćane da "nepoznavanje Svetoga pisma znači nepoznavanje Isusa Krista", zato isti crkveni sabor "snažno potiče redovnike" da ga čitaju (usp. PC 6) i DV 25). Propisuje im nadalje "neka srcem i ustima slave svetu liturgiju, napose presvetu euharistijsku tajnu" (PC 6), "izvor i vrhunac svega kršćanskog života" (LG 11).

b) Smjernice crkvenoga prava konkretno određuju

- neka redovnici prema svojim mogućnostima svaki dan slave svetu misu i neka se pričeste (kan. 663,3);
 - neka se svaki dan klanjaju Isusu u Presv. Sakramantu (kan. 663,2);
 - neka se posvećuju čitanju Svetog pisma i nutarnjoj molitvi (kan. 663,3).
- neka prema propisima vlastitoga prava obavljaju **liturgijsku molitvu i druge pobožne vježbe** (kan. 663,3);
- neka na poseban način štuju **Djevicu Mariju**, također krunicom (kan. 663,4).
 - neka svake godine savjesno obave **duhovne vježbe** (kan. 663,5);
 - neka se trude oko neprestana **obraćenja** Bogu (kan. 664);
 - neka svaki dan ispituju savjest (kan. 664);
 - neka često primaju sakramenat pomirenja (kan. 664).

Ti konkretni propisi neka se ne shvaćaju kao neka vrsta zakona izvana, nego, prema riječima pape Ivana Pavla II. "kao dragocjena pomoć i pouzdan vodič" za vjeran i velikodušan život u zvanju (RD 2).

c) Zajednička molitva, preporučena i teološki utemeljena

Crkva je općinstvo svetih koje moli. Takva je ona u svojim izvorima kad su prvi kršćani, sabrani u molitvi, "s Marijom, Isusovom majkom", jednoga srca i jedne duše, slušali riječ Božju i slavili euharistiju (Dj 1,14; 2,42; 4,32). U samostanima je bila zajednička molitva nešto samo po sebi razumljivo. Dragocjeni kodeks svete Sabine je dokaz o tomu kako su članovi propovjedničkoga reda savjesno obavljali bogoslužnu molitvu. Franjevci su formalno osnivači časoslova "secundum usum romanae curiae" koji je služio kao službena molitva Crkve sve do II. vat. sabora. Nove redovničke družbe, neposredno posvećene apostolatu, nešto manje su zahtjevne što se tiče zajedničke molitve, ali i u njihovim se zajednicama toplo preporučuje takva molitva, (usp. B. Neunheuser, Per una presenza viva dei religiosi nella Chiesa e nel mondo, str. 617-618). Koncil potkrijepljuje tu preporuku Isusovom izjavom: "Gdje su dvojica ili trojica sabrana u moje ime, tu sam i ja među njima" (Mt 18,20; usp. PC 15). Tu

se, dakle, ne radi o nekoj pravnoj smjernici, nego o kvalitativno većoj snazi zajedničarske molitve, o posebnom dostojanstvu i djelotvornosti koju takva molitva prima od nazočnoga Gospodina (usp. VQA 6).

II. RAD U REDOVNIČKOM ŽIVOTU

14. Rad prema redovničkoj predaji

Odmah na početku kršćanstva poznati su askete i kršćani koji, dok žive djevičanskim životom, posvećuju vrijeme molitvi i djelima kršćanske ljubavi, kao na pr. "pohadanju siromaha, bolesnika i sirota" (usp. A. Veilleux, *Per una presenza viva dei religiosi nella Chiesa e nel mondo*, str. 16). Kasnije su monaški redovi djela milosrđa proširili i institucionalizirali, a posvećivali su se također ručnom poslu. Među četiri osnovna zahtjeva monaškoga života pripadao je rad, i to na drugom mjestu: šutnja, rad, stalnost boravka i molitva (usp. Veilleux, *kao gore*, str. 24). Općenito možemo na temelju povijesnih podataka utvrditi da su redovnici uvijek čvrsto povezivali molitvu i rad. Tako na pr. sveti Bazilije ne može zamisliti monaški život koji bi bio tuđ životu ostalih ljudi uz samostan i cijeloj kršćanskoj zajednici. Monasi su odmah od početka prednjačili pred svima ostalima na području dobrotvornih društvenih ustanova i radinosti. Neki samostani, kao na pr. Kasiodorov samostan, posvećivali su se prvenstveno studiju i općenito kulturnoj djelatnosti, a drugi ručnom radu. Tako možemo reći da je monah živio svoj dan u molitvi i radu. (usp. Zgodovina Cerkve, Ljubljana, 1988. I. str. 278 i 410). U vrijeme pustinjaka askete su se susretali s ostalim ljudima kao duhovni vode, ali i u razmjeni gospodarskih dobara. U Srednjem vijeku veći se dio samostankih zajednica sastojao od manjeg broja redovnika - monaha koji su se pretežno bavili zemljoradnjom. Između samostana i ljudi u oklici postojala je u većini slučajeva dobra i u svemu korisna suradnja (usp. Dizionario degli Istituti di perfezione, Roma, 1969. i sl., VII. str. 30 i sl.) Uostalom, arheološka su istraživanja u Sj. Siriji dokazala da su već u 5. i 6. stoljeću u antiohijskoj pokrajini samostani djelovali kao zemljoradnička udruženja, nastala uz ceste (usp. Zgodovina Crkve, Ljubljana, 1988. I. str. 366). Od Srednjeg vijeka pa do danas redovničke družbe i kongregacije posvećuju se najrazličitijim oblicima apostolata, u užem i širem značenju riječi, kao na pr. naviještanju i propovijedanju, dvorenju bolesnika, poučavanju i odgoju mlađih, itd. Povijest priznaje i mora priznati da je ostvaren golem rad u Europi i posvuda po svijetu koji su redovnici izvršili i vrše još i danas za dobro i napredak kršćanske kulture uopće i svestranu korist ljudi, pojedinaca i naroda. Opravданo je Crkva proglašila svetog Benedikta zaštitnikom Europe, čime je njegovo geslo "Ora et labora" htjela

pokazati svima kršćanima kao ideal: "Tko radi, neka tako savršeno radi da bi mogao svoj rad pretvoriti u slavljenje Boga (iz 2. čitanja na blagdan sv. Benedikta).

15. "Najrječitije evandelje rada" - Isus radnik

Kršćani nastoje protumačiti svoj život i djelovanje u svjetlu osobe i nauka Isusa Krista. Takoder i svoj materijalni rad. Kako tumačiti da je Spasitelj razmjerno malo vremena u svome zemaljskom životu posvetio djelu naviještanja kraljevstva Božjega, tzv. apostolatu u užem značenju riječi, dok je velik dio svoga zemaljskoga života posvetio tjelesnom radu u tesarskoj radionici. Možemo samo pogadati. Sigurno je istina što kaže papa Ivan Pavao II. da je, "naime, ta osobnost već sama po sebi najrječitije evandelje rada" (LE 6,5). Sigurno je također i to da je Isus i na taj način i u tom obliku najsavršenije ispunjavao Očeve planove. Time "da je u Nazaretu radio obične poslove vlastitim rukama dao je radu općenito uvišeno dostojanstvo" (GS 67,2), a nama otkrio Božji nacrt o čovjekovu odnosu prema radu i svoju otkupiteljsku prisutnost u našim naporima. Rad, uključen u Kristovu uskrsnu tajnu, dobiva zaista kršćansku dubinu i konačni smisao (usp. LE 27). Isus Krist nije nam samo uzor rada, nego na neki način i Božji prostor u kojem mi kršćani obavljamo svoj rad u suradnji s Očevim nacrtom. Moramo mu postati slični u djelotvornoj ljubavi i sjedinjavati svoj rad s njegovim otkupiteljskim radom.

16. Rad - agape, rad - izraz ljubavi

Teolog Kothgasser kaže da najdublje značenje Božjega djelovanja agape, prvi i posljednji razlog Božjega otkupiteljskog nacrta u Isusu Kristu. "Bog je ljubav" tvrdi sv. Ivan i njegovo je djelo ljubav. Ljubav mora biti središnje svojstvo i osnovna sila svakog istinskog kršćanskog rada (usp. Kothgasser, Spiritualità dell' azione, LAS, Roma, str. 80-81).

To se na poseban način odnosi na redovnike kojim po svojoj najdubljoj naravi usmjereni na to da traže "prije svega i jedino Boga", "njega duhom i srcem prihvaćaju", i "apostolskom se ljubavlju" pridružuju djelu spasenja i širenja Božjega kraljevstva (PC 5).

U svojim "Duhovnim vježbama" sv. Igancije Lojalski kaže da Bog djeluje ("trabaja y labora") u korist čovjeka u svim stvorenim stvarima na zemlji, slično radniku. Tu misao iznosi u trećoj točki poglavljia s naslovom "Kontemplacija za dosizanje ljubavi". Radi se o uzajamnoj ljubavi: Bog iskazuje svoju ljubav prema čovjeku na različite načine, između ostalog i svojim "djelovanjem" u stvorenom svijetu, čovjek odgovara na tu ljubav

različitim izrazima svoje ljubav. Poznati o. Roothaan komentirajući tu točku dopunjuje rečenu misao i veli da čuvstvo koje odgovara toj misli jest naša odluka da ćemo raditi iz ljubavi prema Bogu, "kako ne bi naša ljubav bila samo u čuvstvu, što bi značilo skoro isto da je samo u riječima". Nato primjer Krista Gospodina koji je u svome zemaljskom životu radio za nas, da bi sa svojim izvanrednim radom i trpljenjem koje se ne može usporediti ni s jednim drugim probudio u našim dušama "djelotvornu želju što više raditi i trpjeti za Boga" (Los ejercicos espirituales de San Ignacio de Loyola, Bilbao, str. 308,310). Ono što vrijedi za vjeru, da je naime bez djela mrtrva, vrijedi i za ljubav: da se dokazuje djelima. Već spomenuti teolog Kothgasser svoj sadržajni članak o teologiji akcije uvjerljivo zaključuje s mišlju da se problemi duhovnoga života ne rješavaju na području razuma, nego u praksi. Naime, razum, pa makar ga rasvjetljuje vjera, nikada neće uspeti proniknuti u tajanstvene odnose Bog-svijet-čovjek-povijest i shvatiti jedinstvo i različitost boga-čovječjeg i čovjeko-božjeg djelovanja (usp. kao gore, str. 81). Potrebna je stvarna odluka raditi iz ljubavi. Samo radom iz ljubavi postiže se zajedništvo Božje ljubavi, agape.

17. Samostalnost zemaljskih stvarnosti

Rad je jedna od onih stvarnosti koje odgovaraju prirodi čovjeka "na putu". Već odvajkada čovjek je postavljao sebi pitanje o odnosu svoga bića prema Stvoritelju a s time u vezi i o odnosu svoga rada prema njemu. Neki mislioci s područja filozofije sumnjali su u autentičnost bića i djelovanja stvorenih bića. No kršćanima se postavlja cijeli niz drugih pitanja kao na pr. priroda - nadpriroda; ljudsko djelo - Božje stvarnaje i odrješenje, itd. U našem stoljeću, iz raznih razloga znanstvenog i tehničkog karaktera iskršlo je pitanje autonomije sviju zemaljskih stvarnosti, među koje ubrajamo i čovjekov rad. Na to su pitanje pokušali odgovoriti i kršćanski teolozi, protestantski i katolički. Tako na pr. protestantski teolog Dietrich Bonhoeffer, u svojim pismima iz nacističkog zatvora u Teglu postavlja pitanje svojim prijateljima o budućnosti Isusa Krista u svijetu u kojem će svjetovne stvarnosti tražiti svoju punoljetnost. To je pitanje na koje je on dao samomu sebi odgovor, bar implicitno, u svojim dotadašnjim teološkim spisima zamislivši Osobu Isusa Krista u kojoj se susreću Bog i svijet. Za nas je u tom pitanju dovoljno ono što kaže II. vat. sabor u 3. poglavljtu pastoralne konstitucije o Crkvi u današnjem svijetu. Zemaljskim stvarima ne smijemo zanijekati opravdanu autonomiju. One imaju svoju konsistentnost, istinitost i dobrotu, s vlastitim zakonima i redom. Ali uvijek moramo shvaćati njihovu

autonomiju u odnosu prema Stvoritelju. Konkretno za rad možemo reći da sam po sebi znači nešto plemenito i etičko, ali u suradnji s djelom Božjog stvaranja i otkupljenja. U tom smislu rad ima pečat "božjega". Čini mi se da je upravo takvo shvaćanje rada za nas redovnike i uopće za sve vjernike vrlo važno, jer u sekulariziranom svijetu ta svijest često puta nedostaje. Gdje nema osjećaja za Božje i za sveto, počinje proces dehumanizacije ili kako kaže papa Ivan Pavao II.: čovjek i društvo, usprkos lijepoj prividnosti, strovaljuju se u moralni ponor (usp. Dives in misericordia, 12). Na isti način Papa Pavao VI., dok podsjeća redovnike na opći zakon rada, toplo im preporučuje da svojim svjedočenjem vrate radu pravi kršćanski smisao (ET 20).

18. Osnovni principi za duhovnost rada

Na razini odgovora o smislu rada i njegova odnosa prema čovjekovoj naravi, prema Stvoritelju i Spasitelju, mogu se otkriti također principi njegove duhovnosti Ivan Pavao II. učinio je to u svojoj okružnici o čovjekovu radu. U prvom redu naglašava što je najdublji motiv da čovjek preuzima na se rad iz raznih područja. To je svijest da surađuje sa stvoriteljskim Božjim djelovanjem (LE 25,6). Zatim navodi Kristov nauk i primjer. Isus Krist koji je i sam čovjek rada, ručnoga i apostolskoga, vidi u svakom obliku rada posebnu crtu čovjekove sličnosti s Bogom. Zato on svaki rad cijeni i priznaje (LE, 27). Redovnik koji ozbiljno shvaća svoj hod za Isusom Kristom, trudit će se da o radu misli što i Krist Gospodin, savjesno će ga naslijedovati u radu te napose u sjedinjenju s Očevom voljom s kojom stvaralački surađuje. Na trećem mjestu Ivan Pavao II. govori o naporu i tegobama rada koje će biti za kršćanina prilika da saraduje s otkupiteljskim djelom što ga je izveo Gospodin svojim trpljenjem, smrću i uskrsnućem. U naporima svoga rada redovnik će gledati dio Kristova križa i, primit će ga na se s otkupiteljskim duhom s kojim ga je prigrlio Isus koji je "poslušnošću do smrti na križu ljude otkupio i posvetio" (PC 1). U isto pak vrijeme mi u svakom radu, u svjetlu Kristova uskrsnuća, otkrivamo u zori novoga života ... navještenje novih nebesa i nove zemlje (LE 27). Ali, da bismo bili sposobni otkriti ta načela duhovnosti u svakom radu i živjeti ih, potrebno je kaže papa slušati riječ Božju i svoj rad sjediniti s molitvom. Tek tada će nam se zaista otkriti kakvo mjesto pripada našem radu ne samo zemaljskom napretku, nego i u Božjem kraljevstvu (usp. LE 27,7).

19. Rad kao humanizacija i evangelizacija svijeta

Nema sumnje da bi za redovnike danas, kad je rad u ljudskom društvu stavljen u prvi plan bilo vrlo korisno u svjetlu koncilskih i pokoncilskih dokumenta razmatrati o svome radu i o radu općenito. U tu svrhu mogla bi nam poslužiti teološka razmišljanja o radu. Ovdje želim ukazati na neke smjerove takva razmišljanja kako ih iznosi jedan suvremeniji mislilac i teolog član dominikanskoga reda, Chenu.

S naravnog gledišta rad se, prema njegovu mišljenju, ukoliko se razvija u pozitivnom smjeru, definira kao mogućnost svladavanja prirode, kao blagostanje ikao izgradnja bratstva među ljudima u solidarnosti. Sa stanovišta vjere smisao je rada u stvaranju. Bog stvar uvijek i želi imati čovjeka kao sustvoritelja. Priroda, oblikovana čovjekovim radom, postaje sve čovječnija. Rad u isto vrijeme humanizira i evangelizira svijet. Između takozvane "povijesti" (koja pripada u prirodni red) i "Kraljevstvu" (koje pripada u nadnaravni red) ne postoji provalja niti potpuna raznovrsnost. Povijest znači "mogućnost i otvorenost" za izgradnju Kraljevstva. Rad čovjeka kršćanina usmjeren je na dovršenje očovječenja, to je proces u kojem je nadвладан dualizam u poimanju "povijesti" - "kraljevstva Božjega" kao dviju različitih raznorodnih i čak suprotnih stvarnosti. Kršćani svojim radom moraju biti kvasac u svijetu za proces očovječenja koji od njih traži dva osnovna usmjerenja: suradnju u procesu humanizacije i izgradnji povijesti, te pobožanstvenjenje (kristijanizaciju) ili evangelizaciju toga humaniziranoga svijeta. Oba usmjerenja stvarno su zahtijevi vjere, jer se tajna Kraljevstva ili Utjelovljenja ne može ostvariti bez izgradnje povijesti. Dakle: humanizirati svijet zadača je kršćanina, taj zahtjev izvire iz njegove vjere. Istina je da u procesu humanizacije i stvaranja povijesti kršćanin djeluje u zajednici sa svima ostalim ljudima dobre volje koji na taj način posredno surađuju pri ostvarivanju kraljevstva Božjega (usp. Spiritualità dell' azione, LAS, Roma, 1977. str. 83-98).

Iz toga razmišljanja možemo izvesti više praktičnih zaključaka za život i rad redovnika. Navest će samo neke.

- Redovnici su već po svom zvanju dužni stvarno se brinuti "za ucjepljenje u učvršćenje Kristova kraljevstva u dušama i za njegovo proširenje na sve strane svijeta" (LG 44). Oni vrše tu svoju zadaču stvarno i onda kad njihov rad nije neposredno apostolski (nadilaženje dualizma).

- Redovnici su za svoje suvremenike koji su neposredno odgovorni za svijet "u Kristovoj ljubavi na dublji način prisutni i s njima duhovno surađuju da bi izgradnja zemaljskoga društva bila uvijek utemeljena u Gospodinu" (LG 46).

- Svaki kršćanin i Crkva u cjelini mora biti kvasac u samom procesu humanizacije i evangelizacije svijeta, ali redovnici su to po svojim zavjetima još posebno, jer oni su "nepokolebivo prisutni u životu i svetosti Crkve" (LG 46).

20. Zajedničarstvo rada u redovničkom životu

Jedno od osnovnih načela redovničkog poziva je i čvrsto zajedništvo života i rada. U nekim je redovničkim zajednicama taj vid snažno naglašen i izvana, a očituje se u zajedničkom životu i radu. Svaka redovnička zajednica prima od Crkve dio poslanja koje vrši kao cjelina u ime Crkve i u Crkvi u skladu s osnivačevom karizmom. Poslanje nije povjerenje pojedincima nego zajednici u koju su svi članovi zajednice, pa i oni koji nisu neposredno aktivni u poslanju, snagom zajedničarstva iapak uključeni. Jedna od opasnosti za redovnike danas upravo je ta da izgube osjećaj za zajedništvo rada, osjećaj za zajednički i timski rad. Snaga individualizma bila je uvijek prisutna u svim ljudskim skupinama pa i u kršćanskima. U pokoncilsko vrijeme duh se individualizma jače osjeća i u redovničkim skupinama, možda zbog krivog poimanja dostajanstva ljudske osobe. Opravdano je bilo rečeno da je individualizam u redovničkim zajednicama rak-rana današnjeg vremena (usp. Atti del Cansiglio superiore - SDB - broj 286).

Uspostavu zajedničkog rada susrećemo već u samim počecima ljudskog rada. Prema mišljenju bibličara A. Grabnera Bog zapovijed rada daje čovjeku kao skupini i samo zajedno ljudi mogu ostvariti Stvariteljev analog (1 Ms 1,28). Isus Krist, konačna Božja riječ čovječanstvu sjedinjuje sve ljude u zajedništvo da rade zajedno, jedan s drugim i jedan za drugoga. Svoje učenike šalje na posao dva po dva. Što vrijedi za molitvu, vrijedi i za rad. "Gdje su dvojica ili trojica sabrana u moje ime, tu sam i ja među njima" (Mt 18,20). Raditi u njegovo ime znači raditi što je i kako je radio on, i što on hoće da radimo (usp. Biblički leksikon, Celje, 1984, str. 240). Isusova nazočnost mijenja samu kvalitetu rada, čini rad plemenitijim, kao što to čini i sa zajedničkom molitvom.

III. ODNOSI DOPUNJAVANJA IZMEĐU MOLITVE I RADA

21. Nutarnja i vanjska čovjekova djelatnost - uzajamno dopunjavanje

S gledišta duhovne teologije čovjekove djelatnosti razlikujemo nutarnju i vanjsku djelatnost. O svećima kažemo da su prvenstveno gajili nutarnji život, mislimo na kontemplaciju i molitvu, na život po vjeri, ufanju i ljubavi, na svestran krepostan život, napose na prijateljstvo s Bogom. Nutarnji život nužno se odražava i u vanjskoj djelatnosti. Nutarnja djelatnost razuma i slobodne volje omogućuje pravilnu vanjsku usmjernost i istinitu motivaciju. No i vanjska djelatnost ima svoj pozitivni odnos prema nutarnjem životu. Duhovnomu životu ona u prvom redu daje ugordan pečat nepatvorenosti. U tom smislu treba razumjeti izreku

da je vjera bez djela mrtva. U tom kontekstu je također bit Isusva Evandelja o ljubavi prema Bogu i bližnjemu. Već i Origen kori Petra koji želi ostati u čistoj kontemplaciji na gori Taboru dok Isus silazi s gore da bi mogao služiti ljudima. Sveti Toma Akvinski tvrdi u istom duhu da kontemplacija svoj cilj postiže kad se prelije u djelatnost. Teolog Vladimir Truhlar lijepo izražava tu misao tvrdeći da se čovjekov osobni život može autentično i cijelovito ostvarivati smao kad se njegova unutrašnjost istovremeno izražava u djelima. Isti pak teolog dopunjava svoju misao upozorenjem na opasnost da bi naša vanjska djela mogla graditi tek "čisto površinsku, mehaničku čovjekovu egzistenciju u kojoj osjećaj za apsolutno sve više slab i možda završi u potpunoj atrofiji (usp. Leksikon duhovnosti, 1974, str. 110-113). Općenito možemo reći da kršćanin po svojoj vanjskoj djelatnosti iz stanja čistih želja prelazi u svijet djelotvore vjere, doticaj sa svijetom i s bližnjim proširuje njegovo duhovno iskustvo i njegov vjerski život (usp. C. A. Bernard, *Teologia spirituale*, Roma, 1983 str. 378).

U tom je smislu II. vat. sabor jasno definirao vanjsku aktivnost: kako onu koja je izraz apostolata tako i ručni, fizički rad kao sredstvo posvećenja i put prema svetosti. Potrebno je pak da se taj rad vrši "s djelotvornom ljubavlju, prema Isusovu primjeru, koji s Ocem uvijek radi za spasenje cijelog svijeta" (usp. LG 41).

22. Ne lučiti, nego povezivati molitvu i rad

Molitva i rad moraju biti bitno uključeni u jedinstven i cijelovit rast kršćanske osobnosti i obuhvaćati svu njezinu egzistenciju. Za sve kršćane uopće, a napose za redovnike zaista bi to bila žalosna drama rastrganosti ako bismo rad i molitvu odvajali namjesto da ih povezujemo. Očito da je prava zabluda u životu kršćanina suprotstavljati "profesionalnu djelatnost s jedne i vjerski život s druge strane" (GS 43,1). Koncil potiče kršćane neka se raduju što po primjeru Isusa Krista, koji je obavljao obrtničke poslove, mogu svu svoju djelatnost tako vršiti da svoje napore "povezuju u životnu cjelinu s religioznim vrijednsotima prema čijim će vrhovnim smjernicima sve usmjeriti u slavu Božju (GS kao gore). Redovnike onih ustanova koje su se posvetile apostolatu koncil podsjeća da "apostolsko i karitativno djelovanje pripadaju samoj naravi redovničkog života" te neka stoga duh apostolata prožima sav njihov redovnički život; redovnički duh pak neka oblikuje čitavo njihovo apostolsko djelovanje (usp. PC 8). To, naime, djelovanjeprožima i oživljava Duh Sveti u srcu redovnika "u kojem se događa milosno jedinstvo između nutarnjosti i djelovanja" (usp. Kontemplativna dimenzija redovničkog života, 4).

23. Kako postići jedinstvo, rada i molitve

Život zadobiva jedinstvo snagom nutarnjeg počela. Jedinstvo i i usklađenost vanjskoga djelovanja s unutrašnjim životom kršćanina postiže se jedino u sjedinjenju s Isusom Kristom koji je počelo i izvor jedinstva te u nasljedovanju njegova života "čija je hrana bila vršiti volju onoga koji ga je poslao da dovrši njegovo djelo" (PO 14). Stoga papa Ivan Pavao II. redovnicima koji djeluju u apostolatu govori neka gaje povezanost nutarnjosti i djelovanja tako da ne zaborave svoju osnovnu dužnost "biti s Kristom". Tomu pridodaje. "Apostolski su radnici u stalnoj opasnosti da se u rad za Gospodina tako zapletu te zaborave Gospodina samoga (usp. Kontemplativna dimenzija redovničkoga života, 4). upozorenje pape Ivana Pavla II. opravdano je. Načelno rješenje, naime, da se povezanost između unutrašnjosti i djelatnosti postigne pomoći kontemplacije u akciji nije u praksi i za sve jednakom lako ostvariva. Teolog Boros, na primjer, tvrdi da je Ignaciijev obrazac "contemplativus in actione" lako ponavljati, ali ga je teško živjeti (usp. Noi siamo futuro, Brescia, 1969. str. 152). Pa ipak, to je bilo moguće svećima. Među njima su i naši osnivači. Bila im je poznata istina da susresti Isusa Krista i biti sjedinjen s njime nije plod psihičkog nastojanja, nego milost koja se osvaja molitvom. Zato su sveci znali preko dana i usred posla pronaći trenutak za istinsku, iako vrlo kratku molitvu koja je za njih bila intenzivan trenutak vjere i ljubavi iz koje je izvirao rad kao produženje molitve i njezin izvanjski izraz. Onim zapravo "uvijek moliti".

24. Vjernost

Vjernost molitvi, vjernost radu, vjernost osnivačevoj karizmi. To je temeljni zakon vjernosti zvanju.

Učitelji duhovnoga života i teologije duhovnosti bez ustezanja zahtijevaju da si točno odredimo vrijeme za molitvu i toga se reda vjerno držimo. Ako molimo samo onda kad smo psihički raspoloženi, sugurno ćemo s vremenom izgubiti osjećaj za molitvu a time i zvanje, što nam potvrđuje žalosno iskustvo nekih bivših članova redovničkih zajednica. Budući da molitva nije sama po sebi i uvijek laka, moramo uložiti ozbliljan trud da uporno svladavamo već prve poteškoće na koje ćemo naići. Samo tako ćemo tvrdi stručnjak u teologiji duhovnosti C. A. Bernard, zakoračiti "na kraljevski put molitve" (Teologia spirituale, Roma, 1982. str. 417). Papa Pavao VI. posebno još potiče redovnike neka u sebi njeguju težnju za Bogom s kojim ih "sjedinjuje molitva". Zatim s ljubavlju i realizmom nastavlja: "Ako ste izgubili smisao za nju, opet ćete je zaželjeti, ako ponovno počnete ponizno moliti (ET 42). Isti papa sjeća nas povijesti koja

je učiteljica života i kaže: "Vjernost molitvi odnosno njezino zanemarivanje mjerilo je životne snage ili propadanja redovničkoga života. Stoga će vjernost svagdanjoj molitvi "biti prvotna potreba redovnika" pa joj treba dati prvo mjesto u konstitucijama i u životu (usp. ET 42 i 45).

Slično možemo kazati za rad. Prije svega moramo biti stalno svjesni toga da smo podvrgnuti općem zakonu rada (usp. PC 13). Misli se na rad koji se ne smije protiviti duhu naših ustanova niti podržavati naše na vlastite zadaće. Ne tražimo sebi posla u suprotnosti sa zajednicom i izvan poslušnosti, to manje ako se radi o materijalnoj koristi, jer bismo na taj način nužno zašli "u sekularizaciju na štetu redovničkog života", a u svom redovničkom životu doživjeli bismo pravu katastrofu, jer bismo svoju vrijednost mjerili prema materijalnoj plaći rada" (ET 20). U tom smislu upozorava redovnike i opće crkveno pravo: "Redovnici neka vjerno čuvaju ustanovi vlastito poslanje i djelatnosti" (ZCP kanon 677,1). U vrijeme današnjih kulturnih promjena osobito je važno da svaka ustanova vjerno čuva osnivačevu karizmu koja je "plod Duha" i "raison d'être" života i djelovanja ustanove u Crkvi. Samo tako će redovnici umaknuti opasnoti nedovoljno definiranoga stanja, čime bi se uključili u život Crkve nekako opredjeljeno i dvosmisleno jer pri oblicima svoga djelovanja ne bi dovoljno izrazito polazili iz svoje na vlastite naravi (MR 11). Uostalom sam život nam zacrtava taj put: "Sveti Duh je bio jači od naših psihosocioloških analiza... Ustanove koje su sačuvale cjelovitos svoga života, specifičnost svoje karizme, svoju brigu za siromahe, imaju zvanja, i to brojna, nasuprot velikom pomanjkanju zvanja u ustanovama koje su se prilagodile novim mjerilima" (Jean Beyer, Spiritualità dell'ozione, LAS, Roma 1977. str. 151).

LITERATURA

Koncilske odloke, Ljubljana 1980.

Pavel VI., *Evangelica Testificatio* (kratica ET).

Pavel VI., *Cultus marialis* (kratica CM).

Janez Pavel II., *Redemptionis donum* (kratica RD).

Janez Pavel II., *Laborem exercens* (kratica LE).

Janez Pavel II., *Redemptoris Mater*

Janez Pavel II., *Vicesimus quintus annus* (kratica VQA).

Molitveno bogoslužje, navodila za molitev prenovljenega brevirja, Ljubljana 1972.

Redovnici u Cerkvi: Navodila za odnose med škofi in redovniki v Cerkvi (Mutuae relationes, kratica MR), Redvoniki in človeški napredok, Kontemplativna razsežnost redovniškega življenja; u zbirkni Cerkveni dokumenti 15, Ljubljana 1982.

Fernando Sebastian Aguilar, *La vida de perfeccion en la Iglesia*, Editorial Coculsa, Madrid 1965.

Anastasio Ballestrero, *Cammino per una vita nuova*, Città Nuova Editrice, Roma 1976.

C. Bernard, *La pregiera cristiana*, LAS, Roma 1976.

C. A. Bernard, *Teología spirituale*, Edizione Paoline, Roma 1983.

Bilancio della teologia del XX secolo(I-IV) Città Nuova Ed., Roma 1972.

Ladislau Boros, *Il Dio presente*, Queriniana, Brescia 1970.

Ladislau Boros, *Noi siamo futuro*, Queriniana, Brescia 1969.

Pier Giorgio Cabra, *Essere religiosi*, Queriniana, Brescia 1978.

Garrigou-Lagrange, *Vita spirituale*, Città Nuova Ed., Roma 1965.

Origine, *La preghiera*, Città Nuova Ed., Roma 1974.

Per una presenza viva dei religiosi nella Chiesa e nel mondo, a cura di A. Favale, Elle di ci, Torino-Leumann 1970.

Spiritualità dell'azione, a cura di Mario Midali, LAS, Roma 1977.

Gustave Thils, *Santidad cristiana*, Ediciones Sigueme, Salamanca 1965.

J.M.R. Tillard, *Davanti a Dio e per il mondo*, Ed. Paoline, Alba 1975.

Anton Trstenjak, *Človek končno in neskončno bitje*, Mohorjeva družba, Celje 1988.

René Voillaume, *La vita religiosa*, Città Nuova Ed., Roma 1973.

“PUČKO”, “LITURGIJSKO”, “DUHOVNJAČKO” U MOLITVI REDOVNIKA¹

Pojmovi u naslovu “pučko”, “liturgijsko”, “duhovnjačko” stavljeni su u navodnike pa ih ne moram tumačiti. Upotrebljavam ih uvjetno, u značenju kako se oni obično shvaćaju.²

I. LITURGIJA I PUČKA POBOŽNOST

U Katoličkoj crkvi još uvijek postoje, stvarno i pravno, dva različita osnovna molitvena oblika: liturgija i pučke pobožnosti. Prvi se obično naziva javnim ili službenim, a drugi privatnim; prvi se povezuje s obvezom jer se poziva na ustanovljenje od Krista ili od Crkve i obavlja se po određenom obredu, a drugi se razvija slobodnije i prilagodava okolnostima, slobodnije bira uporišta koja će usmjeravati duhovni život pojedinca ili zajednice.

Kad se govori o liturgiji i neliturgiji, ne misli se samo na način i stil molitve nego i na njezinu vrijednost, pri čemu se veća vrijednost pridaje liturgiji kao službneoj molitvi Crkve. Danas, međutim, razlikovanje između liturgijske i neliturgijske molitve nije tako jasno kako se obično misli.

Podsjetimo se kako je došlo do tog razlikovanja.

I u prvim stoljećima kršćanstva postojali su različiti oblici molitve, ali je među njima vladao sklad. Osim različitosti oblika, postojali su i različiti načini (zajednička i pojedinačna molitva), no nitko se nije pitao koja je vrijednost jedne, a koja druge. Važno je bilo da je uvijek posrijedi molitva. Pučkih pobožnosti u današnjem smislu još nije bilo. Štoviše, za razliku od židovstva, gdje se jasno razlikovala službena molitva (hram, leviti) od privatne (narod), prva je Crkva svjesno izbjegavala takvo razlikovanje. A to što se ipak isticala važnost zajedničke molitve, ne govori o njezinoj vrijednosti, nego o izvanjskom znaku. Sadržaj i vrijednost kršćanske molitve ne ovise o tome moli li pojedinac ili zajednica. Naime, kad pojedinac moli sam, on moli kao član zajednice, moli u Božjem narodu. I ne samo to. Kao što je Bog u Kristu spasio sve ljude zajedno, tako i kršćanin u svojoj molitvi nosi potrebe sve Crkve i svih ljudi. Kršćanska je molitva uvijek ista stvarnost, uvijek je nadahnjuje isti Duh.

U određenom povjesnom razdoblju pojavljuje se u bogoslužju Crkve ono što obično nazivamo pučkom pobožnošću, pobožnim vježbama i sl. Pojavljuje se kao poseban, "pučki" oblik bogoslužja. Taj novi oblik uvjetovan je posebnim povjesnim okolnostima: Stvaranjem narodnih jezika narodu je liturgija, koja je ostala na latinskom, postala nerazumljivom pa je bio prisiljen stvarati vlastitu liturgiju. Tako su počele postojati usporedno dvije liturgije: pučka i službena, koja je postala klerička. Pučka je bila znatno siromašnija i njegovana je s manje pomnje. Zato su ti oblici često vrlo oskudno izražavali ono tipično kršćansko (povijest spasenja ostvarena u Kristu), a isticali su samo pojedine, često sporedne vidove Kristova otajstva. Osim toga, ti su pučki izrazi nerijetko bili u opreci s osnovnim normama kršćanskog bogoslužja. Postajali su neka vrsta "osiguravajućeg zavoda", zadovoljenje one urođene potrebe za sigurnošću i zaštitom, tako naglašene u prirodnim religijama. Zato te pučke pobožnosti nisu lišene primjesa magijskoga.

Još nešto pokazuje pojava pučkih pobožnosti. Pomirujući se s rascjepom u kršćanskome bogoslužju, vjernici laici ujedno se pomiruju s osjećajem da pripadaju nižem sloju u Crkvi, uključno priznaju svoj status podredenosti: znaju da su smatrani i sami se osjećaju kao oni koji mogu biti samo na pragu crkve, kao vječni katekumeni, nije im dopušteno npr. približiti se oltaru (u crkvama postoje velike ograde), ne smiju ni dodirnuti sveto posuđe, zabranjeno im je i čuti euharistijsku molitvu (zato se izgovarala tihom) itd. Oni se na svim područjima crkvenoga života, osobito u liturgiji, osjećaju kršćanima odrugoga reda. Zato u pobožnostima traže nadomjestak za kleričku liturgiju.

Raskol u kršćanskome bogoslužju još uvijek postoji, premda je danas znatno ublažen, i zato se još uvijek, s određenom ogradiom, može govoriti o liturgiji i neliturgiji. Takvo nam je razlikovanje danas donekle shvatljivo na razini juridičkog poimanja, tj. kada se polazi od službene ustanove koju zovemo "Crkva", koja se izražava bogoslužnim činima i koja druge molitvene oblike smatra subjektivnom pobožnošću. Međutim, u teološkom poimanju Crkve takvo razlikovanje nije prihvatljivo jer, teološki gledano, gdje se god narod Božji očituje kao Crkva koja moli, tu je i liturgija, eklezijalna molitva. Je li to u maloj skupini, u obitelji, u crkvi, posve je sporedno za vrijednost molitve. Liturgija nije molitva Crkve samo zato što je uređuje Crkva. Moraju postojati i drugi, objektivni, teološki uvjeti.

Danas, nakon Drugog vatikanskog sabora, kada je liturgija ponovno postala čin svega Božjeg naroda, opravданo je pitati se koja je uloga pučkih pobožnosti. Sabor zacijelo želi ukloniti sve povijesno-kultурне pregrade koje su priječile svaki životni dodir vjernika i liturgije (latinski jezik, složenost i raskošnost obreda itd.). Sabor ističe da liturgija pripada svemu Božjem narodu, a ne samo njegovu hijerarhijskom dijelu. Zato naređuje da se ona prilagodi kulturi naroda. No, međutim, nekog apstraktnog, nego

konkretnog naroda koji pripada određenoj rasi i određenoj kulturi. Nareduje, dakle, da se liturgija vrati narodu.

No, ako liturgiju treba približiti narodu i prilagoditi je njegovu načinu mišljenja i njegovoju kulturnoj situaciji, jednako tako treba narod uzdizati prema liturgiji. Istina je da je liturgiju potrebno stalno prilagodivati da bude bliska puku, da bude narodna, ali ne treba u nju unositi sve što se komu učini da je pogodno za puk. Danas laikat sve više postaje svjestan nosilac kršćanskih vrednota i ne može se više zadovoljiti, kao nekoć, "nižim" oblicima bogoslužja. Vjernik laik danas postaje svjestan da je u pravome smislu riječi dionik novozavjetnoga svećeništva te da na liturgiju Crkve ima pravo i dužnost. Današnji vjernik laik zna da njegova liturgija, i kad je nužno vodstvo zaredenih služitelja, nije nižega stupnja. Danas, prema tome, u načelu nije opravданo podržavati ili oživljavati pobožnosti koje bi bile nadomjestak za liturgiju. Sama liturgija morala bi biti dostupna svima.

To, međutim, što nije poželjno u načelu, u određenim okolnostima može biti prikladno. Crkva nije jednooblična u svim svojim sastavnicima. Zbog određene razine duhovne gorljivosti te poznavanja vjere i zahtjeva kršćanskoga života mogu postojati slučajevi gdje pobožnosti mogu biti korisna zamjena za liturgiju. No to samo povremeno i u određenim uvjetima. A uvjeti su da pobožnosti ne izobličuju narav kršćanskoga bogoslužja koje mora ostati duhovno te da budu takve da mogu biti predliturgija ili potencijalna liturgija. U tome smislu i Sabor predviđa (SC 13) postajanje pučkih pobožnosti. One se u duhu liturgijske obnove mogu shvatiti kao privremena i povremena alternativa, kao prijelazna stepenica prema punini bogoslužja u liturgiji, predviđena za posebne skupine koje osjećaju potrebu za takvim pobožnostima.³ A prijelaz ne treba provoditi administrativnim mjerama nego postupnim uvođenjem u dublji susret s Kristom.

To je u skladu sa saborskim pozivom da Krista otkrivamo i izvan i prije njegove potpune nazočnosti (NA 2). Kao što je u povijesti mnogo stupnjeva njegova očitovanja, tako je i na razini osobnoga. Kristova se nazočnost proteže na sva područja ljudskoga; u nekim se tek naslućuje, u nekim se pak pokazuje u punini. Zato i Crkva mora osluškivati i poštovati sve što pripada čovjeku, ne zapostavljati ni daleke znakove Kristove nazočnosti. Jednako, tako ne treba stavljati neprobojne pregrade između ljudske ili rekli bismo, pučke religioznosti i kršćanske vjere. Nijedan oblik ili razdoblje vjerovanja ne treba odbaciti u polazištu, nego mu treba ostaviti prostora i omogućiti da raste do punine. Crkva je, i to pripada njezinu katolicitetu, upravljena svim ljudima i svemu čovjeku, a to ne vrijedi samo za opću Crkvu nego i za svaku njezinu zajednicu. Tako i u molitvenom životu postoje rast i sazrijevanje: od pučke religioznosti do punine koju nazivamo liturgijom.

S izražajima pučke religioznosti treba, dakako, postupati razborito. Treba ih u prvome redu prihvatići kao stvarnost koja postoji, no treba ih također postupno pročišćavati. Neki oblici (stari i novi) nedvojbeno podupiru stavove nespojive sa zahtjevima evanđelja i vjere u Isusa Krista. Potrebni su stoga trajna evangelizacija, inicijacija, postupno uvodenje u dublji susret s Kristom. Uvažavajući različite faze vjere, pomagati da svaka postane autentičan korak prema punini vjere.

Sve što je dosad rečeno, rečeno je u kontekstu opće Crkve. Gdje u tome smjestiti redovništvo?

Neki paralezam, sigurno, postoji. I redovnici su često zdušnije sudjelovali u pučkoj pobožnosti nego u liturgiji. Liturgiju, su više, shvaćali kao obvezu. Tako se npr. meditacija, kojoj se pridavala velika važnost, nije napajala na vrelu liturgije, nego je tražila neke druge izvore. Vlastitu duhovnost mnoge su redovničke družbe gradile gotovo isključivo na kojoj posebnoj pobožnosti. Nekima je to bila pobožnost prema Srcu Isusovu, nekima prema Djetetu Isusu, nekima prema Srcu Marijinu, Bezgrešnom Začeću, Euharistiji, andelima čuvarima i sl. Pojedine su redovničke zajednice uglavnom uzimale pobožnost koja je prevladavala u vrijeme njihova nastanka, a onda je pojedina družba podupirala i širila tu "svoju" pobožnost. U nešto umjerenijem obliku takvo je stanje ostalo do danas. Pojedine družbe i danas ljubomorno čuvaju nadidene oblike vlastite duhovnosti.⁴

S druge strane, kao što na razini opće Crkve postoje velike razlike u osjećaju vjere, tako postoje i u redovništvu. Nekoć su te razlike bile i veće jer za pripuštanje u redovnički stalež nije se uvijek vodilo dovoljno računa o vjerskoj naobrazbi i o duhovnoj zrelosti. Tako se, recimo, za redovnike koji se nisu spremali za svećeništvo gledalo u prvome redu mogu li raditi neki posao koristan zajednici, a manje se pazilo na njihovo poimanje redovničkog života i molitve kao izrazitog znaka religioznosti. Tako se, s obzirom na molitvu, prilikom pripuštanja ređenju više pitalo hoće li pojedinac moliti propisane molitve negoli koliko će nastojati rasti u molitvenom životu i koliko je sposoban druge uvoditi u molitvu. Sigurno je bilo i još uvijek ima redovnika i redovnica i svećenika kojih je religioznost na razini pučke, na razini prirodne religije.

Liturijska obnova Drugoga vatikanskog sabora učinila je da i samostani šire otvore vrata zajedničkoj liturgiji cijele Crkve. Nekoć su, kako je spomenuto, pojedine družbe svoju duhovnost osnivale pretežno na pobožnostima. Pobožnosti i krunica činile su njihovu zajedničku molitvu. A ako su npr. Časoslov i molili, mnogima je to bio tzv. "mali oficij". Danas je Časoslov, sa svojim bogatstvom psalama, biblijskih i otačkih čitanja, potisnuo "mali oficij", a euharistijaja postala središnje zajedničko slavlje. Tako je cijeli redovnički život u mogućnosti da bude protkan duhom liturgijskih vremena, u zajedništvu sa svom Crkvom. Nakon mnogo

stoljeća liturgija ponovno postaje škola molitve i za redovnike i redovnice. Možemo samo poželjeti da to ne bude samo zamjena jednog oblika drugim nego da molitelji pomalo otkrivaju duhovno blago skriveno u liturgiji Crkve. To je blago neiscrpno, treba samo nešto truda da se do njega dođe. Tko ga jednom pronađe, neće više tražiti izvore svojega duhovnog života u različitim surogatima.

II. LITURGIJA I NOVI DUHOVNI POKRETI

Mislio sam da će izlaganje o pučkoj pobožnosti biti još kraće, a više pozornosti namjeravam posvetiti liturgiji kako je žive novi duhovni pokreti.

Nedavno mi reče jedan subrat, koji je aktivan u neokatekumenskom pokretu, da su iz Rima dobili i službeno odobrenje za svoju liturgiju. Upitao sam koje su glavne osobitosti te liturgije (radi se uglavnom o euharistiji). I on ih je počeo nabrajati. No zapravo sve je to već postojalo. Misal sve to ne samo dopušta nego i preporučuje. Jedina obredna prilagodba jest premještanje obreda mira na početak euharistijske službe.

Zna se reći da su nove duhovne skupine otkrile ovo ili ono u liturgiji. Njihove zasluge ne treba umanjivati, ali niti uvećavati. Neke je stvari donio liturgijski pokret, a neke liturgijska obnova poslije Drugoga vatikanskog sabora. A za nove duhovne skupine može se reći da liturgijsku obnovu nastoje uzimati ozbiljno te je zdušno provoditi u djelu. Čine to s više ili manje uspjeha, no nastojanje je svakako za pohvalu i može služiti kao uzor i redovničkim zajednicama.

U molitvi novih duhovnih skupina ima dosta zajedničkoga, ali svaka ima neke svoje naglaske. Moglo bi se reći da im je svima zajedničko da unose novu osjetljivost za neke elemente u liturgiji i za liturgiju u cijelosti.

Najprije nešto o samoj pojavi malih skupina i o njihovoј važnosti za život Crkve, zatim o susretu redovnika i tih novih skupina te o nekim naglascima što ih te skupine postavljaju u liturgiji.

O potrebi malih zajednica danas se mnogo govori. Osjećaji mjesne pripadnosti (npr. župne) danas su manje snažni. Životne veze mnogo su jači osjećaji pripadnosti. Budući da čovjek doživljava različite pripadnosti i u svakoj želi biti aktivnan, prirodno je da i liturgiju želi živjeti na različitim razinama. U malim se zajednicama lakše osjeti obiteljska intimnost i lakše se produbljuju vjera i vjernički poziv, a u velikima se lakše osjete otajstvo univerzalnosti i pripadnost jednoj Crkvi.

Za autentičnu molitvu potrebne su obje vrste zajednice, male i velike, i svakoj treba prizanti eklezijalnost molitve. Kad se kaže eklezijalna molitva, onda se misli na molitvu kojoj je subjekt Crkva koja moli. Nikad, međutim, ne moli opća Crkva, uvijek moli mjesna Crkva, konkretna zajednica okupljena na jednom mjestu. U toj zajednici, kako god bila mala, ostvaruje se opća Crkva. "Crkva nikad nije partikularna, ona je uvijek

univerzalna; no ta univerzalnost sad se ostvaruje na jednom, sad na drugom mjestu. Ta zajednica koja moli ne moli u ime Crkve, nego ona jest Crkva" (S. Marsili).

I u malim je, dakle, molitvenim zajednicama prisutna molitva Crkve. Zato se briga kompetentnih crkvenih vlasti ne bi smjela ograničavati samo na molitvu velikih crkvenih zajednica koje mole po službenim propisima Crkve. One bi se morale zanimati i za male zajednice jer i njihova je molitva molitva Crkve. Inače postoji opasnost da u molitvi Crkve nastane novi raskol, kao što je u prošlosti bilo s pučkom i službenom liturgijom.

Molitva Crkve sastoji se od mnogo slojeva. I svakom bi se od njih morala posvetiti potrebna pozornost. A među kriterijima po kojima se neka molitva prosuduje na prvom su mjestu ovi: koliko ta molitva potiče molitelja na osobnu molitvu i koliko ta molitva izražava Crkvu kao molitvenu zajednicu.

Današnje male skupine, u nas su to uglavnom mladi, često su prepustene same sebi. Malo im se pokušava pomoći, no ne zna se kako bi one tu pomoći i shvatile. Najbolje se to vidi na području liturgijske glazbe. Zacijelo je pozitivno da se nađu skladbe koje se sviđaju, ali bi bilo još mnogo bolje kad bi one u isto vrijeme bile i vrijedne, glazbeno i tekstovno. Pjesma pripada liturgijskim elementima koji ostavljaju dubok trag u čovjeku i zato je vrlo pogodno sredstvo izražavanja i odgajanja religioznog osjećaja te joj možda treba posvetiti i više pozornosti nego drugim molitvenim tekstovima. A u nas, i ne samo u nas, postupa se znatno drukčije.

U nas, možda više nego drugdje, te nove zajednice nisu uvijek našle odgovorajuće mjesto u životu mjesne Crkve. Često prema njima postoje različite predrasude i nisu rijetke napetosti između njih i župnih zajednica, odnosno župnika.

Zanimljivo bi bilo vidjeti odakle tolik strah od tih zajednica. Čini se da im je najveći grijeh to što su određena kritika rada u župi. One traže više no što župa daje i može dati. Žele rasti u vjeri i u molitvi tražiti nadahnute za svoj kršćanski poziv. U župi nalaze obrede, ali premalo molitve. Nalaze propovijedi koje govore o svemu i svačemu, a premalo tumače Božju riječ. A molitvene zajednice žele upravo to: žele slušati Božju riječ, razgovarati o njoj, moliti, tražiti načine kako ići naprijed.

Neki upozoravaju na opasnost da se mala skupina zatvori u sebe i da ne poznaje više svijet izvan svojih granica. Tu opasnost ne traga isključiti, no ne treba previdjeti ni objektivne prednosti malih zajednica. Male zajednice omogućuju bolju simboličnu osnovu za oblikovanje vlastitih članova. Tu oni svoje kršćansko poslanje svijetu spoznaju lakše nego u velikim, često bezličnim nedjeljnjim skupovima. Dakako, nije tu sve savršeno. No zar su njihova možebitna zastranjenja u molitvi opasnija od zastranjenja u tradicionalnim zajednicama, župnim i drugima, gdje molitva ne ostvaruje svoj smisao?

Određeni pluralizam potreban je u Crkvi općenito, a onda i u liturgiji. Svi to priznaju i govore o tome. Ali u praksi se pluralizam teško ostvaruje. Alternativni pokreti teško ostvaruju legalitet.

Sada nešto o susretu redovnika i novih duhovnih pokreta.

Što se tiče samih duhovnih pokreta, oni su se do danas postupno pročišćavali od sporednih elemenata, koje su u početku isticali i zbog kojih su gledani pomalo sumnjičavo. Danas se slobodno može reći da su to pokreti istinske duhovne obnove.

Kako god bilo u pojedinačnim slučajevima, može se reći da je susret redovničkih zajednica i duhovnih pokreta bio obostrano koristan. Ovdje nas zanima što je on značio za redovnike.

Duhovni su pokreti u redovničke zajednice, slično kao i u župne, najprije unijeli neki nemir. Redovničkim zajednicama nije bilo svejedno što njihovi članovi traže izvore mira, molitve i duhovne obnove izvan vlastite zajednice. Onima koji to traže prigovaralo se da se u svojoj zajednici nisu snašli, da nisu pronašli vlastiti identitet. No s vremenom su i redovničke zajednice postajale samokritičnije i počele su i same sebi postavljati neka pitanja.

Kad su pojedini redovnici i redovnice počeli odlaziti u te skupine, svidio im se njihov pristup molitvi i počeli su uvidati formalizam i pretjerani racionalizam u svojim zajednicama. S vremenom se i u redovničkim zajednicama, možda najviše zahvaljujući dodiru s novim duhovnim pokretima, počela otkrivati vrijednost kontemplativne i hvalbene molitve.

Novi su pokreti svojom gorljivošću i radikalizmom nesumnjivo podsjetili redovnike na njihove vlastite izvore. U susretu s njima i redovnici su postali svjesniji svojega karizmatskog podrijetla, da su i oni, naime, nastali kao "iskustvo Duha", kao pokret što ga Duh nadahnjuje u Crkvi. Pojedini redovnici i redovnice jasnije su uvidjeli da biti redovnik ne znači samim time i biti kršćanin. Kršćanin se postaje, a u redovničkoj formaciji nije se o tome uvijek dovoljno vodilo računa. To se, dakako, osobito odražavalo na molitvu.

Dalje, uvidaju potrebu iskustva Boga, u molitvi i svakodnevnom životu. Jedan autor kaže da današnji redovnički život mora biti kontemplativan, inače nema smisla. "Naš način života", nastavlja taj autor, "ne može opstati bez svakodnevnog dodira s Božjom riječi, bez mističnog sučeljavanja s božanskom stvarnošću, tj. bez snažne čežnje za susretom s Gospodinom" (P. G. Cabra).

Redovnici su, osim toga, jasnije spoznali da su bratstvo i da je to jedna od njihovih bitnih crta, koju ističe Sabor, a ponavlja izvanredna biskupska sinoda iz 1985. Od redovnika se očekuje da budu vještaci zajedničkog života, zajedništva, suradnje. Dakle, prihvatanje različitosti i neisključivost.

Redovnici od novih zajednica mogu naučiti mogo, ali nešto mogu naučiti i od prigovora koji se upućuju tim zajednicama. Tako im se npr. prigovara da su zatvorene. A redovničke su zajednice još zatvorenije. Imaju svoju liturgiju, svoju duhovnost, svoje aktivnosti i u životu mjesne Crkve nerijetko su samo kao neki uslužni servis: čine uglavnom ono što se od njih zatraži. Za takvo stanje nisu, međutim, krive samo redovničke zajednice. Uloga redovnika u mjesnoj Crkvi nije dovoljno jasna ni u teoriji ni u praksi. U svakom slučaju, redovnici i redovnice ne mogu se zadovoljiti samo time da nešto čine za mjesnu Crkvu, oni treba da žive u njoj i s njome. A što se same molitve tiče, samostani bi morali biti otvoreni molitvene zajednice, otvorene svima koji žele doći i moliti, ali otvorene i znakovima vremena, osjetljive za potrebe svojega vremena i sredine u kojoj žive. No samostani mogu biti otvorene molitvene zajednice samo ako se u njima uistinu i moli.

Spomenuto je zbog čega je liturgija i vjernicima i redovnicima prestala biti hrana za duhovni život. Može li to biti obnovljena liturgija? Duhovni pokreti i mlade redovničke zajednice pokazuju da može. Oni su zaslužni za novi pristup liturgiji i novu osjetljivost, u prvome redu za govor koji je liturgiji svojstven.

Liturgijski je govor osobit govor. Za razliku od hladnog racionalnog i opisnog govora koji prevladava u svagdašnjem životu, liturgijski je govor pretežno simboličan, bilo da se radi o riječi (molitve, tekstovi) bilo o simboličnim znakovima i kretnjama. Liturgija se ne sastoji samo od pojmove, njezin cilj nije u prvome redu opisati, obavijestiti, upoznati. Ona je čin, skup dinamičnih znakova koji nas stavlja u dodir s otajstvom, čin koji nam omogućuje ne toliko da otajstvo shvatimo koliko da ga osjetimo. Nije, dakle, pouka ili kateheza, nego simbolički govor po kojem ulazimo u nedostupno.

Čovjek po prirodi teži simboličnom, obrednom izražavanju. U novije vrijeme ponovno se otkriva važnost takva govora, tj. znakova i kretnji kojih se značenje ne iscrpljuje u racionalnom govoru. Simbolični čini i kretnje upućuju na dublju stvarnost, na ono što se ne vidi.

Liturgija je sva osnovana na simboličnom govoru. No odatle i odredena njezina kriza, jer ljudi danas ne shvaćaju dovoljno liturgiju kao simboličan govor. Odatle i pitanje nekih vjernika zašto treba sudjelovati u liturgiji, zar nije dovoljna vjera. Zaboravlja se da vjera, kao ni drugi osjećaji, ne postoji u sebi. Ona je susret s drugom osobom i kao potpun ljudski čin postoji tek kad se izrazi. A izražava se riječima i kretnjama, druge mogućnosti nema.

Liturgijski čin izražava vjeru. Zato je za njega, kao i za svaki drugi religiozni govor, bitno da nešto izražava, da prenosi neko priopćenje. Inače je besmislen. Liturgijski su čini odnos prema Bogu koji se ostvaruje simbolički.

Suvremeni čovjek nije posve izgubio osjećaj za obredno. Filmski redatelji to dobro znaju i nerijetko se služe religioznim obrednim simbolima. Istina je ipak da su mnogi vjerski simboli izgubili izvornu izražajnu snagu. Uzmimo jedan primjer. Za euharistiju je uzet simbol gozbe. Bitne su sastavnice gozbe jedenje i pijenje te biti zajedno. Uzor je uzet iz židovske pashalne gozbe, koja je bitno obiteljski čin. No što se dogodilo s gozbotom, s tim simbolom ljubavi i zajedništva? Je li on još uvijek prepoznatljiv? Podsjeća li euharistija naših zajednica po svojemu izvanjskom znaku još uvijek na gozbu, na obiteljsku gozbu? Ili možda više podsjeća na zalogajnicu gdje svatko ima svoju hranu i piće? No pitanje je koliko se taj znak u novim uvjetima, u velikim zajednicama, može učiniti znakovitijim.

Nove zajednice upućuju na neprikladnost takve liturgije i njezina simbolizma. One žele iskusiti ono što su činili kršćani prvih stoljeća. "Po tome će ljudi prepoznavati da ste moji učenici." I kažu da liturgija koja ne povećava medusobno prijateljstvo sudionika nije prikladna kao simbol.

Velike župne zajednice nedvojbeno imaju svoju ulogu, ali je potrebna i liturgija malih skupina. Ako se u maloj skupini simbolički proces euharistijskoga slavlja pravilno vrednuje, onda za te pojedince ni župna euharistija neće izgledati kao gozba usamljenih pojedinaca nego gozba mnogih obitelji koje se povremeno okupljaju u veliku obitelj da u njoj slave svoje jedinstvo.

Da bi naša slavlja, kao ljudski kršćanski govor, postigla svu svoju djelotvornost, doista više pozornosti moramo posvetiti svim simboličnim znakovima, a njih u liturgiji ima mnogo više nego nam se na prvi pogled čini. A simboličke znakove treba izvoditi tako da dobiju svoju izražajnost, dostojanstvo i jasnoću. Tada ih neće biti potrebitno mnogo tumačiti. Novi duhovni pokreti to dobro uvidaju i samo ih treba nasljeđovati.

Riječ je druga od bitnih sastavnica liturgije. Danas se mnogi opravdano tuže na inflaciju rijeći. To se odnosi i na liturgiju. Zato riječi treba vratiti autentičnost. Liturgija se i ovdje pretežno služi simboličnim govorom. No, budući da je narodni jezik tek nedavno uveden, u nekom smo pogledu na počecima stvaranja liturgijskog govora. Način govora prikidan za liturgiju prije lako pronaći. S jedne strane, taj bi govor morao biti jednostavan i razumljiv, a s druge, bogat i simboličan.

Riječ Božja u liturgiji zauzima osobito mjesto. Liturgijska obnova vratila joj je mjesto koje joj u liturgiji pripada. To je našlo odjek i u teološkim raspravama. Obnovljeni pristup ipak još nije dovoljno ušao u općecrkvenu svijest ni na razini teološkog promišljanja ni na razini doživljavanja.

Trebalo bi da riječ Božja nadahnjuje, izravno ili posredno, svaku našu molitvu. Često se ne zna kako moliti, no odgovarati na Božju riječ uвijek je moguće. Potrebno je prepustiti da nam riječ Božja postavlja pitanja. Jer ta riječ koja je davno zapisana namijenjena je i nama. Danas se ona upućuje upravo nama i traži od nas odgovor.

Na riječ Božju možemo odgovoriti i posredno. To činimo kad svoju konkretnu situaciju ne promatramo vlastitim, ljudskim rasudivanjem, nego u svjetlu vjere, u svjetlu Božje riječi. Riječ Božja tako postaje mjerilo po kojem prosuđujemo svoju situaciju, tj. ono što se dogada oko nas i u nama. Bog govori u različitim vremenima, ali i na različite načine. Govori nam preko svakodnevnih dogadaja: kroz radosti, žalosti, kroz različite susrete, prijateljstva, kroz mržnju koju moramo podnijeti - govori nam na mnoštvo načina. Bez potrebnog dodira s Bogom jasno je da stvarnost svojega života ne možemo suočiti s Božjom riječi. Bez toga ćemo razmišljati posve po ljudsku. I reagirati po ljudsku: padati u očaj, na mržnju odgovarati mržnjom itd. To je ljudski način reagiranja, a odatle ne nastaje molitva.

Liturgijska je obnova, po saborskoj naredbi, obilno, čak i preobilno, otvorila "biblijske riznice". U liturgiji se danas navješta gotovo sav biblijski tekst. No to je donijelo i neke teškoće. Kad slušamo nedjeljne homilije, zapažamo da prosječan propovjednik ima znatne teškoće s razumijevanjem biblijskog teksta. Posebno poglavlje bili bi biblijski tekstovi koji se slušaju svakodnevno. Kako li sve prema njima ne postupamo!? Koliko ih čujemo, a kakav odjek oni ostavljaju u nama? Želi li se riječ Božja uzeti ozbiljno, što ona svakako zasluzuje, tada bi molitvenoj zajednici svaki biblijski tekst trebalo staviti u neki okvir i ponuditi bar neke elemente za lakše razumijevanje. Je li to previše očekivati?

Molitvene skupine i druge male zajednice pripadaju onima kojih nam pokušaj i ovdje može služiti kao uzor.

Na kraju bih još rekao nešto o jednoj osobini molitve koja je povezana sa svime što je dosad rečeno i što na neki način relativizira sve rečeno: svaka, naime, molitva mora biti osobna. Može molitva imati sve pozitivne osobine, ali ako nije osobna, gubi vrijednost. Kakvoća molitve ne ovisi ni o mnoštvu izgovorenih riječi ni o njihovoj ljepoti, nego samo o moliteljevu unutrašnjem stavu. Izreći molitve, pa bila to i euharistija ili ne znam koja druga molitva, ne znači samim time i moliti. Molitva je susret, izravan, osoban, ne zasnovan na riječima koje se govore, nego na onomu što srce govori tim riječima, na onome što nastaje u nutrini.

Iz molitve treba ukloniti svaki mehanizam. Jedan poznati liturgičar, benediktinac, pripovijeda zgodu iz svojih mladih dana: "Bio sam prefekt bogoslova. Opat je jednog dana odredio: nakon Večernje molimo krunicu. Sudjelovao sam jedan dan, drugi, treći. Zatim sam odlučio: kad počne krunica, ja odlazim. Opat je rekao da krunica nije obvezna. No bio sam prefekt bogoslova. Opat me je iznenadeno upitao: što to činiš? Dečki će se ugledati u tebe. Ako odlaziš ti, odlazit će i oni. Odgovorio sam: Ja im dajem dobar primjer. Kako to misliš, upitao je opat. Pa tako. Mi izrecitiramo krunicu za 7 minuta. Kad bih imao barem 25 minuta, kako bih mogao, recitirajući krunicu, i moliti, ostao bih. Meni je potrebno

barem 25 minuta. Mi to izrecitiramo za 7 minuta i tako ne mogu misliti ni na trećinu riječi koje izgovorim. Mislim da to ničemu ne služi. Izgubiti sedam minuta i misliti da sam molio, to se ne isplati i zato ne ostajem.”

Postoje i različite anegdote o mehaničkom moljenju, pri čemu se ne misli na ono što se govori. Tako se npr. zamjenom riječi dobiju zanimljivi izričaji. I vjernici to godinama ponavljaju ne misleći na značenje riječi. Oni u najboljoj nakani misle da je dovoljno izgovoriti neke svete riječi i da je to molitva. Ne misle dovoljno da je molitva govor osobe osobi.⁵

Za vrijednost je molitve najodlučnije da je ona osobna, da angažira osobu u svojoj cjelovitosti, tj. i fizičke psihički. Moli sav čovjek, a ne samo duh ili duša. Moli sa svim svojim radostima i bolima, s osjećajima i mislima. Mora, dakle, uložiti i svoju fizičku energiju, mora moliti dušom i tijelom. Ništa izvan osobe ne daje vrijednost molitvi. Molitva može biti teološki uzvišena, savršena, ali nema li osobnog sudjelovanja, ostaje kao slika mrtve prirode. Za nas molitva ne može biti nešto mrtvo. Ona mora biti osobna i živa.

Ednako tako molitva nije istinska samo zato što se obavlja po određenim pravilima, rubrikama. No, isto tako, da bi molitva bila osobna, nije nužno da je pojedinac sam stvara. On je zapravo stvara već kad se prepoznaće u riječima, bilo da se radi o Svetom pismu bilo o gotovim molitvama.

Nerijetko se čuju kritike protiv molitvenih voditelja koji mijenjaju službene takstove. Crkvenu disciplinu ne treba zanemariti, no ne treba zaboraviti da je kakvoća molitve mnogo važnija od točnog obdržavanja propisanog oblika. A dobri molitelji mogu biti i oni koji su “neposlušni” propisanom obliku, tj. koji se s velikom slobodom služe predloženim tekstovima. Očito je da su gotovi tekstovi bili predugo u upotrebi, i u liturgiji i u pučkim pobožnostima, i da su se premalo tražili novi oblici. Vrijeme liturgijskog stvaralaštva, kada su pisani tekstovi bili samo pomagalo, uzorak, trajalo je relativno kratko. No i u tome se pomalo vraćamo na izvore. Nove liturgijske knjige katkad kažu da se nešto može reći “ovim ili sličnim riječima” i nude mogućnost izbora. Toga će ubuduće trebati sve više, ali će usporedo s time biti nužna i temeljiti liturgijska formacija.

To da molitva mora biti odraz životnog dodira s Bogom treba isticati i za pojedinačnu i za zajedničku molitvu. Zajednička je možda još u većoj opasnosti da postane mehanička, da postane običaj i da ostane bezlična, neosobna.

Da bi se sve to izbjeglo, važnu ulogu ima voditelj molitve. Od njega se najprije traži da zna stvoriti molitveno ozračje, zatim da sam zna moliti te tako i druge poticati na molitvu. Zajednička molitva nije nimalo laka, osobito za onoga tko je ima pripremiti. Potrebno je zajednicu uvesti u molitvu, dati osnovne smjernice i misli oko kojih će se svi okupiti kako bi ta molitva svima postala osobna.

Predavši svojima euharistiju, Isus im je zapovjedio da i oni čine to što je on činio. Ne da mehanički ponavljaju obred, nego da čine ono što je on činio, da njegovu nakanu učine svojom. No koliko slavitelja, bilo svećenika bilo drugih vjernika, to i čini? Koliko smo se puta upitali što je to zapravo Isus htio da činimo njemu na spomen?

Po samostanima i župama održava se mnogo molitvenih sastanaka, no koliko se u njima događa susret, koliko se uistinu produbljuje molitveno iskustvo, koliko se uči moliti? I koliko su voditelji molitve ujedno i učitelji molitve, koji druge uče moliti, ne samo prenoseći ono što su naučili iz knjiga nego prenoseći vlastito molitveno iskustvo? I koliko voditelji pomažu molitvenoj zajednici da postane živa žrtva, Bogu ugodna (Rim 15,15)?

BILJEŠKE

¹Zbog nemogućnosti da predavanje pomnije prilagodim za tisak, ostao je u dobroj mjeri govorni stil, a izostavljam i bilješke s dokumentacijom. Navodim samo literaturu kojom sam se služio. S najviše zahvalnosti spominjem djela velikog teologa liturgičara S. MARSILIJA: *La preghiera*, Vatikan, 1989. i *Liturgia e devozioni: tra storia e teologia*, u: *Liturgia e devozioni: tra storia e teologia*, u: RL 63/1976, 174-198; od drugih navodim ova: A. CATELLA, *Liturgia e religiosità popolare. Riflessioni teologiche e pastorali*, u: *Liturgia* (C.A.L.) 1980, 40, 173-182; *La vita consacrata. A vent'anni dal concilio. Atti del convegno di 'Testimoni'*. Mendola, 8-13 settembre 1986, ur. L. GOCCINI, Bologna, 1986. (J. M. R. TILLARD: *Vent'anni di grazia o di disgrazia?*, 25-46; E. BIANCHI: *Vent'anni dal concilio. Luci e ombre*, 47-68); P. G. CABRA, *Vita religiosa in missione*, Brescia, 1989; J. PETERS, *La pluriformità dell'unica preghiera*, u: *Concilium* 1970, 2, 40-51; D. POWER, *La preghiera in famiglia o in gruppo e l'Ufficio divino. Verso una revisione del concetto 'preghiera della Chiesa'*? u: *Concilium* 1970, 2, 116-129; Z. LINIĆ, *Molitveni izraz suvremenih duhovnih gibanja u liturgiji Crkve*, u: SB 30/1990, 4, 371-376; S. LICE, *Liturgija u životu obiteljske Crkve (Razmišljanja o životu s Bogom u obitelji)*, u: SB 30/1990, 4, 377-384.

²Ipak sam dužan upozoriti na teškoće u nazivlju. Kad kažemo "puk" ili "narod", redovito mislimo na "niži" sloj, za razliku od "višega" sloja, klera. U izvornome, novozavjetnom značenju ne postoji, međutim, niži i viši sloj. Svi kršćani zajedno, bez obzira na službu u zajednici, čine izabrani Božji narod, sveti puk. - Dobro je podsjetiti i na izvorno značenje hrvatskih riječi "puk" i "narod": puk je skupina ljudi, gradana na nekom području, neovisno o razlikama. Dakle, ono što nazivamo pučanstvo, stanovništvo (lat. *populus* i izvedenice u romanskim jezicima, njem. Volk itd.). Narod (usp. rod, rođenje, narod) čine ljudi koji po rođenju (dakle, po podrijetlu, jeziku, kulturi...) pripadaju nekoj skupini

³Ovdje navodim primjer koji to može rasvijetliti (primjer nije izmišljen): Kada jedan župnik započne nedjeljnu misu riječima: "Danas je blagdan sv. Blaža, ali ćemo misne tekstove uzeti od nedjelje, a blagoslov grla obavit ćemo na kraju mise", tada on iznad prakse cijele Crkve (=liturgija) stavlja privatnu pobožnost. Jer po sadašnjemu liturgijskom kalendaru Sv. Blaž je slobodan spomendan, a ne nikakav blagdan i pogotovo mu ne može biti spomena

kad pada na nedjelju. A što se samog blagoslova grla tiče, novi ga opći obrednik blagoslova i ne spominje, a tako ni hrvatski dodatak, no pastoralni ga radnici uzmu iz starog obrednika. Što reći o tome s obzirom na temu o kojoj je ovdje riječ? Obred takav kakav jest mislim da se ne može ponuditi svima, npr. redovitoj nedjeljnoj euharistijskoj zajednici. No ne bi bilo zgodno ni da voditelj pozove da blagoslovu pristupi tko hoće. Radije bi se mogao sazvati novi molitveni skup na kojem bi se molilo za zdravlje i gdje bi se možda uklopio i taj blagoslov. No u nas ništa ne ide bez mise.

⁴To bi se moglo rasvijetliti mnogim primjerima, no spomenimo samo jedan, liturgijsku godinu: iz općeg je kalendara opravданo izostavljeno Presveto Ime Isusovo, ali je ušlo u franjevački kalendar kao obvezan spomendan.

⁵U kršćanskoj molitvi nije, međutim, u prvoj planu odnos ja - Bog, nego mi - Bog. To nove molitvene zajednice jako ističu. To se osobito odražava na mjesto i način okupljanja. Molitveni se prostor nastoji urediti tako da se lako osjeti istinitost Isusovih riječi: "Gdje su dvojica ili trojica *sabrana* u moje ime..."

ISUSOVA MOLITVA U GETSEMANIJIU Mk 4,32-42

1. Primjer za biblijsku ukorijenjenost molitve

Isusova molitva u Getsemaniju (Mk 14,32-42) može poslužiti kao konkretni pokazatelj potrebe i važnosti, ukorijenjenosti i usmjerenosti kršćanske molitve uopće, jer u Isusu Kristu ukorijenjen je sav kršćanski život, a u njegovoj molitvi svaki kršćanski molitveni oblik i izričaj. Radi se o odlomku izuzetne snage¹ koji opisuje sudionike molitve (Isus i učenici), molitvenu situaciju (Isusova tjeskoba), kao i sadržaj (Isusove molitve) i učinak molitve (na Isusa i na učenike). Ovdje Isus ne poučava druge kako moliti već samo moli i poziva izabranu trojicu učenika da bdiju i mole. Učinak molitve direktno ovisi o molitvenom stavu: Isusova predana molitva daje mu potrebnu snagu da može odlučno ići u susret predstojećoj muci, vršeći tako volju Očevu, dok učenici, s druge strane, nespremni ulaze u muku budući da su spavali umjesto da su bdjeli i molili.

Isusova molitva u Getsemaniju u prvom redu primjer je uzorne pojedinačne molitve, dok manje nadahnjuje kao primjer zajedničke molitve. Poruka odlomka jest dvostruka, pozitivna i negativna: Isusov primjer poziva na molitvu a ponašanje izabralih učenika upozorava na posljedice neodziva. Ohrabrujući primjer Isusove molitve funkcioniра također na dvostrukoj molitvenoj razini: pojedinačnoj i zajedničkoj, budući da se radi o dvije međusobno komplementarne stvarnosti.

2. Razgraničenje odlomka

Stupanj samostalnosti koji će se pripisati opisu Isusove getsemanske molitve (Mk 14,32-42)) ovisi o tom kakvo je poimanje kontinuiteta opisa muke kao cjeline.²

Nesumnjivo Mk 14,32-42 funkcioniра kao dio šireg sklopa događaja vezanih uz Maslinsku goru (Mk 14,26-52). Međutim i pored toga moguće je govoriti o Mk 14,32-42 kao samostalnoj epizodi u slijedu događaja muke. Odlomak Mk 14,32-42 jasno se razlikuje od prethodnog (Mk 14,26-31) po promjeni mjesta (Isus i učenici nisu više na putu prema Maslinskoj gori već su stigli do Gore i nalaze se u jednom od njenih maslinjaka, zvanom Getsemani) i po promjeni tematike (umjesto ranijeg predskazanja zataje svih učenika (14,27) na čelu s Petrom (14,30), sada je riječ o molitvi-

bdijenju odnosno spavanju). Promjena je uočljiva i u odnosu na slijedeći odlomak (Mk 14,43-52), u kojem umjesto Isusa i učenika kao nosilaca radnje na scenu stupa Juda i njegova pratnja, a umjesto o molitvi riječ je o uhićenju.³

Uz spomenutu okvirnu razgraničenost, Mk 14,32-42 posjeduje vlastitu nutarnju koherentnost utemeljenu na elementima rječnika, stila i sadržaja.

3. Struktura

Mk 14,32-42 ima trodijelnu strukturu utemeljenu na Isusovoj triputnoj molitvi. Najartikuliraniji je prvi dio, koji obuhvaća rr. 32-38, a sastoji se od tri momenta: a) dolazak u Getsemani i izdvajanje trojice učenika (32-34); b) Isusova molitva (35-6); c) Isusov povratak s molitve i zaspali učenici (37-8). Drugi i treći dio znatno su kraći. Drugi dio odlomka opisuje Isusovu ponovljenu molitvu i drugi povratak učenicima (39-40). Treći dio sadrži treći povratak, pouku i završetak (41-42).

Perikopa je potpuno određena Isusom kao njenim subjektom. Ostavljajući po strani uvodni redak 32a, učenici su subjekt radnje samo u r. 40b. Isusov dolazak, odlazak i povratak određuju nutarnju strukturu odlomka i daju opisu nutarnju dramatičnost. Ključni glagoli moliti (pojavljuje se 4 puta: 14,32.35.38.39), bdjeti (tri puta: 14,34.37.38) i spavati (četiri puta: 14,37.40.41) dominiraju scenom i ukazuju na glavne teme. Moliti-bdjjeti na jednoj strani i spavati na drugoj stvara snažan kontrast između Isusa i učenika. Kontrast je između Isusa koji moli i prihvata Očevu volju, i učenika koji spavaju i na kraju, u trenutku njegovog hapšenja, bježe.⁴

4. Detaljnija analiza ključnih elemenata odlomka (Closer reading)

4.1.1. (rr. 32-34) Nakon što su Isus i njegovi učenici došli, u Getsemani (r. 32 c) Isus im nalaže da sjednu dok on ode da se pomoli. Najavom Isusove molitve navedena je glavna tema cijelog opisa.

Značajno je da Isus prilikom odvajanja od učenika uzima trojicu najbližih da ga prate. Po izdvajajući trojice najbližih učenika ova scena ima poseban objaviteljski karakter. Već ranije ista trojica bili su privilegirani svjedoci prilikom Isusovog čudesnog vraćanja u život Jairove kćeri (5,37 sl) jednako kao i prilikom Isusovog preobraženja na visokoj gori (9,2 sl) a zajedno s Andrijom bili su odabrani slušatelji Isusovog apokaliptičkog govora na Maslinskoj gori (13,3-37). Izdvajanje trojice u Getsemaniju ukazuje na važnost trenutka, na ulogu učenika kao

privilegiranih svjedoka kao i na posebnu važnost Isusove objave koja slijedi. Odmah nakon izdvajanja Isusa i trojice najbližih spominje se Isusovo "drhtanje i strah". Pred trojicom on je obuzet strahom i tjeskobom.⁵ Isusova skršenost predstavlja kontrapunkt/protutežu Isusovim ranijim, trijumfalnim objavama u prisustvu iste trojice učenika, jer tko je uistinu Isus, moguće je shvatiti tek kad se shvati značenje Getsemanija, kad se prihvati patnički Isus. Isus se ne ustručava da svoju smrtnu tjeskobu očituje svojim pratiocima, jer on ne govori da treba prezirati strah, već poučava kako nadvladati strah.⁶ Isusove riječi, "Potresena mi je duša veoma (perilypos), čak na smrt", prikazuju Isusa uronjenog u lamentacijsku molitvu kako poput starozavjetnih pravednika, bespomoćnih pred neprijateljima i u smrtnoj tjeskobi hvata se za jedini oslonac, stijenu pouzdanja - Boga. Isusove riječi izriču žilu kucavicu biblijske vjere.⁷

Zagonetka Isusove pomenosti nije riješena, nije otkrivena ni izabranoj trojici; njima je samo zapovijedeno da "ostanu i bdiju". Isusov drugi nalog upućen trojici (r. 34c) ponavlja uz modifikaciju prvi nalog dan svim učenicima (r. 32c) i proširuje ga zahtjevom za bdijenjem. Time je izrečena druga glavna tema ovog odlomka.

4.1.2. (rr. 35-6) Isus se odvaja i od trojice izabranih i odlazi da moli sam.⁸ Ranije u Mk evanđelju dva puta se spominje kako Isus moli u osami (1,35;6,46). Na taj način sadašnje Isusovo odvajanje od učenika, radi molitve, nije novost. Kao dodatni znak intenziteta Isusove tjeskobe jest njegov pad na zemlju prije početka same molitve.⁹ Marko donosi sadržaj Isusove molitve na dvostruk način. Najprije se navode, već spomenute, okolnosti Isusove molitve i u indirektnom govoru sadržaj (r. 35), a potom opširno, u direktnom govoru sama Isusova molitva, koja se sastoji od četiri elementa: a) oslovljavanja; b) isповijesti; c) molbe; i d) predanja.¹⁰ Svi elementi, formulirani su u drugom licu singulara i oslovljavaju Boga kao Oca na direktan i osoban način.

4.1.2.1. Pojedinačni elemnti Isusove molitve

Isus ne dopušta da bude svladan strahom i tjeskobom. Obraća se Bogu moleći.

Principi koji određuju Isusovo ponašanje vidljivi su u molitvi. Možemo pogledati te principe.

4.1.2.2. Molitva počinje s oslovljavanjem "Abba - Oče"¹¹ Ovo je jedino mjesto u evandeljima gdje je donešen originalni, aramejski oblik, kojim se Isus obraća Bogu na njemu svojstven način. (Abba se pojavljuje još u Rim 8,15 i Gal 4,6). Oslovljavanje svjedoči o Isusovom intimnom i sinovskom odnosu prema Bogu. Ovo jedincato oslovljavanje Boga s abba ukazuje na srž Isusovog odnosa prema Bogu. Isus je govorio s Bogom kao dijete sa svojim ocem: povjerljivo i sigurno, a istovremeno s poštivanjem i spreman na poslušnost. Da je Isus bio Božji ljubljeni sin sam Bog je

proglašio na veličanstven način ranije u evandelju (Mk 1,10-11; 9,7). Sada to zajedništvo između Oca i Sina ustvrđuje sam Isus,¹² međutim ne u vihoru epifanije, već u trenutku golog straha pred blizom smrću.

4.1.2.3. U drugom molitvenom elementu kojim Isus priznaje svemogućnost oca sadržani su svi elementi koji stoje u temelju problema teodiceje. Pitanje je na koji način zlo koje se nalazi u svijetu može se pomiriti s Božjom dobrotom i svemogućnošću? Ako je Bog svemoguć, tada on posjeduje stvarnu moć da spriječi sve zlo. Ako je Bog bezgranična dobrota, ne bi li trebao staviti svoju svemoć na službu dobrote? Ako usprkos tomu postoji zlo u svijetu, tada je manjkava ili Božja dobrota ili Božja svemoć. Ovako definiran problem, primjenjuje se na izoštren način također na Isusovu muku. On je, kao ni jedna druga osoba, meta Božje ljubavi. Za njega na prvom mjestu Bog bi trebao upotrijebiti svoju moć, i tako ga sačuvati od muke i smrti.

Isus, iako mora ići u susret svojoj nasilnoj i nepravednoj smrti, ne sumnja u bezgraničnu dobrotu i svemoć Očeva. Tri elementa: zlo, božanska dobrota i božanska moć predstavljaju se Isusu u obliku najsnažnijih stvarnosti. On ih prihvata sve tri, priznaje dobrotu i svemoć Božju i svoju smrt kao ono što Bog hoće. Nije nam protumačen način na koji su ova tri elementa međusobno pomirenji. Isus, u Getsemaniju, ne nudi odgovor argumentacijsko - racionalne naravi na problem teodiceje, već življeni - egzistencijalni odgovor. Isusove riječi nisu potvrda nekog apstraktnog dogmatskog principa u Božjem vrhovnom gospodstvu već izriču duboko uvjerenje koje proizlazi iz iskustva da Bog Izraela drži sve konce života u svojim rukama. Takva vjera daje pečat cjelokupnom Isusovom učenju u Markovu evandelju. Marko, dakle, prikazuje Isusa kako slijedi svoje vlastito naučavanje, dosljedan svojim vlastitim riječima. On moli onako kako je živio i naučavao, kao netko tko je uistinu spoznao "snagu Božju" i kao onaj koji je toj snazi povjerio svoj život i budućnost.

4.1.2.4. *Molitva* se okreće konkretnom zazivu: "neka me mimoide ova čaša".¹³

U kontekstu cijelog Markovog evandelja ovo je iznenađujuća i šokantna molitva. Od Cezareje Filipove (Mk 8,27) pa do slavljenja svoje posljednje pashe (14,22-25), Isus je otvoreno govorio da je sudbina Sina čovječjeg bila da "pije čašu", da položi svoj život za mnoge (8,31; 9,31; 10,33-34.45). Prilikom ranijih Isusovih najava muke Evangelista nije nikad govorio o Isusovim osjećajima jer Isus je navješćivao svoju sudbinu na trijezan i distanciran način, kao da se nije radilo o nejgovoј vlastitoj osobi već o nekom drugom. Opis Isusovog duševnog stanja u Getsemaniju upadno se razlikuje od ranijih opisa, jer getsemanski prizor pokazuje koliko je Isus potresen i pometen blizinom muke i smrti.¹⁴ Isus ide u susret predstojećim događajima, ne u hladnom stavu i bez emocija, već obuzet strahom i pun tjeskobe i reagira na vrlo human način. Sada u trenutku

krize Marko prikazuje Isusa kako moli svemogućeg Boga da ukloni čašu sudbine namijenjene Sinu čovječjem.¹⁵

4.1.2.5. Ako je molba mogla stvoriti sumnju glede Isusovog ponašanja u patnjama, tada završetak molitve otklanja svaku sumnju budući da molitva završava potpunim podređenjem njegove volje božanskoj. Ovaj završetak pokazuje najdublje stremljenje Isusovog života. Isus priznaje volju Božju kao vrhovnu normu, svoje vlastite volje, podlaže vlastite želje ovoj volji koja se očituje u onom što Bog određuje i dopušta. Isus prihvata činjenicu da njegova skora i neizbjježna sudbina odgovara volji onoga koji, u svemu tome, ostaje Otac svemogući, pun dobrote. Ipak, nigdje "ono što ja hoću" nije tako direktno stavljeno nasuprot volji Božjoj. Čini se da ovdje nije ljudska samovolja suprostavljena božanskoj volji već kao da govori netko, tko također pred Božjom voljom ima posebno pravo da govori o "svojoj volji" i upravo zato se podvrgava višoj volji Božjoj. Isusov životni put određen je voljom Božjom.

4.1.3. (rr. 37-38) U trećem elementu prvog dijela perikope opisan je Isusov povratak učenicima. Kad se Isus vraća nakon prve molitve (14,37-38) nalazi on trojicu učenika da spavaju, umjesto da bdiju kako im je bio naložio prije odlaska na molitvu (14,34c). Slika pratileca koji spavaju stavljena je krajnje jednostavno pored slike Isusa koji moli, istrganog tugom i strahom. Učenici spavaju usprkos zapovijedi bdijenja i u suprotnosti su uzornom molitelju Isusu. Nesposobnost učenika da bdiju jedan sat pokazuje da učenici u nutrini još nisu spremni za patnički put njihovog učitelja.¹⁶ Isus najprije ukorava Petra, predstavnika učenika, a potom oslovljava svu trojicu učenika, obnavlјajući raniji (34c) nalog bdijenja i proširujući ga pozivom na molitvu. Time je ustvrđena najtešnja povezanost između bdijenja i molitve. Bdijenje se očituje u molitvi: tko moli on je u stanju budnosti. Bdijenje i molitva trebaju očuvati učenike da ne "padnu u napast".¹⁷

Potreba molitve i bdijenja radi očuvanje pred napašću osvijetljena je dodatnim objašnjenjem, koje govori o krhkosti ljudskog bića. Čovjek je biće od duha-tijela. Po duhu voljan, po tijelu slab. Izvor napasti ipak nije u ovoj konstituciji. Napast dolazi izvana, međutim u toj konstrukciji, posebno u tijelu, nalazi priključnu točku.¹⁸

4.2. (14,39-40) U drugom dijelu odlomka evanđelista ne navodi sadržaj Isusove molitve, već samo konstatira da je "molio izgovarajući iste riječi" (14,39). Time se podvlači Isusov napor da se sintonizira s voljom Božjom.

Glavni naglasak stavljen je ipak na događaj koji slijedi nakon povratka s molitve (r. 40). Objašnjenje da san učenika jest posljedica njihovih "otežalih očiju" samo u prvi mah zvuči kao isprika. Širi kontekst Markova evanđelja ne pokazuje težnju da ispriča ili prikrije manjkavosti učenika. Prema tome izričaj "otežale oči" vjerojatno optužuje učenike za njihovu duhovnu sljepoću.¹⁹ Konstatacija kako učenici "nisu znali što da mu

odgovore” (14,40) prepostavlja da ih je Isus ukorio i nakon drugog povratka s molitve.²⁰

4.3. (14,41-42) Mk ne navodi Isusov treći odlazak niti njegovu treću molitvu, ali, ukazujući na treći povratak Isusov učenicima (41), prepostavlja se i odlazak i molitva. Nakon svake od Isusovih molitava rezultat je isti: umjesto da bdiju učenici spavaju. Prikaz trostrukog sna učenika u oštrom je kontrastu prema Isusovoj tri puta ponavljanoj molitvi.²¹

Isusove zaključne, asindektski poredane riječi iza njegovog trećeg povratka definitivno tumače cijeli odlomak i ujedno prelaze na scenu uhičenja.²²

Time je protumačeno ne samo značenje Isusove molitve, već također značenje ponašanja trojice. Čas koji je došao ne znači samo čas uhičenja, već također čas trpljenja, čas kojeg je Bog odredio za djelo konačnog dovršenja. A sadržaj časa je “predanje Sina čovječijeg u ruke grešnika”. Ono što je prije bilo najavljivano sada postaje stvarnost. Čas, za čije moguće mimoilaženje je Isus molio, došao je, i on je spreman prihvati ga. Isus stoji slobodno nasuprot tom času. Dok su učenici spavali Isus je prikupio snagu i odvažnost da prihvati Očevu volju. Sad kad je došao trenutak izdaje, strah i tjeskoba ne obuzimaju više Isusa. Molitva i bdijenje pripremili su Isusa za ovaj čas.

Isusova naredba - “ustanite, idemo” (r. 42) - pokazuje da, usprkos skorom lišavanju slobode, Isusova smrt nije stvar prisile već čin slobodno izabranog služenja. Isusove završne riječi, prekidaju pospalost učenika, i osvjetjavaju temeljnu poruku getsemanske tradicije. Kršćanski čitalac ne može a da ne primjeti uticaj molitve na Isusa. Zajedništvo s njegovim Abba smirilo je Isusovu tjeskobu i očeličilo ga za teškoće. Učenici koji ne mole obuzeti su strahom i pobjeći će kako to pokazuje slijedeća scena.

5. Životna situacija odlomka i njegova funkcija u širem kontekstu²³

Getsemanski opis nutarnje borbe samog Sina čovječijeg nesumnjivo bio je ohrabrenje za ranu Crkvu koja je proživiljala progone i blizinu mučeništva. Za Marka Isus je postao tip uzornog molitelja (usp. također 1,35; 6,46), a učenici su tipovi kršćana izloženih kušnji i slabosti tijela. Napast kojoj su oni izloženi može se svladati samo bdijenjem i molitvom budnom ustrajnošću u službi Gospodina Isusa (usp. 13,33-37). Ono što je rečeno izabranim učenicima (13,3), rečeno je svima (13,37). Stoga poziv na molitvu i bdijenje upućen je svim kasnijim učenicima. Molitva je trebala učiniti i kasnije učenike spremne za sudjelovanje u Isusovoj muci; pripravne na izručenje (13,11); spremne da uzmu na sebe križ (8,34) jer Isusova “čaša patnje” može također biti pružena njegovim učenicima da je piju (10,38).

Upozorenje ovog odlomka bilo je također jasno: učenici koji ne mole bit će obuzeti strahom i pobjeći će. Način na koji su se ponijeli trojica izabralih jest upravo suprotan načinu ispravnog kršćanskog ponašanja.

6. Opći zaključak

Isusova molitva jest u srcu novozavjetne molitve i predstavlja model kršćanske molitve kako u njenom sadržaju tako i u njenom izričaju. Sinovstvo je uspostavljeno kao princip odnosa ljudi prema Bogu (cf. Rim 8,15 i Gal 4,6 uz Mk 14,36) budući da se Bog u Isusu objavio kao Otac.

U Getsemaniju molitva pojačava Isusovu povezanost s Ocem. U molitvi Isus prepoznaće i prihvata volju Božju kao vrhovnu normu svoje vlastite volje, podlaže vlastite želje ovoj volji u uvjerenju da je to volja onoga koji je u svemu tome dobri i svemogući Otac. Volja Očeva određuje mogućnosti Isusovog života, a po nasljedovanju ista volja određuje živote i Isusovih učenika.

Ovako shvaćena molitva ne ostavlja prostor za pitanje o (ne)uslišanosti Isusove getsemanske molitve. Problem neuslišanih molitava nije postojao ni u ranom kršćanstvu jer ranokršćanska molitva, poput Isusove, išla je za otkrivanjem i vršenjem volje Božje, a temeljila se na bezuvjetnom povjerenju u dobrotu i svemoć nebeskog Oca. Molitva je pomogla Isusu da nadide situaciju nevoljnosti i da spremno krene u budućnost. To isto bi trebala učiniti molitva u životu kršćanskih zajednica i njениh članova.

BILJEŠKE

¹ Isusova molitva u Getsemaniju (Mk 14,32-42) jedan je od najživljih odlomaka u opisu muke... Nemoguće je ne diviti se čudesnoj dražesnosti i ljepoti, rijetkom taktu i diskreciji, koji pokazuje opis... Duboka bol i patnja napuštenog Sina čovječjeg, duboko se doimaju svakog, bilo vjernika ili nevjernika. Cf. V. Taylor, *The Gospel according to st. Mark* London, 1966) 551.

² Svi autori se slažu da je pripovijedanje opisa muke ujednačenje od ostalih dijelova evandelja. Suglasnost prestaje s tumačenjem nastanka psotojeće ujednačenosti, njenog opsegaa i uloge konačnog redaktora. Na jednoj strani su M. Dibelius i K. L. Schmidt koji smatraju da je sadašnji opis muke već u tradicijskoj fazi bio zaokružena cjelina i da ga je Marko jednostavno preuzeo uz kasnije dodavanje manjih detalja. Bultmann, s druge strane, prihvata postojanje predmarkovskog opisa muke ali ne i njegovu identičnost sa sadašnjim opisom muke. Prema Bultmannu, predmarkovski opis bio je vrlo sažet i govorio je o uhićenju, sudenju pred sinderijem i Pilatom, raspinjanju i smrti. Ostatak sadašnjeg opisa Marko je sastavio od različitih neovisnih cjelina kao što je pomazanje u Betaniji, proroštvo izdaje,

posljednja večera, agonija u Getsemaniju i Petrova zataja. Iako je od tada prošlo skoro sedamdeset godina, stavovi ovih autora i dalje utječu na diskusiju o tom kako je rastao i razvijao se Markov opis muke. Većina autora slijedi Bultmanna: Schreiber, W. Schenke, Dormeyer, Linnemann, Kelber, ali je i Debeliusov stav našao snažnog zagovornika u R. Peschu. Cf. F. J. Materu, *Passion Narratives and Gospel Theologies* (New York, 1986) 9-11.

³ Getsemanska epizoda predstavlja radikalni zaokret u slijedu dogadaja muke. Isus s Getsemanijem prestaje biti aktivni nosilac radnje. Duga serija predskazanja o vlastitom izručivanju (paradidomi) prije muke (9,31; 10,33) a i u samoj muci (14,10.11.18.21) sada (rr. 14,41.42) postaje stvarnost. Od sada pa nadalje stvar preuzimaju u svoje ruke izručuju Pilatu (15,1), a ovaj ga izručuje vojnicima da ga po bičevanju razapnu.

⁴ Cf. R. Pesch, *Das Markusevangelium* II. HTKNT II/2 (Freiburg im Breisgau, 1977) 387; J. Gnilka, *Das Evangelium nach Markus* (Mk 8,27-16,20) II. EKKNT II/2 (Zürich, 1979) 257-258; F. J. Matera, *Passion Narratives and Gospel Theologies* (New York, 1986) 24-25.

⁵ Izričaj *kai erksato ekthambeisthai kai ademonein* jedan je od najvažnijih kod Mk. Jezična konstrukcija ukazuje na krajnji stupanj straha i patnje (erxato ima vlastitu snagu, dok oba infinitiva izriču najsnažnije i najdublje osjećaje). Smionost izričaja predstavlja garanciju izvornosti. Cf. V. Taylor, op. cit. 552.

Mt ublažava grubi izričaj ekthambeishai blažim lypeisthai, dok Luka potpuno briše cijelu tužaljku, prikazujući Isusa bez znakova slabosti pred svojim učenicima.

⁶ Cf. A. Kenny, "The transfiguration and the Agony in the Garden," CBQ 19 (1957) 444-452, 448 sl.

⁷ Izričaji perilypos, psyche, thanatos, podsjećaju na jezik Ps 42,6.12;43,5. Međutim, radi se o tolikoj razlici da je opravданo sumnjati ne samo da li je riječ o citatu već da li se uopće radi o namjernoj aluziji: a) usamljenost molitelja u psalmima drugačije je motivirana; b) dok psalmista govori u molitvi Bogu, Isus se obraća trojici učenika; c) izričaj "na smrt", ne spominje se u spomenutim psalmima, i u tom smislu predstavlja dodatak. Ipak, izvan svake je sumnje da Isus ovom prilikom koristi lamentacijski oblik molitve. Zanimljivo je da se ovaj starozavjetni oblik molitve pojavljuje u NZ jedino u opisu muke. U tekstu ne postoji nikakva natuknica da bi Isusova tjeskoba bila uzrokovana grešnošću svijeta, kako su to tumačili neki raniji komentatori. Takvo, zacjelo dobronamjerno, razmišljanje otupljuje snagu Markovog opisa, koji prikazuje Isusa kao uzor biblijske vjere: u smrtnoj tjeskobi Isusov jedini oslonac je pouzdanje u Boga. Cf. D. Senior, *The Passion of Jesus in the Gospel of Mark* (Wilmington, Delaware, 1984) 72.

⁸ SZ donosi više sličnih primjera odvajanja molitelja od njegovih pratilaca: Abraham se penje s Izakom do mjesta žrtvovanja, a svojim pratiocima (slugama) daje on isti nalog (Post 22,5); Mojsije se sam penje na Sinaj, starještine ostaju u podnožju (Izl 19,3); prorok živi samotno (Jer 15,17). Veliki svećenik penje se sam stepenicama do Svetinje nad svetinjama, dok njegovi prtioci ostaju pred zastorom. Uvijek se radi o ispunjenju od Boga dane zadaće ili vršenju od Boga tražene službe.

⁹ Potrebno je skrenuti pozornost na izričaj: epipten epi tes ges, (pade na zemlju) jer imperfekt glagola "piptein" u cijelom NZ pojavljuje se jedino ovdje. Dalje, izričaj "pasti na zemlju" ne pojavljuje se nigdje u NZ kao izričaj za molitveno klanjanje (u SZ pojavljuje se u

Još 7,6; 2 Sam 1,2; Sir 50,17, ali uvijek je ovaj izričaj dalje preciziran). 'Pasti na zemlju' (ali ne u imperfektu) pojavljuje se u NZ i dolazi kao posljedica: smrti (Mt 10,29), bolesti (Mk 9,20), straha (Dj 9,4; 22,7; 26,14) i apokaliptičkog svršetaka (Dj 6,13; 9,1). Imajući na umu ova značenja možemo se upitati, nije li spomenuti Isusov pad na zemlju posljedica straha, tjeskobe i žalosti na smrt o kojima se govori u Mk 14,33-4 i ne izriče li imperfekt koji naglašava trajanje padanja, ne toliko 'aktivno' baciti se na zemlju što bi bio znak duboke molitve, već više 'pasivno' pasti zbog potištenosti duše. Cf. K. Stock, *Il racconto della passione nel Vangelo di Sinottici* (dispensa PIB - Roma, 1988) 110-111. Drugačije Dormeyer koji je mišljenja da se ipak radi o poniznom stavu pred Bogom. D. Dormeyer, *Die Passion Jesu als Verhaltensmodell. Neutestamentliche Bhandlungen NF 11* (Aschendorff - Munster, 1974) 127, n. 381.

¹⁰ Židovski idealni trodjelni oblik molitve koji se sastojao od: a) invocatio; b) pars epica; c) prex ovđe je proširen četvrtim elementom, kojim se volja molioča podvrgava volji Božjoj. Daube je mišljenja da je u židovstvu postojala posebna molitva pred smrt koja se sastojala od: "acknowledgment - wish - surrender" odnosno od "ispovijedi - želje - predanja". Cf. D. Daube, "Death as Release in the Bible," NT 5 (1962) 94-98.98.

¹¹ *Abba!* Riječ je aramejska. Normalni oblik je 'b', što znači "otac". Izvorno ovom riječju mala djeca su oslovljavala oca, međutim u Isusovo vrijeme riječ se ustalila kao uobičajeni oblik kojim i odrasla djeca oslovljavaju njihovog oca, ali samo zemaljskog oca. U SZ nema osobnog oslovljavanja Boga s "Oče (moj)". Ima primjera gdje zajednica u liturgijskoj molitvi oslovjava Boga kao Oca, ali je u tim situacijama Bog shvaćen kao nebeski kralj svog naroda. Kod Sir 23,1.4 LXX 'tbi prevodi se ne s "Bože, moj oče" već s "Bog moga oca". Nalazimo se dakle pred činjenicom od temeljnog značenja: dok ne posjedujemo ni jedan jedini dokaz da je Bog u židovstvu od strane pojedinca bio oslovljavan s abba, Isus je u svojim molitvama oslovljavao Boga stalno s Otac. (Uz jedinu iznimku kod Mk 15,34). Cf. Jeremias, *Neutestamentliche Theologie I.* (Mohn-Gutersloh, 1979/3) 68-73.

¹² Iako je ovo *abba* prema Jeremiasu *ipsissima vox Jesu*, potreban je oprez kako se izričaj ne bi preopteretio ni teološki ni kristološki. S jedne strane, činjenica da je *abba* izvorno bilo oslovljavanje malene dječice, navodila je ponekad na pretpostavku da je Isus koristio dječiji govor kad je oslovljavao Boga kao Oca. Međutim, istina je da su i odrasla djeca, sinovi i kćeri, oslovljavali Oca s *abba*, pa prema tome jednostrana je gornja pretpostavka o Isusovom djetinjem govoru. S druge strane, jednak je neopravданo izvoditi zaključke o Isusovoj preegzistenciji na temelju samog oslovljavanja, budući da je *abba* bilo u svakodnevnoj upotrebi. Cf. J. Jeremias, op. cit. 73.

¹³ D. Dormeyer, op. cit. 128: *Poterion* u SZ označava "čašu srdžbe". Čašom srdžbe kažnjava se grešnik (Ps 74,9) ili grešni Jeruzalem (Iz 51,17.22; Jer 25,15; Ez 23,33), dok vršenje volje Božje razlikuje pravednika od grešnika, pravog proroka od lažnog (LXX Jer 23,26). Time što Isus mora pitati čašu on je objekt Božje srdžbe, ali prihvatanje volje Božje definira Isusa kao "nedužno trpećeg, pravednog proroka". E. Best spominje dva starozavjetna značenja čaše: "biti podložan Božjem sudu ili sudjelovati u njegovom spasenju." "Za značenje gnjeva navodi on Jer 25,15-17; 49,12; Ezek 23,31-34, dok zaboravlja navesti starozavjetni primjeri za značenje čaše u smislu spasenja (mogao je npr. spomenuti Ps 116,13). U kasnijoj analizi autor ne govori o dva značenja čaše u SZ već o različitom značenju čaše u SZ s jedne strane i novom značenju čaše u NZ s druge strane. Cf. E. Best, *Mark. The Gospel as Story.* (Edinburgh, 1983) 69.

¹⁷ Obično se pretpostavlja da je kušnja učenika kušnja na koncu vremena, međutim dok kroz tu kušnju svatko mora proći, kušnju o kojoj govori Mk 14,38 treba izbjegići. Zatim, sama riječ peirasmos samo rijetko označava "čudesne znakove koji zavode" u vremenu neposredno prije paruzije. K tome razlog za bdijenje nije blizina kairosa već slabost tijela. Prema tome značenje napasti u 14,38 treba tražiti u samoj getsemanskoj situaciji. Pomanjkanje bdijenja uvodi učenika u kušnju (san) iz kojeg oni izlaze nesposobni (duhovno slijepi) da shvate i prihvate nužnost kristologije muke. Drugim riječima, kušnja učenika prema getsemanskoj sceni jest stanje ne-bdijenja i ne-moljenja. Opasnost padanja u kušnju, odnosno stanje ne moljenja pogubna je jer se time gubi sposobnost razabiranja volje Božje i njenog vršenja. Ne pasti u napast, prema tome, jest sadržaj, a ne cilj, molitve učenika (u skladu s Mk 13,18; 14,35).

¹⁸ Ova podijeljenost odražava temeljnu crtu biblijske antropologije, onu koja se pojavljuje kod Pavla i u drugim novozavjetnim spisima. Linija podjele ne ide između "duše" i "tijela" već između temeljnih opredjeljenja ljudske osobe. "Duh" je transcendentalna dimenzija, ono u čovjeku čime on odgovara Bogu, dok je "tijelo" smrtno, ograničeno, i egoistična tendencija ljudske osobe. Cf. H. W. Wolff, *Anthropology of the Old Testament* (London: SCM Press 1974) 26-39. Teološka antropologija Isusove pareneze ima najbližu paralelu u qumranskim tekstovima. Isus dijeli s esenima shvaćanje da je čovjek mjesto borbe između Boga i sotone. Cf. R. Pesch, op. cit. 392.

¹⁹ Tvrđnja da "otežale oči" učenika stoje za njihovu duhovnu sljepoću utemeljena je na starozavjetnoj pozadini. Cf. C. Westermann, kdb u *Dizionario Teologico dell' Antico Testamento* (izd E. Jenni i C. Westermann) I, 689 (odnosno THAT I, 797).

²⁰ Sadašnja reakcija učenika podsjeća na Petrovu reakciju prilikom Isusovog preobraženja. Činjenica da Petar nije znao što da odgovori govoru o njegovoj kratkovidnosti i dubokom nerazumijevanju objave priopćene preobraženjem. Kad učenici ne znaju što da odgovore, nije to posljedica toliko njihove pospanosti, koliko njihove nesposobnosti da shvate značenje getsemanskog časa.

²¹ Prema Lohmeyeru postoji snažan međuodnos između Isusove molitve i spavanja učenika. U perikopi nije rečeno da je Bog odgovorio na Isusovu molitvu, a ipak na kraju odlomka Isus zna da čaša patnje neće biti uklonjena od njega. Lohmeyer smatra da trostruki spavanje učenika predstavlja indirektni Božji odgovor na Isusovu molitvu. E. Lohmeyer, *Das Evangelium des Markus*. (Gottingen, 1967/17) 320.

²² Zagonetna je riječ apechei i njen prijevod stvara velike teškoće. Postoji stoga više predloženih rješenja, međutim niti oko jednog nije postignuta suglasnost. Svi pokušaji rješenja mogu se klasificirati u dvije grupe: a) bezlični prijevodi i b) prijevodi s nadomještenim subjektom. Tako N. Turner *A Grammar of New Testament Greek Syntax*. III (Edinburgh, 1963) predlaže bezličan (291) prijevod ili prijevod s Judom kao subjektom (336). F. Blass & A. Debrunner, *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature*. & 129 spominje iste dvije mogućnosti, ali ipak daje prednost bezličnoj varijanti. Cf. također Zerwick, *Graecitas Biblica*. & 132. Pokušaji bezličnih prijevoda nedorečeni su. Vulgatin prijevod sa sufficit - "dosta je" nije precizan jer može se odnositi ili na san učenika ili na Iusosv ironični prijekor učenika. Uz to apechei u tom bezličnom smislu upotrebljava se samo rijetko. Gnilka se zalaže za bezlični prijevod, ali ne u smislu Vulgate, već u vremen-

skom smislu "prošlo je". Time bi Isus ustvrdio da je za vrijeme molitvene borbe dobio potpunu jasnoću o putu koji od njega traži Otac. Prijevodi s nadomještenim subjektima kreću se u dva pravca. U poslovnom jeziku papirusa i ostrake apechein označava "primiti" (apecho - primio sam (ispлати дуга); rem mihi debitam accepi). U tom slučaju Juda je mogući subjekt i izričaj bi bio povezan s Mk 14,10f označavajući da je Juda primio dogovoren i znos. Ukoliko je Bog subjekt tada se prepostavlja da je predmet primanja Isusova molitva iz r. 36 i da je Bog čuo i uslišao Isusovu molitvu. Dormeyer zastupa ovo rješenje i smatra da je apechei izvorno bilo povezano s r. 36, a da je problem nastao uslijed kasnijeg redakcijskog proširivanja teksta. Ovo rješenje zadovoljava samo na povijesno-redakcijskoj razini, dok ostavlja otvorenim pitanje značenja konačnog, sadašnjeg teksta. Iako je teško doći do sigurnog zaključka, može se ipak reći da u sadašnjem kontekstu, apechei pripada prvom dijelu Isusovog trodijelnog, asindetskog govora što ukazuje na povezanost ovog izričaja s Isusovim prijekornim pitanjem: "zar još spavate i odmatrate se?" Bezličan prijevod s "dosta je" dobro se uklapa u kontekst ukoliko se odnosi na učenike u smislu da su spavali dovoljno. Na taj način prijelaz na drugi dio Isusovog govora sasvim je logičan.

23 Samo letemično možemo se zaustaviti na pitanju povijesnosti odlomka. Velik broj autora mišljenja je da je dogadaj Getsemani istinit. Na povijesnost ukazuje samo mjesto dogadanja - Getsemani. Ako je Isus tu proveo posljednju noć u kojoj je bio uhapšen, tada je vrlo vjerojatno autentična Isušova intenzivna molitva. Činjenica da se oslovljavanje s abba susreće isključivo na ovom mjestu u opisu muke ukazuje na autentičnost slike koju je sačuvala rana Crkva. U prilog autentičnosti odnosno povijesnosti odlomka ide također nestilizirani (ne govori se izričito o Isusovoj triputnoj molitvi) opis same molitve. Vjerodostojnost perikope osporavana je zbog nepostojanja svjedoka: san učenika (Mk 14,37.40) isključuje da su oni mogli čuti Isusove riječi. Međutim, ovaj prigovor moguće je zaobići na više načina: a) tekst ne kaže da su svi Isusovi pratnici istovremeno utonuli u san; b) k tomu, uopće nije isključeno da spavanje učenika treba shvatiti u prenešenom smislu: spavanje označava učeničko neshvaćanje ranijeg imperativa gregoreite; c) u svakom slučaju, kristološka šokantnost perikope daje malo povoda za vjerovanje da je perikopa izmišljena, odnosno da je teološka kreacija. Cf. Jeremias, 138. Pokušaji rekonstrukcije procesa koji je doveo do nastanka odlomka u njegovom sadašnjem obliku ostaje u okviru više ili manje mogućeg i vjerojatnog. Ovdje možemo spomenuti Boman-ovu rekonstrukciju koja prepostavlja postojanje dvaju, izvorno različitih, Isusovih molitava: a) Isusovu mirnu molitvu posljednje noći i b) raniju Isusovu nemirnu molitvu za očuvanje učenika od otpada vjere. Prema Bomanu, obje molitve utkane su u sadašnju getsemansku perikopu. Cf. T. Boman, "Der Gebetskampf Jesu," NTS 10 (1963/64) 261-273, ovaj bibliografski podatak preuzet je iz Gnilka, op. cit. 264, n. 52.

Bernardin Škunca, Zadar

REDOVNIČKI POZIV I POSVETA VREMENA

Uvod

Darovano vrijeme

U ovo ljudsko vrijeme ušli smo rođenjem, tim jedinstvenim dogadjajem, posve nezasluženim, bez ikakva našeg sudjelovanja u njemu. Život nam je darovan bez naših zasluga.

Dano nam je da živimo samo u ovom vrmenu: teškom i lakom, zlom i dobrom, tjeskobnom i radosnom, porobljeničkom i slobodoljubivom... Izuzetnom po mnogo čemu. Samo će s jednog višeg motriša - povijesnog, kako se kaže - biti moguće ocijeniti svu dubinu, i širinu i visinu ovoga našeg vrmena, "mojeg" i "tvojeg".

Nama je darovana milost da u ovom i ovakovom vremenu živimo redovnički poziv - poziv na svetost života - i redovničko poslanje kojemu je najuzvišeniji cilj odista božanski: posvetiti ovo darovano vrijeme u ovom darovanom podneblju domovine, naroda, Crkve i redovničke zajednice. Što nam je o tome misliti s kršćanskog motrišta i u kojem su smislu redovnik/redovnica uključeni u vrijeme i u posvetu vremena?

1. Krist - jedini posvetitelj vremena¹

U Bibliji uočljiva je jedna naročita crta o vremenu koju običavamo zvati "povijest spasenja" ili "vrijeme spasenja" ili pak "ekonomija spasenja". Bog, naime, u toj povijesti izvodi **djela** ("mirabilia Dei") ili događaje ("kairoi"). Ti događaji su istovremeno okrenuti u tri smjera: u **prošlost** kao sjećanje - spomen (anamnesis) jer Bog uvijek prethodi svojim djelima; u **sadašnjost**, jer Bog stalno djeluje aktualizirajući povijest spasenja; u **budućnost** ili u eshatološko dovršenje te povijesti. Stoga se može reći da su ti događaji istovremeno trojaki: prošlost kao obećanje, sadašnjost kao događanje, budućnost kao konačno ispunjenje. U dubokom su međuodnosu. Tiču se svakoga čovjeka i svakog naroda, a u povijesti - u vremenu spasenja - očitovani su izabranom čovjeku i izabranom narodu. Vrhunac dosižu u događaju Isusa Krista, što je kairos cjelokupne povijesti spasenja.

U Kristu je, naime, početak tog vremena spasenja: "U početku bijaše Riječ" (Iv 1,1). U Kristu je ispunjenje - aktualizacija: "Kad dode punina

vremena, posla Bog Sina svoga" (Gal 4,4), u kome je Bog pod jednu glavu obuhvatio sve "što je na nebesima i što je na zemlji" (Ef 1,10). U Kristu je i obećanje budućega vijeka (vremena), kad će se očitovati novo nebo i nova zemlja (usp. Otk 21,1-8; 2 Pt 3,13), obećanje koje se već dogodilo Kristovim uskrsnućem. Tako se Božje ili sveto vrijeme u potpunosti dogodilo i dogada se samo u Kristu: bilo da ga shvaćamo kao spomen (anamnesis), bilo kao dogadaj koji se sakralno vazda zbiva (sakralni kairos), bilo, konačno, kao obećanje buduće slave (eshaton).

Krist je tako - kao dogadaj (kairos sveukupne povijesti spasenja) - ušao u naše ljudsko vrijeme (kronos). Uvremenio se. Prihvatio je roditi se i živjeti s nama pod ovim suncem koje ujutro "izlazi" i navečer "zalazi", upisujući tako jedan dan u naše ustajanje, u naš hod, u naš rad, u naš znoj, u naše radosti i tjeskobe... Podložio se kozmičkom vremenu, godišnjoj šetnji tih materijalnih nebeskih tjelesa, tom godišnjem hodu sunca, hodu planeta oko sunca te mjeseca što prati zemlju. Prihvatio je živjeti naše vrijeme i naše mijene: lijepo i ružno, oblačno i vedro, kišovito i burno i sve što se preko tih mijena dogada u nama. I svu prolaznost našega vremena, jer odista:

"Što je bilo, prošlo je veće,
što ima biti još nije toga,
a što je sada, za čas neće
od prošastja ostat svoga:
na hipu se brijeme vrti
jedan hip je sve do smrti".(Ivan Gundulić)

U takvo, dakle, promjenjivo, tjeskobno, nepredvidivo i čudljivo ljudsko vrijeme ušao je Isus "Sator temporum" (Sazdatelj vremena), Isus "plenitudo temporum" (punina vremena), Alfa i Omega, početak i svršetak (usp. Dj 1,8; 21,26). Svojim uvremenjenjem posvetio je naše vrijeme ali ne tako kao da bi od nekog "ne-svetog" ili "prokletog" vremena sazdao "sveto" vrijeme - jer vrijeme je po sebi "dobro" - nego što je svojim dogadjajem, napose dogadjajem muke, smrti i uskrsnuća, ili djelima spasenja, obasjao ljudsko vrijeme, otvorio ga Bogu Svetomu. Zato bogoslužje vazmenog bdijenja naviješta:

KRIST JUČER I DANAS
POČETAK I SVRŠETAK
ALFA I OMEGA
NJEGOVA SU VRMEENA I VJEKOVI
NJEMU SLAVA I MOĆ
U VJEKOVE VJEKOVJEĆNE. Amen.

Navedenim smo se riječima dotakli liturgije ili liturgijskog vremena, ili vremena Crkve. Ujedno smo se približili odgovoru na pitanje: na koji način redovnik/redovnica sudjeluju u posveti vremena?

2. Redovnik/redovnica u liturgijskom vremenu ili sakramentalni nastavak Kristovog vremena

“Bogatstvo spasiteljskih djela i zasluga Gospodinovih” baš preko liturgije postaje “uprisutnjeno u svim vremenima kako bi vjernici s njim došli u dodir i ispunili se milošću spasenja” (SC 102).² Preko liturgije Crkva s Kristom prolazi, godinu za godinom, vlastiti put spasenja do posljednjih vremena, do paruzije. Liturgijsko vrijeme je određena rekapitulacija Kristovog spasiteljskog vremena, Kristovog kairosa. Također valja reći da je liturgijsko vrijeme nastavak povijesno-spasenjskih djela što se, u Duhu Svetomu, ponavljaju i posadašnjuju s Kristom, a ujedno već uprisutnuju ili anticipiraju život buduće slave. Tako je liturgijsko vrijeme - u smislu liturgijskog sakramentalnog događanja - autentični Kristov kairos ili Kristov spasenjski događaj u vremenu.

Liturgijsko je vrijeme, baš zbog svoje bitne sljubljenosti s Kristovim vremenom, stalna ponuda svakom vjerniku Isusa Krista da se na uvijek nov način uključi u događaj spasenja, u Kristov kairos. Sve ono što se dogodilo u Kristu, preko liturgije se sada događa u vjerniku. Posljednji je smisao liturgije da svaki vjernik postane Krist: “Više ne živim ja nego u meni živi Krist (Gal 2,20). Kristov kairos je postao i Pavlov kairos. Kristovo spasenjsko događanje postalo je Pavlovo. pavao se u-osobio u Krista.

Svaki je vjernik pozvan da se uključi u to spasenjsko Kristovo vrijeme, koje se - kako smo već istaknuli najcjelovitije posadašnjuje u liturgiji. Redovnik i redovnica su s posebnog naslova pozvani da se uključe u to vrijeme. Istimemo dva poglavita liturgijska čina u kojima i po kojima se to događa, dva bitna izvora i središta redovničkog poziva ili redovničkoga vremena: Euharistiju i Časoslov.

2.1. Euharistija

U temelj redovničkog poziva na prvo mjesto dolazi zajedništvo života po Evandelju i u duhu karizme utemeljitelja. Mnogostruki su motivi koji se - u duhu različitih karizmi - ističu kao izvor redovničkoga zajedništva. I mnogostruki su “vježbe” da se to zajedništvo dostigne. prema svim uputama, općecrkvenim i redovničkim, Euharistija predstavlja najizvrsniju, jedinstvenu, najsadržajniju “vježbu” zajedništva.

Parafrazirajući poznatu misao Ivana Pavla II. - "Crkva čini Euharistiju - Euharistija čini Crkvu" (DC, 4) - jednako možemo kazati, barem u jednom smjeru: **Euharistija čini redovničku zajednicu**. Svi utedeljitelji, sve uredbe, svi dokumenti Crkve o redovništvu jedinstveni su u tom uvjerenju. Sržno i snažno je to uvjerenje izraženo i u koncilskom dokumentu o redovničkom pozivu: "Po primjeru prve Crkve, u kojoj je mnoštvo vjernika bilo jednog srca i jedne duše (usp. Dj 4,32), neka se u molitvi i jednodušnoj zajednici (usp. Dj 2,42) ustrajno njeguje zajednički život hranjen evanđeoskim naukom, liturgijom, a osobito Euharistijom" (PC, 15).

Takav poticateljski govor o suodnosu **Euharistija - redovnička zajednica** svoje utedeljenje ima u slijedećem: Euharistija je cjevoluta rekapitulacija - spasenjski sažetak, kairos - Kristovog spasiteljskog djela. Euharistija je najzgusnutiji čin Kristovog povijesno-spasenjskog vremena, tj. muke, smrti i uskrsnuća Kristova. Euharistija je najljepši dar Krista Crkvi i svakoj zajednici u Crkvi.

Zbog tako važnog i nosivog značenja što ga Euharistija treba imati u redovničkoj zajednici razumljivi su stalni pozivi redovničkim zajednicama da u Euharistiji nađu svoj redovnički kairos, svoj spasenjski dogadaj. U takvom se činu vjere redovnička zajednica najviše otvara Svetome i posvećuje vrijeme u kojem živi. Sa strane pak redovničke zajednice koja slavi Euharistiju odgovor je **u sudjelovanju** zajednice u onom Kristovom dogadaju, u Kristovu kairosu, u koje se Euharistija dogodila jedanput zauvijek i po kojem, snagom Duha Svetoga, traje zauvijek. Riječ je o obrednom i sakramentalnom "pred-očaravanju" onoga jedinstvenog Isusova čina koji je zauvijek "živi" čin, dakle, objektivan i djelotvoran dogadaj. Crkva se po milosti Duha Svetoga uključuje u taj Isusov dogadaj za koji - ukoliko je dogadaj prošlosti - kažemo da je spomen-sjećanje (anamnesis), a ukoliko je sakramentalno nazočan kažemo da je aktualni dogadaj u koji se Crkva ovoga vremena sada uključuje.

Slavljenje Euharistije je uključivanje u Isusov utedeljiteljski dogadaj muke, smrti i uskrsnuća. Poslije apostola i bezbrojnih zajednica što su u tijeku povijesti slijedile svaka se redovnička zajednica okuplja oko Isusova vazmenog stola. Time ona "ulazi" u Isusovo vrijeme, u Isusov spasenjski dogadaj (kairos). Tako se redovnička zajednica istovremeno otvara Svetome Bogu, Isusovu i našem Ocu, pa vrijeme redovničke zajednice po molitvi, nadasve po Euharistiji, postaje sveto.

No, sve što je rečeno, ostat će samo kao ponuđeni dar ako se redovnička zajednica sa svoje strane ne otvara Isusovu dogadaju. Ako redovnička zajednica ostane na formalističkoj ili ceremonističkoj razini slavljenja Euharistije, zacijelo se ne može dogoditi da Kristov kairos postane kairos redovničke zajednice, da Kristovo sveto vrijeme postane sveto vrijeme redovničke zajednice. Stoga je potreban uvijek nov napor vjere da naša euharistijska slavlja - nadasve misa zajednice - budu odista posveta vremena u kojem živimo.

2.2. Časoslov i posveta vremena

Časoslov je od svoga početka svjesno sastavljen tako da sadržajem i oblikom bude posveta vremena. Odatle i njegova klasična struktura: podjela na časove u tijeku dana (i noći).

Cilj je, dakle, posveta vremena, ali ne onog kozmičkog, nego mog i tvog vremena u ovom kozmosu, u ovom sunčanom sustavu po kojemu mjerimo vrijeme. U pitanju je posvećenje čovjeka. Podsjećamo na jezgrovitu napomenu iz Opće uredbe o liturgiji časova: "Liturgijom časova izvršuje se posvećenje čovjeka i čašćenje Boga. Njome se uspostavlja takva izmjena ili dijalog između Boga i ljudi da 'Bog govori svojem puku...', a puk sa svoje strane odgovara pjevanjem i molitvom Bogu'... Dakle, ne samo kada se čita ono što je 'nama za pouku napisano' (Rim 15,4) nego i onda kad Crkva moli ili pjeva, u sudionika se hrani vjera, duše im se potiču k Bogu da mu iskažu duhovne bogoštovlje te obilnije prime njegovu milost" (br. 14).

Pri moljenju časoslova postoji, dudoše, određena poteškoća već i zbog toga što je časoslov sastavljen u jednoj davnoj slici vremena i u davnom drugačijem ritmu života. Kako danas, kad život, pa i redovnički, teče u novoj slici svijeta i kada je, htjeli ne htjeli, uključen u drugačiji, mnogo nemirniji ritam života, kako dana, dakle, posvetiti vrijeme molitvom časoslova?

Smatramo da je pri takvoj poteškoći potrebno imati na pameti **dublju svijest o potrebi molitve**. Takva je svijest danas još potrebnija, jer poticaj za molitvu manje dolazi izvana - iz ritma sunčeva hoda i discipline redovničkog života - te je nužno razvijati nutarnje poticaje ili nutanju svijest o potrebi molitve. Odista je potrebno - danas više nego nekad - da "svi članovi redovničkih ustanova neprestanim marom njeguju duh molitve i samu molitvu, crpeći iz pravih izvora kršćanske duhovnosti" (PC, 6). Molitvom časoslova oni posvećuju svoje vrijeme i ujedno predstavljaju Crkvu koja se moli: "(Redovnici) potpunje izražavaju lik Crkve koja bez prestanka složnim glasom hvali Gospodina. Na poseban način molitvom vrše svoju službu da 'rade na izgradnji i porastu cijelog otajstvenog Tijela Kristova i na dobro mjesnih Crkava'" (Opća uredba o liturgiji časova, 24).

3. Posveta vremena i znakovi vremena

Molitva kojom redovnik/redovnica/redovnička zajednica posvećuju vrijeme nije neki izolirani ili samo vertikalno usmjereni posao. Ako i jest teško vrijeme u kojemu živi, redovnik/redovnica ne mogu pripadati među

one ljudi koji vječito žale za starim dobrim vremenima ili se pak osjećaju tjeskobno zbog nejasne budućnosti. Biblijski rečeno, redovnik/redovnica ne mogu ostati zdvojni kao pisac knjige Propovjednika koji žali: "Zamrzih sve za što sam se pod suncem trudio i što sada ostavljam svome nasljedniku" (Prop 2,18), nego ispunjati svoje vrijeme pod suncem vrijednostima koje imaju vječnu trajnost, poput apostola Pavla koji veli: "Vrijeme je moje smrti blizu. Plemenitu sam borbu izvojевao, trku dovršio, vjeru sačuvao. Već mi je pripravljen vijenac pravednosti koji će mi u onaj Dan dati Gospodin (2 Tim 4,6-8).

Redovnik i redovnica bitno su obilježeni eshatološkom motivacijom. Oni već sada žive i zalažu se za dobra koja će jednom biti baština spašenih. Ako to, doduše, biva u napetosti - jer još ne živimo u oslobođenom vremenu - redovnik i redovnica shvaćaju da ovo vrijeme žive na Kristov način: na način prijelaza iz smrti u život. Oni to čine tako da "smrtno" već sada okreću u "besmrtno". Stoga je vrijeme redovnika/redovnice onoliko kairos - spasenjski događaj koliko je vazmeno poput Kristovog. Što bi to trebalo značiti u konkretnosti ovog trenutka i prostora u kojem živimo?

Eto, Drugi vatikanski sabor nas je učinio osjetljivima za znakove vremena (usp. GS, 4; AA 14). Redovnici su, kao duhovna avangarda Crkve, pozvani da ih prepoznavaju, da se s njima suoče, da daju svoj doprinos njihovu riješavanju. Ako u ovom času među znakove vremena treba ubrojiti sveopću prijetnju ekološke katastrofe, političku i kulturnu ugroženost malih naroda, ekonomsku krizu, moralna zla koja dovode do razornih bolesti i sl., na redovništvu je da se uključi u borbu protiv takvih zala. Nije moguće mirne savjesti slaviti Euharistiju ili moliti časoslov i ostaviti po strani te ružne znakove našega vremena.

U različitim stranama kršćanskoga svijeta redovništvo se uključuje u suodnos sa znakovima vremena: u molitve i inicijative za mir i pravednost, za čistoću stvorenoga svijeta, za liječenje drogiranih. Nije to jednostavan posao, jer redovnici nemaju ni političku vlast ni ekonomsku moć, ali imaju bogatstvo Duha. Naše bi redovništvo moglo prednjačiti - u okviru naše Crkve - u duhovnim inicijativama za mir, za pravdu, za dobre međunacionalne odnose u našoj zapletenoj kulturno-civilizacijskoj, vjerskoj i društvenoj stvarnosti, za sve veći broj siromaha u našoj sredini i sl.

U tom smjeru idu i poticaji što ih je Crkva izrazila na Drugom vatikanskom saboru:

"Neka se (redovničke) ustanove zalažu da njihovi članovi steknu primjereno poznavanje prilika ljudi i vremena kao i potreba Crkve, tako da u svjetlu vjere s razumijevanjem prosuđuju okolnosti suvremenog svijeta te goreći apostolskim žarom uzmognu što uspješnije ljudima pritjecati u pomoć" (PC, 2). I ono što se u **Gaudium et spes** upućuje svima u Crkvi zacijelo treba posebno primijeniti na redovništvo:

"Da bi Crkva mogla izvršavati tu zadaču, dužnost joj je da u svako vrijeme ispituje znakove vremena i tumači ih u svjetlu Evanđelja. Tako će onda moći, na način kako odgovara svakom naraštaju, odgovoriti na vječna pitanja o smislu sadašnjeg i budućeg života i o njihovom međusobnom odnosu. Treba, dakle, upoznati i shvatiti svijet u kojem živimo" (br. 4).

BILJEŠKE

¹ U ovom se izlaganju mogu prepoznati neki naglasci iz razmišljanja o vremenu u liturgiji A. M. TRIACCA, napose naglasak o Kristovu kairosu, u značenju Kristova spasiteljskog dogadaja ili Kristova spasiteljskog vremena i analogno tome liturgijskoga vremena (v. **Tempo e liturgia u Nuovo dizionario di liturgia**, ed. paoline 1983., str. 1494 - 1508).

² Kratice u ovom tekstu:

SC - **Sacrosanctum Concilium**, Konstitucija o svetoj liturgiji Drugog vatikanskog sabora,

DC - **Dominicae Cenae**, Apostolska pobudnica pape Ivana-Pavla II,

PC - **Perfectae caritatis**, dekret Drugog vatikanskog sabora o prilagođenoj obnovi redovničkog života,

GS - **Gaudium et spes**, pastoralna konstitucija Drugog vatikanskog sabora o Crkvi u suvremenom svijetu,

AA - **Apostolicam actuositatem**, dekret Drugog vatikanskog sabora o apostolatu laika.

OTAČKA DUHOVNOST U "SLUŽBI ČITANJA"

Sretna je bila intuicija Drugoga vatikanskog sabora kad je za obnovu Crkve na prvo mjesto stavio liturgijsku obnovu. U liturgijsku se obnovu ugrađuje i biblijska obnova. Eto dvaju stožera na kojima počiva obnova teologije i duhovnosti. Doista smatramo najhitnijim zadatkom Crkve pronaći teologiju i duhovnost koja će se hraniti Božjom riječi i koja će biti kadra preporoditi vjernička srca da, slušajući Božju riječ, o njoj razmišljaju, s njom razgovaraju i tako sve više suočili svoj život na sliku Boga koji je preko svoje riječi progovorio čovjeku, potičući ga da postane Božji čovjek, da bude pobožanstvenjen.

U liturgijskoj i biblijskoj obnovi Crkva je živo spoznala čvrstu vezu između Božje riječi i onih ljudi drevne Crkve koji su neumorno čitali tu Riječ razmišljali o njoj, tumačili je sebi i vjernicima oko sebe i nadasve isticali potrebu da čovjek u susretu s Božjom riječi postane duhovan, da Božja riječ kola njegovim žilama, da postane život uosobljen u konkretnome čovjeku. Crkveni su Oci ti ljudi koji se neprestano navraćaju na Božju riječ, na njezinu skrivenu moć. Ona im otkriva Boga kojega oni uvijek stavlaju na prvo mjesto svoje svijesti i svoje pozornosti.

Časoslov Božjeg naroda u Crkvi ima upravo tu svrhu da hvaljenjem Boga prodre u intimu odnosa između Boga i čovjeka. Sastavljen od molitve i čitanja, on postaje prava "lectio divina", božansko čitanje, sveto čitanje, skrbno istraživanje Svetoga teksta, čitanje pretvoreno u molitvu, unutrašnje prosvjetljenje i kontemplacija (Bogozrenje). Upravo zato što u Časoslovu nalazimo mnogostrukost bogatstva duhovnoga života, prilazimo promatranju otačke duhovnosti u "Službi čitanja".

1. "Lectio divina"

Uz čitanje i pjevanje psalama, čitanje ostalih biblijskih knjiga i crkvenih Otaca od najstarijih je vremena zauzimalo vidno mjesto u molitvi Crkve, napose u monastičkim krugovima u kojima se njegovala molitva časova. Materija te molitve uvijek je Sveti pismo. No, valja imati na umu da za Oce Crkve, za monastičke krugove starine i srednjega vijeka, Bibliju ne možemo odijeliti od komentara kojima su Oci Crkve nastavili rađati kršćansko učenje te tako pridonosili tome da sjeme objavljene Riječi Božje

raste u Crkvi. Otački su spisi zato često jednostavno *Expositiones* ili *Enarrationes*, dakle, tumačenja svetih knjiga. Dakako, crkveni Oci ne odriču se filozofskog (povijesno-literarnog) pristupa razjašnjenuju teksta. No za njih je svrha svetoga teksta prvotno duhovno preobraziti čitatelja (egzistencijalno-mistični, tj. duhovni smisao). Zapravo, koji god literarni rod primjenjivali, nisu činili drugo doli tumačili verze Svetog pisma, općenito navodeći druge koji su tumačili spomenute. Njihov poglavit interes za Bibliju bio je stvoriti usku vezu između vjerničkog (monastičkog, života i Božje riječi. Oni čitaju Božju riječ u jedinstvenoj cjelini povijesti spasenja. Susljedne faze božanske ekonomije kroz Stari i Novi zavjet i u svaku dobu Crkve imaju kao vrhunac pashalno otajstvo u kojem svaki kršćanin mora sudjelovati i na neki ga način početi živjeti. To nije moguće ostvariti ako se otajstva o kojima govore Sveti pisma ne posvoje. Tako postaje živo uvjerenje da isti Duh Sveti koji je nadahnuo autore Svetih knjiga nastavlja djelovati u onima koji ih čitaju, koji nastoje iskusiti stvarnosti o kojima Pisma govore, kojima je živo na srcu da se idnetificiraju s osobama, otajstvima o kojima je riječ. Tako se rađa pobožnost, duhovnost koja je eminentno teocentrična ili, točnije, kristološka i trinitarna.

Metoda koju Oci Crkve primjenjuju u pristupu Božjoj riječi vrlo je jednostavna. Sastoji se u zahtjevnoj askezi i kontemplativnoj orientaciji. Koliko god se čni da je askeza ovdje na prvome mjestu, crkveni Oci nas uče da je upravo obrnuto. Oni su zadivljeni Božjom blizinom, njega hvale i to im omogućuje da se usavršuju. Liturgija i otačka duhovnost hvaljenjem Boga riječu i pjesmom snažno su prožete konceptom molitve kao života hvale. Jedan suvremen autor s punim pravom primjećuje da se dogodila rastava između pobožnosti i egzegeze, ističući da je to nasilna rastava dviju stvarnosti koje je sam Bog združio, te se pita "nije li nastupilo vrijeme da se to jedinstvo opet uspostavi"?". Čini nam se stoga da je za razumijevanje otačke duhovnosti nužno ući u njihovu psihologiju, što hitnije pronaći teologiju i duhovnost hvaljenja Boga kako bi se pronašao duh liturgije i drevne otačke duhovnosti. Čitanja iz Otaca koja nam pruža Časoslov mogu nam bar donekle pomoći u tom nastojanju. Napominjem donekle, jer i uz 386 čitanja iz otačkih spisa koje nalazimo u Časoslovu, to je tek neznatan dio bogatstva u Otaca. Unatoč tome, i ovaj izbor svojevrstan je *enchoridion* duhovnog bogatstva, to vredniji što je dostupan svima onima koji u molitvi časova imaju priliku izgrađivati svoj osobni i komunitarni duhovni lik.

Letimičnim pregledom dolazi se do zastupljenosti Otaca u Časoslovu. Od Zapadnih otaca potječe 163 čitanja: Augustin (75), Ambrozijs (27), Leon V. (24), Grgur V. (19), Ciprijan (15), Jeronim (4), a od istočnih 135 čitanja: Ivan Zlatousti (17), Irenej (15), Ignacije A. (14), Ćiril Jeruzalemski (13), Gregorije Nisenski (12), Ćiril Aleksandrijski (11), Atanazije (9), Bazilije

(8), Origen (7), Gregorije Nazijanski (7). Dakako, zastupljeni su i mnogi drugi poznati pisci i duhovni oci, kao i dosta anonimnih autora. Zanimljivo je primijetiti da nisu zastupljeni Kasijan i Ivan Klimak koji su u otačkoj duhovnosti nezaobilazni autori. Iz ovih je naznaka vidljivo da Augustinu pripada prvo mjesto, zacijelo s pravom jer je Augustin jednako velik kad obraduje pastoralne teme kao i onda kad zadire u bít kršćanske duhovnosti. Njega zato, uz još neke Oce, recimo Grgura V., Ambrozija, Bazilija i još neke, imamo osobito pred očima kad je riječ o otačkoj duhovnosti u Službi čitanja. To činimo i stoga što su ovi naši autori više od drugih u Službi čitanja prisutni svojim komentarima psalama. Oni nam omogućuju otkriti specifičnu značajku otačke duhovnosti, a to je duhovnost hvale Boga, bogohvaljenja.

Uz tekstove Svetoga pisma, napose psalama, osobno, komunitarno i pastoralno kršćansko iskustvo velikih pastira Crkve Augustina, Ambrozija, Grgura Velikog i Bazilija veliko je vrelo njihove teologije i duhovnosti. Duboke psihološke analize kompleksnoga stanja čovjekova koji hvali Boga Augustin rješava na osnovi velikih intuicija i ideja koje općenito prožimaju njegovu misao: stalni osjećaj Božje veličine i suverenosti te relativnost i bijeda čovjeka, opozicija vrijeme - vječnost, ovdje - ondje, sada - tada, nada - stvarnost, promjenljivost i krhkost - čvrstoća i trajnost, ne biti - biti u potpunosti, te čežnja i žarka želja za vječnošću i za blaženim životom gledanja Boga. Napokon, prodoran pogled kojim u svakom znak i gesti kršćanskog i općenito ljudskog života Augustin i općenito crkveni Oci čitaju uzvišene stvarnosti koje ti znakovi i geste označuju i čemu smjeraju u životu intuiciji jedinstva Svetе povijesti i dvaju Zavjeta usredotočena na stvarnost osobe Kristove i kršćana, štoviše, svakog kršćanina u eshatološkoj dimenziji, otačku misao i danas čini svježom i aktualnom.

Iz ove perspektive izranja eminentno teološka i konkretna vizija hvaljenja Boga gdje se život pojedinca i Crkve koja hvali Boga promatra u viziji opće povijesti spasenja čovječanstva u svakidašnjim napetostima. Otačka izlaganja Svetog pisma nisu ontološko-analitička, već psihološka, deskriptivna i ekshortativna. Oni ne traže koncepte za razumijevanje, već im je stalo da taknu konkretnoga čovjeka, osobito slušatelja kojega imaju pred sobom, potičući njegovu volju i osjećaj za hvalbeni stav duše prema Bogu. Uostalom, velik dio njihova govora čine homilije, dakle, živi govor kojim se izravno susreću s Božjom riječju i s ljudima kojima se obraćaju. Kadšto su to vjernici koji na zajedničkom liturgijskom skupu u crkvi hvale Boga, ili su to braća monasi kojima njihovi predvoditelji (npr. Bazilije) tumače i poput svakidašnjeg kruha lome Božju riječ.

2. Boga hvaliti u ljubavi

Tema da je Bog stvorio čovjeka zato da bi ga ovaj hvalio česta je u otačkoj literaturi, a nalazimo je prisutnu već u Starom zavjetu (Sir 17,1-8). Sveti Bazilije navraća se na nju (RF 37,2), a Augustin je sav njome prožet: "Hvaliti te želi čovjek, sićušan djelić tvoga stvorenja, čovjeku koji svuda sa sobom nosi svoju smrtnost, koji nosi sa sobom svjedočanstvo svoga grijeha i svjedočanstvo da se oholima protiviš. Pa ipak te želi hvaliti čovjek, sićušan djelić tvoga stvorenja. Ti ga potičeš da traži radost hvaleći tebe, jer si nas stvorio za sebe, i nemirno je srce naše dok se ne smiri u tebi"². Za Augustina je prirodno da se naše nastojanje ovdje na zemlji sastoji u hvaljenju Boga jer je ono sada predokus budućega vječnog hvaljenja: "Smisao našega sadašnjega života treba da bude hvaliti Boga, jer će vječna radost našega budućeg života biti takoder hvaliti Boga"³. Da bi se razumjela tvrdnja Otaca, posebno Augustina, da je najviši cilj ljudi hvaljenje Boga, valja se staviti u njihovu perspektivu. Dok oni izgovaraju riječ hvaljenje ili molitva, u sadržaju tih pojmove prisutno je već ono najplemenitije u čovjeku, ljubav. Dakle ne polaze od akcidenta (ljubav) da bi se približili supstanciji (Bogu), već to dvoje konkretno spajaju te vele da je u onome koji ljubi hvaljenje više od ljubavi zato što uključuje ljubav, a pravo očitovanje ljubavi zapravo je proklamacija ljubljenoga, a to je hvala: "Pjesma je izraz veselja, a ako pomnije promotrimo, ona je zapravo izraz ljubavi. Tko je, dakle, upoznao ljubiti novi život, upoznao je pjevati i novu pjesmu"⁴. Na drugom mjestu Augustin to konkretno jedinstvo hvale i ljubavi koji se međusobno prožimaju označuje riječima: "amare et laudare, laudare in amore, amare in laudibus"⁵. Ako bi netko postavio objekciju da je moguće nekoga hvaliti ne ljubeći ga, Augustin odgovara: tko hvali neprijatelja kojega ne ljubi, zapravo hvali u njemu određenu vrlinu, kvalitetu koju ljubi tako da zapravo nema hvale bez ljubavi⁶. Značenje perspektive intimnog jedinstva hvale i ljubavi ili molitve i ljubavi kapitalno je za cjelokupnu liturgijsku duhovnost, napose za razjašnjenje pitanja je li kontemplacija viša ili niža od kulta i sudjelovanja u liturgiji. Intuicija Augustina i Bazilija (Usp. RF 37,3) kojom objedinjuju ove dvije stvarnosti očita je i sretna sinteza.

Uostalom, hvaljenje Boga ovdje na zemlji nije povezano samo s ljubavlju već i s vjerom i s nadom. Pojam želje kod Augustina i sjećanja na Boga kod Bazilija stvarnosti su koje čuvaju živu svijest povezanosti ovoga sada i onoga poslije. Naime, ovdje na zemlji istinito dobro, "blaženi život", posjedujemo samo vjerom i djelomično. S našim hvaljenjem Boga i radošću uvijek je prisutna tama gledanja i strah pomiješan s željom za budućim i savršenim posjedovanjem: "Uvijek, dakle, molimo, stalnom

željom u vjeri, nadi i ljubavi - tako Augustin piše udovici Probi - (...). Učinak će, naime, biti to vredniji što je prethodna želja bila žarča. Zato i kaže Apostol: Bez prestanka molite. To znači: od onoga koji jedini može dati bez prestanka želite blaženi život, koji ne može biti nego vječan⁷. Naša je hvala Boga ovdje na zemlji u nadi *in spe*). Tek gore vidjet ćemo i imati u punini takoder res, tj. stvarnost u koju vjerujemo i za kojom žudimo. Credere - vidére *in spe* - *in re* često su kontrasti kojima Augustin ocrtava odnos između sadašnjega i budućeg života koje će biti "u promatranju Božjeg blaženstva navijeke u besmrtnosti i neraspadljivosti tijela i duše"⁸.

Već iz navedenih Augustinovih tekstova koje nalazimo u Službi čitanja razvidno je koliko crkveni Oci promatraju hvaljenje Boga u ovom životu kroz perspektivu neba. Sve značenje i vrijednost naše hvale Boga ovdje jest priprava za ono što ćemo biti u vječnosti, neka vrsta vježbe za budući život. Zato Augustin i veli: "Nitko ne može zavrijediti budućega života, ako se za nj ne priprema"⁹. Ova eshatološka perspektiva nezaobilazna je tema otačke duhovnosti. Općenito za Augustina svako hvaljenje Boga ovdje na zemlji, a napose pjevanje psalama, jest pohvala hodočasnika na putu prema vječnoj domovini. Slika tog putovanja jest pjesma izgnanika u Babilonu koji, izlazeći iz mjesta ropstva, počinju ljubiti nebeske stvari upućujući se prema domovini¹⁰. Slika je to takoder nas kršćana koji slavimo liturgijska vremena Korizme i Uskrsa, gdje Korizma označuje "patnju u kojoj se sada nalazimo, a vrijeme Uskrsa koje proživljavamo označuje blaženstvo u kojem ćemo jednom živjeti"¹¹. Dakako, Augustin ne zaboravlja u tu sveopću hvalu uklopiti sve stvoreno, zajedno s andelima, te time ističe kozmičku dimenziju naše hvale Boga.

3. Boga hvaliti glasom, srcem i djelima

Hvaljenje Boga o kojemu smo dosada govorili jest hvaljenje ustima, glasom, no jasno je da se tu uvijek radi o hvali koja je istodobno hvala srca i u koju ulaze i djela cjeloukupnoga života. Crkveni Oci rado govore o potrebi ulaženja u sebe, u svoje srce, o vraćanju samome sebi da bi naznačili potrebu sklada između riječi i djela. "Koliko li su za me teške riječi što ih izgovaram" - ispovijeda sv. Grgur Veliki govoreći: "sam sebe ranjavam. Jer niti moj jezik propovijeda kako dolikuje, niti život moj slijedi kako bi trebalo ono što jezik kaže. (...) Otkad podložih svoja leđa dušobrižničkom teretu, duh više nije kadar biti neprestano sabran u sebi (*habitare secum*) jer je podijeljen na mnogošto." "Redire ad cor" i "*habitare secum*" kod Grgura, te "vratiti se samome sebi" kod Augustina¹² postaju nužan uvjet povezivanja hvale ustima, srcem i djelima. Kad sve te tri stvarnosti naše hvale Boga konvergiraju, tada Boga hvalimo svime što jesmo. To je zajednička tema svih Otaca. Evo jednog Augustinova

teksta što ga nalazimo u Službi čitanja koji ilustrira ovu konvergenciju: "Braćo, sada vas potičem da hvalite Boga. To je ono što zapravo svi sami sebi kažemo kad izgovaramo Aleluja. Hvali Gospodina, ti kažeš drugima, a drugi tebi. Kad svi potičemo jedni druge, svi zapravo i čine ono na što jedni druge potiču. Ali hvalite Boga cijelim svojim bićem, to jest neka ne hvali Gospodina samo vaš jezik i vaša usta, nego i vaša savjest i vaš život, i vaša djela"¹⁴. Na objekciju zašto bez prokušanosti djela hvala ustima ne može biti istinska, Augustin daje tumačenje: bez unutrašnjeg osjećaja vokalna je hvala samo papagajstvo (psittacismus)¹⁵, ali bez djela ne možemo biti sigurni da posjedujemo istinsku osjećajnu ljubav. Istinska je ljubav ona koja se potvrđuje djelima, koja prolazi kroz djelatno trpljenje.

Problematika povezivanja trinoma hvaljenja Boga *ore, corde et opere* u otačkoj je duhovnosti možda najčešće okarakterizirana pojmom neprestane hvale. Otačka se tradicija, napose monastička, mnogo bavila problemom neprestane molitve i konkretnim načinima kako je ostvariti, uzimajući kao polaznu točku novozavjetne tekstove 1 Sol 5,17 i Lk 18,1. Bazilije Veliki, koji se mnogo bavio tim pitanjem, u sučeljavanju s mesalijancima rješava ga povezujući hvaljenje Boga i molitvu s radom (usp. 2 Sol 3,8; "noću i danju radeći"): "Usred rada moliti i zahvaljivati onome koji milostiv dade i rukama snage da rade i umu mudrosti da stekne stručno znanje i zahvaljivati onome koji milostiv dade i građu, i onu u alatu i onu koja je predmetom obrta, i koju na određeni način obradujemo, moleći da djela ruku naših budu usmjerena k cilju, tj. da se po njima svidimo Bogu". Pravo mjerilo trajnoga hvaljenja Boga zapravo je intenzivno sjećanje na Boga koje na spotiče na Božju ljubav. U Službi čitanja imamo predivan Bazilijev tekst: "Što ćemo, dakle, uzvratiti Gospodinu za sve što nam je dao? On je toliko dobar da ne traži uzdarje nego mu je dosta ako ga ljubimo radi onoga što nam je dao. Kad o svemu tome razmišljam, spopadnu me osjećaji zgražanja i strašnog užasa da se ne bih u bezbrižnosti i zanimanju za zemaljske stvari ohladio u Božjoj ljubavi, te tako bio na sramotu Kristovu"¹⁶. U tom sklopu Bazilije govori o sjećanju na Boga koje uvijek potiče na ljubav prema Bogu¹⁷.

Augustin se smješta u istu tradiciju povezujući hvaljenje Boga s dobrim životom. U jednome tekstu naše Službe čitanja on upozorava na negativan oblik hvaljenja Boga: "Stoga hvalimo Boga kad se sastanemo u crkvi. Ali kad se svaki povrati svome svakidašnjem životu, kao da prestane hvaliti Boga. Onaj koji ne prestaje dobro živjeti taj uvijek hvali Boga"¹⁸. Na istu se misao navraća i Bazilije koji u tvrdoći srca, odnosno u siromaštву uzetom u negativnom smislu vidi jedini razlog koji prijeći trajno hvaljenje Boga: "Samo jedno znaš reći: nemam i ne dam jer sam siromašan. I zaista, siromah si, potreban svakoga dobra: siromah u ljubavi, siromah s obzirom na čovječnost, siromašan pouzdanjem u Boga, siromašan s obzirom na vječnu nadu"¹⁹.

Drugi aspekt ove trajne ili neprestane hvale Boga na koju Augustin često navraća jest trajna želja za vječnom ljubavlju, želja koja se hrani žarom ljubavi, nade i ljubavi: "Pred tobom je svaka moja želja. Neka tvoja želja bude pred njim, onda će ti naplatiti Otac koji vidi u tajnosti. I sama tvoja želja jest molitva; ako je neprestana želja, onda je neprestana molitva... Ako imaš dobru nakanu (sabat), što god radio, ne prestaješ moliti. Ako ne želiš prestati moliti, a ti ne prestani željeti. Neprestana tvoja želja, to je tvoj neprestani glas. Zašutjet ćeš ako prestaneš ljubiti... Studen ljubavi muk je srca; žar ljubavi glas je srca. Ako uvijek ljubiš, uvijek i vičeš. Ako stalno vičeš, stalno i želiš. Ako želiš, onda se sjećaš mira"²⁰. Željeti moliti na duhovan način za Augustina znači uskladiti svoju molitvu s molitvom Gospodnjom. Ako netko u molitvi upotrebljava riječi koje se ne mogu uskladiti s molitvom Gospodnjom, taj, doduše moli, ali ipak moli na tjelesan način²¹.

Temu želje o ozračju Božje blizine nalazimo i kod Grgura Velikog kad govori o Mariji Magdaleni na grobu Isusovu: "Ovdje treba istaknuti onu silnu moć ljubavi što je prožimala duh te žene. Ona se nije udaljila od Gospodinova groba, iako su učenici otišli. Tražila je, iako nije nalazila. Plakala je tražeći i, raspaljena ognjem svoje ljubavi, izgaraše od želje za onim o kojemu je držala da je odnesen. Zbog toga se i zbilo da je samo ona tada vidjela, jer je ostala tražiti. (...) Dogodilo se da su odgođene želje narasle, a, postavši veće, dohvatiše što su našle. Svetе, naime, želje odgađanjem rastu. Kad bi odgađanjem iščezle, tad i ne bi bile želje"²².

4. Hvala i pjevanje

Gotovo sve teme teologije hvale javljaju se u uskoj vezi s pjevanjem Bogu. Zapravo govorna hvala o kojoj je bilo riječi konkretna je hvala Bogu pjevanjem psalama. Psalmi su se u starini redovito jednostavno pjevali. Današnji koncept recitiranja psalama, još više, tiho čitanje, čini se da u starini nije postojao. Već smo susreli pjevanje psalama kod Augustina. Zapravo, cjelokupna otačka tradicija isticala je duhovnu moć pjevanja psalama kod kršćanskog puka. Naime, ono je u skladu s dubokom psihologijom ljudske naravi. Ono stvara umjereni estetski ugodađaj u duši onoga koji ih pjeva. Pjevanje psalama oblikuje teren u duši za razvitak istinske molitve pod poticajem milosti. Odatle i pastoralna uloga pjevanja, o čemu nam svjedoči sveti Ambrozije: "Psalam je, naime, blagoslov za narod, veličanje svemira, zahvaljivanje naroda, sveopće klicanje, govor svemira, glas Crkve, milozvučna isповijest vjere, potpuno odricanje od vlasti, radost slobode, kliktanje od miline, plod veselja. (...) Psalam odjekuje u osvit zore, psalam odzvanja na smiraju dana. U psalmu se nadmeće nauka s milošću; u isto vrijeme čovjek pjeva radi uživanja i uči

da bude poučen. (...) Što bi, dakle, drugo bio psalam nego glasilo kreposti gdje se časni Prorok služio udaraljkom Duha Svetoga i učinio da se na zemlji razliježe slatkoća nebeskog zvuka. On ujedno s pomoću žica i struna, to jest uskladjujući u mrtvim ostacima podijeljene različite glasove, stvara nebesku pjesmu božanske hvale”²³.

Tri su velike ideje povezane s pjevanjem psalama koje razvija sveti Augustin: **canticum novum, alleluia i jubilus.**

a) Nova pjesma

Česta formula u psalmima: pjevajte Gospodinu pjesmu novu, Augustinu pomaže da protumači odnose hvale i ljubavi. Za njega pjesma nova dolikuje novom čovjeku, u suprotnosti sa starim, odnosi se na novu zapovijed, zapovijed ljubavi. Pjevati novu pjesmu znači opsluživati zapovijed ljubavi prema Bogu i bližnjemu, a ta praksa najzornije razlikuje Novi od Staroga zavjeta, u kojemu su ljudi bili više prožeti strahom i privezani uz zemaljske stvari: “ostarjelost odstranite, naučiste novu pjesmu. Novi čovjek, novi zajvet, nova pjesma. Nova pjesma ne pripada starim ljudima. Nju uče samo ovi ljudi, po milosti iz starosti učinjeni novi i koji već pripadaju novom zavjetu, a to je nebesko kraljevstvo. Za njim čezne sva naša ljubav i pjeva novu pjesmu. Nek život pjeva novu pjesmu, a ne jezik”²⁴.

Na jednom mjestu Augustin temu pjevanja uskrsnog Aleluja koji je eminentno **canticum novum** povezuje s pjevanjem putnika na putu prema domovini: “Pjevajmo, dakle, i sada, braćo, iako ne u radosnom spokoju, nego za predah na putu. Pjevaj kako to običivaju putnici. pjevaj i putuj, pjevajući tješi se u trudu, a ne odaj se lijeposti - pjevaj i putuj. Ima ih, po Apostolu, koji napreduju u zlu. Ti, ako napreduješ, putuj, ali napreduj u dobru, napreduj u pravoj vjeri, u dobrom vladanju - pjevaj i putuj”²⁵.

b) Aleluja, pjesma neba

Za sv. Augustina u godišnjemu liturgijskom životu Crkve ima razdoblje hvale Boga koje je savršeni lik hvale u vječnosti. To je uskrsnog razdoblje kojemu pjevanje Aleluja daje osobito karakteristični ton. Korizma koja mu prethodi lik je tegobnosti sadašnjega života. “Mi hvalimo Boga, ali ga i prosimo. Slavu i hvalu obavljamo veselo, a s poniznom su molitvom povezani uzdisaji. Obećano nam je nešto što još nemamo. A jer je istinit onaj koji je obećao, radosno se nadamo. Budući da to još nemamo, željno uzdišemo. Dobro je da ustrajemo u želji dok ne postignemo što nam je obećano. Tada će nestati uzdisaja, a započet ćemo s vječnom hvalom i

slavom. (...) Ono što slavimo prije Uskrsa, to stvarno i proživljavamo, a ono što slavimo nakon Uskrsa, to nam označuje ono što još ne posjedujemo. Zato se kroz ono prvo razdoblje vježbamo u postu i molitvi, a u ovo drugo, kad nema posta, živimo s hvalom na usnama. To označava Aleluja što ga pjevamo u tom razdoblju”²⁶.

Upravo je Aleluja poklik nad kojim se Augustin ne umara razmišljati o predosjećaju neba. Navodim još jedan karakterističan odlomak za način kako hiponski biskup povezuje kontemplaciju neba s uskrsnim poklikom Aleluja: “Ovdje još pjevajmo Aleluja zabrinuti, da bismo ga ondje mogli pjevati zbrinuti. (...) O blaženog li ondje Aleluja, o bezbrižnog, o sigurnog od protivnika! Ne, nema ondje neprijatelja, svi su ondje prijatelji! I ovdje se i ondje hvali Bog, ali ovdje ga hvale zabrinuti, ondje zbrinuti; ovdje smrtni, ondje vječno živi; ovdje u nadi, ondje u posjedovanju; ovdje na putu, ondje u domovini”.

c) Jubilus - kliktanje

Izuzetnu psihološku dubinu ima Augustinovo razmišljanje o jubilusu, kliktanju. Jubilus je radosno i produženo pjevanje posljednjeg samoglasnika u Aleluja. Tu se osjećaj radosti koji ispunjava dušu ne može izraziti određenim riječima, nego se predaje modulaciji jednog samoglasnika, koja nema drugog motiva doli izraziti unutrašnji osjećaj koji se ne može obuhvatiti nekim pojmom ili preciznom riječju. Augustin primjećuje da je ovaj fenomen zajednički i profanom području. U pjevanju žitelaca ili berača grožđa, kada se izrazi osjećaja ne mogu izraziti određenim riječima, pjevači od radosti kliču. Kome više dolikuje to kliktanje - pita se Augustin - nego Bogu kao izraz neizrecive radosti kršćaninova srca. Zbog toga Augustin veli da psalmi često pozivaju ne samo na hvalu Boga nego i na hvaljenje **in jubilatione**. Treći vers Ps 32. zato ima rečenicu: Pjevajte Gospodinu novu pjesmu, dobro mu pjevajte u klicanju. Hiponski biskup to ovako komentira: “Evo, kao da ti se pruža način pjevanja: ne traži riječi kao da bi htio razjasniti čemu se Bog veseli. Pjevaj u klicanju. Bogu pjevati dobro znači u klicanju pjevati. Što je to pjevati u klicanju? Ono što srce pjeva nije moguće razumjeti niti riječima iskazati. Oni, naime, što pjevaju kod žetve, u vinogradu ili prigodom nekog oduševljenog posla, kad počnu klicati od veselja riječima pjesama, ispunjeni su tolikim veseljem da ga ne mogu izraziti riječima. Klicanje je pak zvuk koji svjedoči da se srce trudi oko nečega što ne može kazati. Kome onda dolikuje to klicanje ako ne neizrecivom Bogu? Neizreciv je, naime, onaj koga ne možeš iskazati. A ako ga ne možeš reći, a šutjeti ne smiješ, što preostaje drugo nego da kličeš od veselja. To jest, ne preostaje drugo već da se srce veseli bez riječi i da beskrajna širina veselja ne poznaje krajeve slogova”²⁸.

Veličajno je rečeno: **si eum fari non potes et tacere non debes, quid restat nisi ut jubiles?** Za nas je izuzetno korisno, nadodaje Augustin, osjećati se neprikladnima hvaliti Boga kako bismo trebali i vidjeti da nismo sposobni protumačiti ono što bismo, kad ga hvalimo, ipak željeli izraziti. Tako se nastojanjem naš duh predaje Bogu i samim tim postaje sposobniji zagrliti onoga koga hvali.

Napuštanje određenih riječi, kako se upravo događa u jubilusu, da bismo bolje hvalili Boga neiskazanom radošću koja nas prožima, ne dopušta nam omediti onoga koji nadilazi svaki izražaj i ne da se zahvaliti nikakvim konceptom. Tako se približavamo daljinjoj dubokoj perspektivi Augustinove duhovnosti.

5. Hvala kao dar

Koji su razlozi zbog kojih moramo Boga hvaliti? Ne u prvoj redu dobročinstva kojima nas dariva, već jednostavno njegova veličina i dobrota promatrane u sebi. Naša hvala, kao i naša ljubav, moraju u prvoj redu biti nesebične, moraju provirati iz naše radosti zbog veličine i dobrote Božje. No dobrota Božja u sebi samoj neizmjerno nadilazi na ljude. Kojim djelima možemo najlakše motriti veličinu Božju i tako imati motiv da ga hvalimo? To su sva Božja djela u svijetu, djela stvaranja i otkupljenja. Augustin u mučenicima promatra čudesan svijet **mirabilia Dei**: "Preko takо slavnih djela svetih mučenika kojima Crkva posvuda cvjeta vlastitim očima potvrđujemo koliko je istinito ono što pjevasmo: Dragocjena je pred licem Gospodnjim smrt njegovih svetaca. Dragocjena je i pred našim licem i pred licem onoga zbog čijeg je imena podnesena. No cijena tih smrti jest smrt jednoga"²⁹. Dakle, najviši razlog naše hvale Boga jest otkupljenje u Isusu Kristu koji je naše opravданje.

Bazilije Veliki također u čudesnim djelima zemlje vidi mjesto i sredstvo za hvaljenje Boga: "O čovječe, naslijeduj zemlju: poput nje daj ploda da se ne poneseš gore od nežive stvari. Ona je, naime, othranila plodove, ne zato da se njima nasladi, već da tebi posluže. A ti kojim god plodom dobrotvornosti urodiš, samom sebi sabireš, budući da se hvala i nagrada za dobra djela vraćaju darovatelju"³⁰.

Naravno, Augustin ima istančan sluh za potrebu milosti u svakom dobrom djelu te previše ne ističe hvalu koju mi dajemo Bogu, jer je i ona dar milosti Božje dan nama. Zato i veli: **Dono tuo te laudo**. Mi ne bismo mogli hvaliti Boga da nam Bog u svojoj čistoj milosrdnosti prema nama ne daje da ga hvalimo: "Ne bi te hvalila usta moja da me nije predusrelo milosrde tvoje. Tvojim te darom hvalim, po tvojem milosrđu hvalim tebe. Ne bih mogao hvaliti Boga da mi nije dao mogućnost da ga hvalim"³¹.

U Augustinovoj terminologiji moglo bi se kazati da izvanska i komunitarna hvala Boga jest sakramenat jedinstva, tj. osjetni izričaj i stvaran činilac složnog jedinstva duhova u očuvanju pravedne različnosti. Jedinstvo u ljubavi, a to znači u vjeri i nadi. Poradi toga upozorava: da bi hvala Boga bila istinita, neka u hvalitelja ne bude nesloge (*non sit in laudante discordia*). Ovo jedinstvo mora se nadasve očitovati u svakom pojedinom, da bude jedinstvo jezika, srca i života.

Zaključak

Mogli smo očekivati da ćemo kod Augustina naći duboki teocentrizam koji se utisnuo u njegov duh. Treba li se čuditi što on u molitvi tako duboko osjeća aspekt nesebične hvale Boga? Prošnja, zahvala, hvaljenje i klanjanje, četiri su poglavita oblika molitve kako na nju gledaju Oci Crkve.

Prošnja se izravno brine više za čovjeka nego za Boga. Nije u pravome smislu molitva ne uključuje li, u nekom obliku, stav zahvale, hvaljenja ili klanjanja. Ovo se, uostalom, na konkretnome planu može pojasniti na eminentan način kao kad molitelj stoji pred Bogom u stavu prosjaka. Tada prosidbena molitva može imati izuzetnu vrijednost. Ovo je i općenit stil liturgije gdje molbi prethodi izričit hvalbeni spomen ponekog atributa ili dobročinstva Božjeg. Pa i zahvala, promatrana u sebi, još je prilično antropocentrična. U njoj molitelj promatra Boga više kao dobročinitelja u našu korist nego u njemu samom. Promatranje je još u neku ruku sebično.

Samo hvala i klanjanje po sebi sadrže nesebični stav čovjeka koji se oslanja na Boga u onome što on jest u sebi, premda ga mi uspijevamo promatrati tek preko njegovih djela. Ali klanjanje se više usredotočuje na ono što je u Bogu uzvišeno, strašno, svijetlo i, da tako kažemo, porazno za stvorenenje. U molitelju stoga ponajprije stvara psihologiju šutljivog poništenja, premda ga čovjek mirom prihvaćao, pred strašnim koji zahvaća stvorenenje i daje mu da se osjeća prah i pepeo pred očima Božjim.

Hvala, međutim, sadrži više, razglašava veličinu Boga u njemu samom, makar često i preko djela u svijetu. To razglašavanje u duši čovjekovoj puno je radosti zbog toga što je Bog upravo takav. Veličina njegova bića, njegova milosrda, njegove moći, njegove ljubavi, svih njegovih atributa predmet je hvale.

Dok je klanjanje po svojem tihom karakteru, čini se, više individualno, hvala, kao razglašavanje koje teži prema van, izravnije je i više društvene naravi. Boga hvalimo kada ga u radosti, udivljenju, ljubavi, razglašujemo velikim pred drugima, štoviše, pred svim stvorenjima. To je kao da sve njih pozivamo da ga priznaju takvim i da ga ljube, klanjaju mu se, zahvaljuju mu i služe mu.

Molba prepostavlja potrebu. U nebu potreba nestaje. Među izabranicima u nebu neće više biti prosidbene molitve, već samo zahvaljivanje, hvala i klanjanje. U psihološkom konkretnom činu molitelja ne može biti istinita hvala Boga bez osjećaja klanjanja, kao što ne može biti klanjanja ili iskrene zahvale bez osjećaja hvale.

Nebo nije beskrajan grad sa sobama samotnika, već nebrojen liturgijski skup u slavlju jedinog Božjeg naroda, gdje anđeli i spašenici kliču Jagancu. Možda zbog toga nebo možemo sažeti u gledanje, ljubljenje i hvaljenje Boga. "Počinut ćemo i vidjeti, vidjet ćemo i ljubiti, ljubit ćemo i hvaliti: eto, to će biti na kraju bez kraja"³².

Možemo li svoj život ovdje bolje sažeti nego reći da je on početak i priprema za ono što ćemo činiti s onu stranu? "Smisao našega sadašnjeg života treba da bude hvaliti Boga jer će vječna radost našega budućeg života biti također hvaliti Boga. Nitko ne može zavrijediti budući život ako se za njega sada ne priprema. Dakle, sada hvalimo Boga namjeravamo li ga vječno hvaliti"³³.

Augustin je izuzetno duboko osjetio, živio i izrazio ove perspektive. Nitko ne može poreći njegovo iskustvo i analize za sve one koji liturgijom i drevnom otačkom i monastičkom tradicijom shvaćaju smisao života kao lirizam Bogu. Čovjek danas više nego ikada bitno treba ovaj čisti teocentrizam. Napokon, tek kad se uronjeni u Boga njemu predamo u potpunome zaboravu sebe, mi afirmiramo, branimo i spasavamo svoju istinsku osobnost.

Zaključimo jednim navodom Bazilija Velikog, teologa Duha Svetoga, koji imamo u našoj Službi čitanja: "Kao što svijetli i sjajni predmeti, obasjani sunčanom zrakom, i sami postaju izvanredno blistavi i iz sebe ižaruju kao drugo svjetlo, tako i duše pune Duha Svetoga, njime obasjane, i same postaju duhovnije i drugima oko sebe posreduju njegovu milost. (...) Odatle izvire beskrajna radost, ustrajnost u Bogu i sličnost s Bogom, a odatle i ono od čega se ništa uzvišenije ne može željeti - da postajemo bogoliki, da se pobožanstvenujemo"³⁴.

BILJEŠKE

¹ MAGRASSI, Biblja i molitva, Izd. Benediktinski samostan Čokovac, Čokovac, 1988, str. 56.

² AUGUSTIN, Ispovijesti 1, I - IX, nedjelja kroz godinu. Usp. IRENEJEVU usporedbu o čovjeku kao Božjoj slavi: "Zbog toga je Riječ Božja postala djeliteljem Očeve milosti na korist ljudima bzog kojih je izveo i tako velike 'rasporedbe' očitujući ljudima Boga, a Bogu izručujući čovjeka, čuvajući pritom Očevu nevidljivost da se čovjek ne bi usudio prezirati Boga i da bi uvijek imao cilj prema kojem mu je napredovati, a istodobno je Boga učinio ljudima vidljivim mnogostrukim 'rasporedbama' da ne bi čovjek, posve lišen Boga, prestao

bivovati. Jer slava Božja - to je živi čovjek, a čovjekov je život gledanje Boga. Ako već Božja objava stvaranjem daje život svim bićima koja žive na zemlji, koliko više očitovanje Očevo po Riječi daje život onima koji Boga gledaju", *Protiv krivovjerja* 4, 20,5-7: SC 100, 640-642. 644-648 - 28. lipnja, blagdan sv. Ireneja. Usp. također predivnu sintagmu Irenejevu o "privikavanju" Boga na čovjeka i čovjeka na Boga: "Riječ Božja bila je u čovjeku i postala Sinom Čovječjim da čovjeka privikne primati Boga i da Boga privikne stanovati u čovjeku prema Očevoj volji", *Protiv krivovjerja* 3, 20, 3: SC 34, 342-344 - 19. prosinca.

³ AUGUSTIN, In PS 148, 1 - V. vazmeni tjedan, subota.

⁴ IDEM, Sermo 34, I III. vazmeni tjedan, utorak; Usp. Sermo 336, I.

⁵ IDEM, In Ps 147,3.

⁶ IDEM, Sermo 365,1; Ep. 140, 45.

⁷ IDEM, Posl. 130 (Probi), 9,18 XXIX. nedjelja kroz godinu.

⁸ IDEM, Posl. 130 (Probi), 14,27 - XXIX. kroz godinu: petak.

⁹ IDEM, In Ps 148,1- V. vazmeni tjedan: subota; Usp. In Ps 144,1,3.

¹⁰ IDEM, Usp. In Ps 44, 2-4.

¹¹ IDEM, In Ps 148, 1-2 - V. vazmeni tjedan: subota.

¹² GRGUR VELIKI, Hom. o Ezeqijelu 1,11 - 3. rujna.

¹³ AUGUSTIN, Ispovijesti 7, 10, 18 - 28. kolovoza.

¹⁴ IDEM, In Ps 148, 2 - V. vazmeni tjedan: subota.

¹⁵ BAZILIJE, RF 37,2.

¹⁶ IDEM, RF 2,4 - III. kroz godinu: utorak.

¹⁷ IDEM, RF 2,1 - I. kroz godinu: srijeda.

¹⁸ AUGUSTIN, In Ps 148,2 - V. vazmeni tjedan: subota.

¹⁹ BAZILIJE, Hom. o ljubavi, 3,6: PG 31, 266-267, 275 - XVII. korz godinu: utorak.

²⁰ AUGUSTIN, In Ps 37,14 - Došaće, III: petak.

²¹ IDEM, Usp. Posl. 130 (Probi), 12,22 XXIX. kroz godinu: utorak.

²² GRGUR VELIKI, Hom. 25,1-2. 4-5: PL 76, 1189-1193 - sv. Marija Magdalena, 22.VII.

²³ AMBROZIJE, In Ps 1,9-12: CSEL 64, 7,9-10 - X. kroz godinu: subota; Usp. IVAN ZLATOUSTI, Hom. de studio praesentium 2: PG 63, 4486-487.

²⁴ AUGUSTIN, In Ps 32, govor 1,7: CCL 38, 253-254 - sveta Cecilija, 22. studenoga.

²⁵ IDEM, Govor 256, 3:PL 38, 1191-1193 - XXXIV. kroz godinu: subota; Usp. Ps 66,6.

²⁶ IDEM, In Ps 148, 1: CCL 40, 2165-2166 - V. vazmeni tjedan: subota.

²⁷ IDEM, Govor 256,3: PL 38, 1193 - XXXIV. kroz godinu: subota.

²⁸ IDEM, In Ps 32,1,7-8: CCL 38, 253-254 sveta Cecilija, 22. studenoga.

²⁹ IDEM, Govor 329,1: PL 38,1454 - sv. Kuzma i Damijan, 26.

³⁰ BAZILIJE, Hom. o ljubavi, 3,6: PG 31, 266-267, 275 - XVII. kroz godinu: utorak.

³¹ AUGUSTIN, In Ps 62,12.

³² IDEM, De civitate Dei 22,30,5.

³³ IDEM, In Ps 148,1: CCL 40, 2165 - V. vazmeni tjedan: subota.

³⁴ BAZILIJE, O Duhu Svetome 9,22-23: PG 107-110 - VII. vazmeni tjedan: utorak.

Imakulata Malinka, Zagreb

PJEVANJE PSALAMA OD GREGORIJANSKOG KORALA DO DANAS

Uvod

Zbirka od 150 psalma kakva je došla do nas nije nastala odjednom niti je djelo jednog autora ili jednog vremena. Psalmi su sažetak temeljnog iskustva života i postojanja Izraela, "mali svemir - mikro kozmos" cijelog Starog zavjeta, sažetak duhovnog iskustva Izraela, cjelokupni spektar starozavjetne teološke misli i osjećaja.

U psalmima se lirske prepričavaju velike teme povijesti spasenja (C. Tomić). Psalmi su knjiga, ali više nego knjiga psalmi su "živo biće koje govori, trpi, uzdiše, umire i uskrisuje; pjeva na pragu vječnosti i tamo nas vodi..." (A. Chouraqui). I zato danas kršćanin moli psalme s Izraelem, s Isusom i sa svojim vremenom, kaže francuski pisac Nôel Quessón. Te tri razine moljenja psalama pomažu nam pjevati psalme s onima za koje su napisani i time nas nadovezuju na Bogoslužje prošlosti. Novo moljenje psalama u Kristu, s Kristom i po Kristu pripada vječnome Danas Crkve izričući Otačstvo Kristovo. Psalmi su bili Isusova molitva - može se nabrojiti bar dvadesetak citata psaltira u ustima samog Isusa. Moliti psalme iz svojeg vremena znači ne iseliti se iz XX. stoljeća, nego da molimo i pjevamo iz svoje osobne situacije, iz situacije današnje Crkve, sadašnjeg svijeta. O, ne, nije teško naći transpoziciju (premještaj) psalama u vlastitu situaciju. Neka u psalmima progovore moje brige, moj temperament, moje radosti i tjeskobe, moje odgovornosti, moji planovi... I odjednom, stare riječi poprimaju novi, današnji zvuk (B. Duda, 3. pismo dop. teol.).

"Čudnih li molitava! Nastale su prije više od dva tisućljeća na usnama jednog malog naroda i odonda se neprekinuto šapču i viču u tišini samostana i na valovima liturgijskih orgulja, u skrovitosti svakidašnjega života ili na skupovima vjerničkog naroda..."

Oni su ljudski, prizemni, zamješani od tijela i krvi, zrcala naših pobuna i naših vjernosti. Jer psalmi su ljudske molitve, molitve ljudi koji se ne pretvaraju i koji se ne igraju samih sebe kad se, susreću sa svojim Bogom... Otkrivaju nam tako tajnovito lice našega svakidašnjega života, naših borbi i našega nadanja, ono, lice koje je 'skriveno s Kristom u Bogu. (Kol. 3,3) (E. Charpentier). Oni na ljudskom putovanju traže i nalaze duhovno u mterijalnom, nevidljivo u vidljivom, vječno u prolaznom i jer su živo biće razvijaju se od Deborine pjesme (Suci 5), do Blagoslovljen i Veliča u srcu i ustima Marijinim." (W. Harington, Uvod u Stari zavjet, 320. str.).

Već apostolska vremena razlikuju molitvu psalama kao: **hvalbenu** (Ef 5,19), **zahvalnu** (Kol 3,17), **molitvu prošnje** (Rim 8,26), i **zagovornu molitvu** (Rim 15,30).

Jedinstvo Crkve moliteljice djelo je Duha Svetoga. Taj "Duh potpomaže našu nemoć i za nas se zauzima neizrecivim uzdasima" (Rim 8,26). Treba, dakle, da budemo svjesni: dok molimo i pjevamo psalme, naši glasovi odzvanjaju u Kristu, a njegovi u nama (sv. Augustin - ps 85,1). Neka, dakle, u suvremenoj Crkvi odjekuje veličanstvenija i ljepša hvala Bogu - da pjeva hvalu "Onomu koji sjedi na prijestolju i Jaganjcu" (Otk 5,13), (Ap. Konst. pape Pavla VI.).

Crkva se poput svoje glave ne može drukčije opisati nego kao Crkva moliteljica. "Misa je sunce, a kanonski su časovi planeti našega liturgijskog obzora" (P. Parasch). Molitva psalama neprestano iznosi i naviješta Božje djelovanje u povijesti spasenja i pridonosi tome da stalno slavimo tu svetu povijest i djelotvorno navješćujemo kako se ona nastavlja u životu ljudi.

I dalje Apostolska konstitucija pape Pavla VI. ističe: "I zato što život Kristov u njegovu otajstvenu tijelu usavršava i uzdiže osobni život svakoga pojedinog vjernika, valja posve odbaciti svako suprotstavljanje između molitve Crkve i osobne molitve. Naprotiv, treba da se što više ističu i produbljuju razlozi koji postoje za jednu i za drugu molitvu. Neka razmatranje crpe neiscrpnu hranu iz psalama, a samo recitiranje časoslova treba prilagoditi što je više moguće potrebama žive i osobne molitve. Neka se zato, prema općoj Uredbi, upotrebljavaju takvi ritmovi i načini, i neka se odabiru takvi oblici slavljenja koji više odgovaraju duhovnom stanju molitelja" (Ap. konst. pape Pavla VI.).

Time se odbacuje dosadašnja praksa neke ukočenosti moljenja i nekih čvrstih pravila o stankama, visinama glasa "in tono recto" i sl. Od god. 1970. papa Pavao VI. - tj. Crkva - ističu i daju slobodu moljenja radi prilagodbe živoj i osobnoj molitvi. Zajednička molitva traži red i pjevanje psalama - tj. glazba traži red i poredak, ali ne da on u molitvi postane primaran i time sposoban ukočiti samu molitvu, već treba da je oživi i unaprijedi prilagodavajući se riječi i potrebi žive - osobne molitve. I zato Papa u spomenutoj Konstituciji posve odbacuje svako suprotstavljanje između molitve Crkve i osobne molitve. Naprotiv, treba da se što više produbljuju razlozi koji postoje za jednu i za drugu molitvu - kaže Papa.

Svi mi molitelji doživljavamo muku u svojim zajednicama kada netko između nas previše ističe formalnu stranu moljenja i premnogih pravila o većim i manjim stankama, načinima, koji često guše duh molitve Crkve, a još više duh žive - osobne molitve. Ako molitva Božanskog časoslova postane prava osobna molitva jasnije će se očitovati one veze kojima se međusobno povezuju liturgija i čitav kršćanski život. Sav je, naime, život vjernika u sve sate dana i noći, kao neka "leiturgia" kojom oni sami sebe stavljaju u službu ljubavi prema Bogu i ljudima, povezujući se tako činom Krista koji je svojim životom i žrtvom posvetio život svih ljudi.

Apostolska konstitucija dalje ističe da, ukoliko molitva Božanskog časoslova postane osobna molitva, utoliko će se jače očitovati svetost kršćanskoga života. (Ta temeljita obnova molitve svete Crkve, koja je u skladu s prastarom crkvenom predajom i s današnjim potrebama, ide ponajprije za tim da baš taj oblik molitve posve prožme, oživljava te djelotvorno pothranjuje duhovni život Božjeg naroda. Takva molitva označuje glas ljubljene zaručnice Kristove jer, dok molimo časoslov, kaže Sveti Augustin, "naši glasovi odzvanjaju u Kristu, a njegovi u nama" (Sv. Augustin, Enerationes in ps 85 br. 1). Analogno tome, i svaki "uspjeh našeg apostolata ovisit će o kakvoći našeg sjedinjenja s Bogom" (Duša ap. djelovanja opata Chantarda).

PSALMODIJA

Da bismo lakše ušli u ljepotu pjevanje - "njegovane molitve" (B. Duda) - promotrit ćemo kako pjevati psalme.

Postoji nauka o pjevanju psalama u Katoličkoj crkvi, a naziva se P s a l m o d i j a. Psalmodija kao način koralnog pjevanja psalama sastoji se od osam tonusa ili modusa - načina. (Ovima se pridružuju još tri: Tonus Peregrinus ili hodočasnički, tonus in directum i tonus ad libitum.) Svaki se psalam u načelu može pjevati na svaki tonus. Svaki se psalam sastoji od više stihova (versusa), a svaki stih dijeli se na dva polustiha koji su odijeljeni zvjezdicom. (asteriskom). Ako je prvi polustih preduz za pjevanje u jednom dahu, umeće se u taj polustih stavka koja se označuje križićem + (tzv. fleksa, uklon melodije na dolje ili samo odah). Nekoliko slogova pred zvjezdicom i na kraju svakog stiha tvore kadencu (cadere = padati), pri čemu padamo melodijom. Glavni su dijelovi pjevanog psalma ovi: početak - initium, recitativ - tenor (tenere = držati), dominantna ili nota recitativa, kadanca, srednja i završna.

Početak ili initium mali je uvod u prvome stihu psalma i on je veza između antifone i note recitative određenog psalma. Ostale stihove psalma odmah počinjemo notom recitativom.

Izuzetak su od ovoga pravila sljedeća tri Evanđeoska hvalospjeva (kantici), u kojima se na početku svakog stiha zapjevava početak - initium (Primjer). To su: Magnificat - Veliča, Benedictus - Blagoslovljen, Nunc dimitis - Sad otpuštaš. Svaki od osam, odnosno devet načina pjevanja psalama u gregorijanskom koralu ima svoj karakteristički početak. (Vidi tonuse gregorijanskog korala u pjesmarici "Pjevajte Gospodu pjesmu novu": jednostavni pod br. 57 i svečani 58).

R e c i t a t i v - tenor ili, kako se to još kaže, nota recitativa-dominanta-nota reperkusa ton je ili nota na kojoj se pjevaju sve riječi stiha iza početka do srednje kadence (mediatio), pa opet iza srednje kadence do završne

(terminatio). Riječi recitativa pjevaju se gipko i pokretljivo pa psalirati treba dosta živahno čuvajući se svake dosade i tromosti. Stoga zapamtimo: svako zadržavanje i sporost u psaliranju bilo da se recitira bilo pjeva u zajednici, vodi u dosadu, a ne u pobožnost. Sporo pjevanje nije pobožnije pjevanje - sporo recitiranje nije pobožnije moljenje. Svako događanje u vremenu, a posebno glazba, ima svoj protok trajanja. Drugo je ako sami molimo ili pjevamo; tada smo slobodni zadržavati se na riječima koje nas zaokupljaju. (Primjer: protumačiti dobar i loš način pjev.) Osnovno vrijeme za pjevanje gregorijanskog korala, tj. vremenska jedinica, jest jedna osmina. Ona se ne može dijeliti ili umanjiti, ali se može udvostručiti i utrostručiti. Kod flekse se načini samo kratak odah, a kod zvijezdice samo nešto duži ili dublji udah. Tekst prvog i drugog polustiha pjeva se lagano u crescendu i descrescendu. (Primjer). Psalamsko pjevanje pripada tzv. silabičkom pjevanju (svaka nota ima svoj slog) i izvodi se tako da se svaki slog može dobro izgovoriti i razumjeti.

Ovih nekoliko napomena tehničke naravi čine ono osnovno što se u vezi sa psalmodijom može reći u ovakovom predavanju pa se stoga svima onima koji se time žele detaljnije pozabaviti preporučuje da pogledaju nedavno izašlu knjigu pod nazivom "Crkvena glazba", koju su priredili profesori Instituta za crkvenu glazbu u Zagrebu.

SUVREMENO STVARALAŠTVO

Na području psalmodije u nas i u svijetu poslije Drugoga vatikanskog sabora ima iste značajke tradicionalnog psaliranja Katoličke crkve, samo su načini prilagođeni narodnom jeziku, a stvaralaštvo se okrenulo narodnom melosu odredene zemlje. U nas su se posebno antifone približile crkvenoj popijevci. Primjerice, Vječna je ljubav njegova, Hvali, dušo moja, Pjevajte, pjevajte Gospodu pjesmu novu. Privilegij koji je Drugi vatikanski sabor darovao svojoj Crkvi dopuštajući upotrebu narodnog jezika u liturgiji otvorio je riznice narodne duše i potakao izvorno stvaralaštvo velikih razmjera. Psalamske napjeve u hrvatskom narodu imamo sabrane u najnovijoj pjesmarici "Pjevajte Gospodu pjesmu novu" iz god. 1983., kao i u pjesmarici "Slavimo Boga" - pjesmarica za Hrvate izvan domovine iz 1982. Ne zanemarivši tradicionalno psaliranje Katoličke crkve, postali smo bogatiji vlastitim stvaralaštvom i pitanje je koliko i kako se njime služimo. Koliko se u našim redovničkim-molitvenim zajednicama koristimo tim blagom?

Molitva uvijek treba da bude nova i pripremana na nov način kako bi hranila naš duh i pomagala našem ustajalom mentalitetu koji teži za šablonom i vuče nas na stereotipnost. Nije potrebno veliko glazbeno znanje da bi naše zajednice pjevale, već je potrebna volja koja uvijek

iznova poseže za već sabranim i komponiranim psalmima, i za liturgiju i za časoslov. (a. Canjuga, Klobučar, Galetić, Lešćan).

Psalmi se mogu pjevati i u svim dijelovima svete mise. Iz njih su izrasle sve novokomponirane antifone i melodije poklika, oni su temelj mnogih liturgijskih molitava i razasuti su kroz čitavo Bogoslužje - od ulazne pjesme preko pokajničkog čina, Službe Riječi, prinosa darova, obreda pričesti do završnih obreda. Napjevi su nam bliski, laki i pjevni. Dobar izbor i trajno njegovana molitva neizostavno će donijeti plodove za naš duh i radost našega življenja.

Kada je riječ o H I M N U, znamo da potječe iz samih početaka kršćanstva. Himan je pjesma na slavu Bogu - prastara crkvena strofna pjesma na latinskom jeziku. Za razliku, naprotiv, kažemo da je himna pjesma čovjeku, zemlji ili domovini. Sv. Augustin kaže: "Da bi neka pjesma bila himan potrebno je troje; da se slavi, da se slavi, Bog i da se to čini pjevanjem." Tekst himna ne mora nužno biti poezija ili strofična oblika iako to najčešće jest. On može biti i proza. Dva su najstarija himna u Katoličkoj crkvi: *Te Deum laudamus* i *Gloria in excelsis Deo*, a nisu strofična. Od sv. Ambrozija u IV. st. himan postaje strofičan i jednostavan melodijom, a time pristupačan i omiljen u narodu Božjem. Danas postoji jednodušno mišljenje o himnima svih vremena da ih treba svrstati među najljepše bisere svjetske književnosti.

Himan prenosi zdrav nauk vjere, on zanosno pjeva o tom nauku, uzdiže duh do samoga Presvetog Trojstva. U nas imamo izvrsno prepjevane crkvene himne zahvaljujući isusovcu Milanu Paveliću koji ih je izdao pod naslovom: *Crkveni himni*, god. 1935. Ljepotu i zanos himna otkriva njegovo pjevanje. Prilikom recitiranja himana nikada se ne može doživjeti njihov potpuni zanos. Stoga uvijek treba imati na umu da su crkveni himni pisani za pjevanje. Sjetimo se sv. Augustina u vrijeme njegova obraćenja kako s dušom piše o himnima: "Koliko sam plakao, slušajući tvoje himne i pjesme, snažno dirnut slatkim glasovima kojima je odjekivala tvoja Crkva! Ti su glasovi ulazili u moje uši, u srce se moje razlijevala istina i odonda mi se rasplamsavao oganj pobožnosti. Suze su mi tekle, a meni je bilo lijepo uz njih" (Ispovijesti sv. Augustina). Sveti Pio X. u svojoj Apostolskoj konstituciji "Božanskim nadahnucem" tako intimno piše: "Tko da njima ne isplače svoju pokajničku dušu"?

Melodija crkvenih himana slijedi strofu koja ima četiri stiha osmerca, ali ima himana i sa šest stihova, npr. *Panque lingua - Usta moja*. Broj je strofa najčešće od osam do deset. Prema tome, četiri stiha strofe čine glazbenu periodu. Pojedini stihovi daju melodiji polufrazu, dva stiha čine melodijsku frazu itd. Ritam je himna slobodan i himan se strogo drži silabičkog melodijskog i slogovnog tipa. U gregorijanskom pjevanju, naime postoje tri vrste melodije: **silabička, neumatska i melizmatička**. Silabičko pjevanje znači: na jedan slog dolazi jedna nota (silaba = slogan).

neumatsko - na jedan slog ide jedna neuma (neuma = znak) i melizmatičko - na jedan slog dolazi više nota odnosno više neuma, odnosno melizam (melizam = melodija). Za ovaj zadnji način primjer su napjevi "Alleluia" u gregorijanskom koralu. (Primjer) - svaki način otpjevati: slabički - Na Isusov se spomen sam... neumatski - Usta moja uzdižite... melizmički - Alleluia iz Libera, Pashalno slavlje).

Silabički tip pjevanja daje prednost riječi nad glazbom kao i u psalmima. Hrvatski jezik posjeduje vrlo dobre mogućnosti za prilagodbe izvornim melodijama latinskog himna, npr. Veni Creator Spiritus - O dodi, Stvorče Duše Svet - prijevod se savršeno podudara s melodijom originala. (Primjer otpjevati latinski i hrvatski).

To je zbog izuzetno velike vokalske zasićenosti hrvatskog jezika, po kojoj on zajedno s talijanskim stoji uz bok latinskog jezika. Sažeto rečeno: u kršćanskoj su tradiciji himni ono što su u židovskoj tradiciji, s tom razlikom što se u kršćanskoj tradiciji psalmi i himni izvrsno isprepliću.

S E K V E N C E su također u prvom tisućljeću kršćanstva bile omiljene u narodu. U liturgiji se nalaze između Poslanice i Evandelja, a poslije Alleluia. To je zapravo dugačka raspjevana melodija nad posljednjim sloganom ALLELUIA. U slavenskim narodima sekvenca se napose udomaćila kod Poljaka. U X. i XI. stoljeću doseže savršenstvo i poprima oblik strofe s rimovanjem. (Primjer za Veni Sancte Spiritus.) Znamo da je Tridentinski sabor (1545-1563) ukinuo sekvencu u liturgiji jer se kroz nju uvuklo toliko toga svjetovnog. Od pet tisuća sekvenca Tridentinum zadržava samo pet u liturgiji. Crkva se, naime, uvijek borila za čistoću i dostojanstvo pjevanja u liturgiji, a od vremena do vremena sve do današnjih dana čistila se od svega što nije priličilo kultu. Tridentinum ukida i Trop (Notker Balbulus - mucavac St. Galen), tj. umetanje teksta između slogova pjedinih riječi kao npr. Kyrie - eleison ili kojeg drugog teksta u liturgiji. Nakon toga tropirani tekstovi zadobivaju oblik pučke strofe i iz njih kasnije spontano nastaje crkvena pučka popijevka. U doba reformacije Martin Luther razvija tzv. bilbijski koral; to su parafraze naslonjene na biblijski tekst s jednoglasnom melodijom za narod. Pučka je popijevka, naprotiv, više nabožna pjesma s različitim sadržajem o Bogu i svćima. Sinonimi za crkvenu pučku popijevku nastaju kod nas kao: Crkvena pjesma, pučka crkvena pjesma, pučki koral - u njemačkom Kirchenlied.

U hrvatskome jeziku izraz pjesma pojam je za tekst, melodija pojam za napjev, a popijevka pojam za tekst i melodiju zajedno.

I biblijski koral i popijevka strofni su himni s jednostavnom melodijom, do danas omiljeni u narodu.

W. Bäumker pučku popijevku definira ovako: "Crkvena je popijevka strofna pjesma duhovnog sadržaja i na narodnom jeziku koja se može pjevati u liturgijskim činima ako su je odobrile crkvene vlasti."

Kako su nastale pučke popijevke? Pučki subjekt nije jedna osoba već mnoštvo osoba koje u svojem stvaralaštvu osjećaju ritam binarnosti i strofe. Vers i strofa prirodni su govor pučkog subjekta. Predmet vjere u pučkoj popijevci dotiče se objektivno, a ne subjektivno, što je ujedno i glavna značjaka zdrave crkvene popijevke. Čistoća kršćanskog nauka, jasnoća i jednostavnost u pjesničkom izrazu, kao i jednostavna melodija i melodijski pomaci bez skokova te jednostavan ritam, a, uz to, pobožno dostojanstvo i sveta ozbiljnost - odlike su prave liturgijske popijevke. Sama melodija proistjeće iz samog teksta, stil je silabičan, harmonizacija je jednostavna i melodija je jedna za sve strofe. (Primjer Božićne pjesme: Svim na zemlji, Narodi nam se i dr.) Jedan od prvih aspekata kojima se liturgija uopće ističe od početka svakako je blizina poetičnom, počevši od psalama pa do pučkih popjevaka. O tome treba govoriti i mladima da se nauče razlikovati objektivno od subjektivnog, "dvoranu za ples od mjesta molitve". I zato J. Jeanetean kliče: "Ne vjerujem da mladi ne mogu razlikovati obred od spektakla, pobožnost i ekshibiciju, dvoranu za ples od mjesta molitve."

Često smo grijesili dopuštajući u poslijekoncilskom vremenu da se sve i sva izvodi i čuje na svetim mjestima, umjesto svetog dostojanstva i ozbiljnosti. Ako je Crkva "Domus orationis", pretpostavlja se ispravno postavljanje vrijednosti u pogledu izbora glazbe po načelu: prevlast molitve nad pjevanjem prevlast pjevanja nad glazbenim zvukom. I zato crkveni glazbenik - voditelj liturgijskog pjevanja i orguljaš - treba da bude umjetnik duha i tehnike, kako bi čitavu liturgiju glazbeno pravilno ubličavao.

U pojedinim liturgijskim trenucima dinamičnost dijaloga kulminira u poklicima "Allelujah-Jahve Alleluia" (Slavimo Boga - veselimo se), te u višestrukom ponavljanju "Amen - Tako neka bude".

"Poklik je zajednički zbijen i snažan izraz, bremenit osjećajima". (G. Stefani). On je istovjetan pljeskanju i odgovor je na poziv, nadu i vjeru. (Primjer) Za poklike vrijedi pravilo ponavljanja, čime se dobiva na snazi i uključuje cijela liturgijska zajednica bez posebnih priprava. I stoga punu pozornost treba posvetiti poklicima u liturgiji

Prijevni psalm

Posebno se želimo osvrnuti na ekspresivnost prijevnog psalma. "Novi Red Mise" s posebnom pozornošću govori o prijevnom psalmu kao o sastavnome dijelu Službe Riječi. Imo nekoliko mogućnosti izvođenja prijevnoga psalma. Prema J. Gelineau, postoji čak šest varijanti:

1. izravna psalmodija - kada psalmist sam izgovara psalam;

2. responzorijalna psalmodija - uz sudjelovanje liturgijske zajednice;
3. antifonalna psalmodija - liturgijski je skup podijeljen u dvije skupine;

4. psalmodija s pripjevom - narod pjeva antifonu;
5. naizmjenična psalmodija - kada se narod izmjenjuje sa psalmistom;
6. neprekidna psalmodija - kada svi izgovaraju stihove psalma.

Ta sloboda izvođenja pripjevnoga psalma u liturgiji čini da on postaje mala umjetnička forma koja svojom estetskom prisutnošću omogućuje dublje shvaćanje Božje Riječi. Bez sumnje, nakon Drugoga vatikanskog sabora otvorile su se nove mogućnosti za liturgijsko izvođenje pripjevnoga psalma.

Komentirajući sadržaj svega onoga što je na Saboru učinjeno uopće za svetu glazbu, isti autor kaže: "Još nikada cjelina velikih načela koja rukovode glazbenom umjetnošću u Bogoslužju nije bila tako izražena, tako potpuno i precizno, tako ukratko i zbijeno kako dolikuje jednome koncilskom dokumentu."

Zaključak

Ovo moje izlaganje o pjevanju psalama, antifona, poklika, himana i pučkih popjevaka želi probuditi ljubav i zanos, razmišljanje i nove spoznaje o slobodi pjevane molitve. "Neka u suvremenoj Crkvi odjekuje veličanstvenija i ljepša hvala Bogu. Neka se Crkva pridruži onoj hvali koju pjevaju sveti i andeli u nebeskim dvorovima da sve više napreduje u hodočašću ovoga zemaljskog života, da pjeva hvalu "Onomu koji sjedi na Prijestolju i Jagancu" (Otk 5,13) (Ap. konst. Pape Pavla VI. 1970. god.).

Psalmi se danas pjevaju u misi i oni su sastavni dio molitava svete liturgije, njezin hvalospjev Bogu, njezin najdublji izljev zahvalnosti Ocu za narod i za svijet. Liturgijski tekstovi impregnirani su psalamskim tekstovima svake vrste - vapaja, prošnje, zahvaljivanja i hvale. Kanonski su časovi posveta kršćaninova hoda prema Ocu danju i noću. Crkva se poput svoje glave ne može opisati drugačije nego kao Crkva moliteljica. Ljepotu psalama opisali su toliki veliki pisci i teolozi naše i opće Crkve da nas njihovo izlaganje ponovno vodi u ushit prema Trojedinom Bogu, a glazbenici svih vremena ostavili su nam neprocjenjiva bogatstva svetog stvaralaštva. Nepoznati molitelji i oduševljenici prvih stoljeća Crkve ostavili su nam predivne melodije gregorijanskog korala koje i danas svaki narod može pjevati na svojem jeziku, jer su tako jednostavne, prilagodljive, svete i čiste (prema sv. Franji). I danas Crkva stvara stalno nove napjeve i stvarat će ih do kraja vjekova za uvijek iste psalme. I danas se sva ljepota narodnih melosa prelijeva ovom zemljom kao ugodni miomiris Stvoritelju. Crkva će i u budućnosti pjevati hvale "Kristu kao

Bogu" (Tertulijan). Na nama je da živimo, hranimo se i prenosimo tu tradiciju hvale novim naraštajima. To možemo samo onda ako se u Crkvi danas bude podržavala vatra molitve, prošnje, zahvale i hvale u svim oblicima - od pjevanja gregorijanskog korala do novog pjevanja psalama.

Mi hodočasnici XX. stoljeća imamo pregolemo bogatstvo starih i novih napjeva. Što činimo s njima? Da li pjevamo, da li trajno obnavljamo i otkrivamo svoju molitvu i svoju pjesmu, trudimo li se da hvala Crkve i danas bude žarka, uvjek nova iz plamena srca?

Ili su nam naši časovi molitve dužnost, obveza koju treba da u ritmu dana izvršimo - odrecitiramo? Koliko je ta molitva psalama osobna? Koliko je ona crkvena? Što činimo da bismo otvorili vrata svojih zajednica narodu Božjem ili bar poznatim vjernicima uokolo naših samostana? Koliko se trudimo da ih poučimo da mognu s nama moliti kad god to zaželete, da mogu slaviti i pjevati s nama barem glavne časove dana: Jutarnju i Večernju ili samo Večernju?

Zamislimo Zagreb i ostala veća središta s tolikim redovničkim zajednicama; oni bi mogli zacijelo postati žarišta rasta molitve u našoj Crkvi. Kako mi redovnici molimo i slavimo časove?

Kako slavimo misu? Pjevamo li i dajemo li svoj tjelesni glas i svoje vrijeme Bogu bar toliko koliko treba vremena da se okiti kapelica, skuha objed ili učini neki drugi posao?

Što u tome smjeru činimo po svojim novicijatima i odgojnim zavodima? Da li se tamo dostatno pjeva? Je li naša mladost propjevala? Jedinstvo Crkve moliteljice djelo je Duha Svetoga, ali i našega mara i našega žara. Još i danas nam priobalni predjeli našega Jadrana i otoci svjedoče o blagotvornom utjecaju redovničkih zajednica u tim krajevima.

"Treba, dakle, da budemo svjesni, dok molimo psalme da naši glasovi odzvanjaju u Kristu, a njegovi u nama" (sv. Augustin). "Onaj slatki i živi osjećaj sv. pisma kojim diše liturgija časova treba da postane glavni izvor i naše kršćanske molitve." (Kon. o sv. liturgiji II. vatikanskog koncila).

POPIS GLAZBENIH DJELA DOMAĆIH I STRANIH AUTORA
TEMELJENIH NA PSALMIMA
POVIJESNI PRESJEK IZ GLAZBENE LITERATURE

P. da Palestrina:	Sicut cervus desiderat - Ps 42 - za mj. z. a cappella
Cl. Monteverdi:	Vespro dela Beata Vergine - Psalmi: 110, 112, 121, 126, 147. za soliste, dva zbora i orkestar
L. da Viadana:	Exultate justi - Ps 33 - za mj. z. a cappella
O. di Lasso:	Jubilate Deo - Ps 100 - za mj. z. a cappella
A. Scarlatti:	Exultate Deo - Ps 81 - za mj. z. a cappella
D. Buxtehude:	Dixit Dominus Domino meo - Ps 110 - za sopran i ork. Dixit Dominus Domino meo - Ps 110 za sopran, tenor, 5-glasni mj. z. i orkestar
A. Vivaldi:	Beatus vir - Ps 112 - za soliste, dva zbora i orkestar Laetatus sum - Ps 122 - za 4-gl. mj. z., violinu, violu i orgulje
G. F. Händel:	Dixit Dominus Domino meo - Ps 110 - za sole, zbor i orkestar
F. Anerio:	Miserere - Ps 50 za mješoviti zbor
J. Mouton:	Non nobis Domine - Ps 113 - za mješoviti zbor
J. Mouton:	Benedicam Dominum - Ps 33 - za mješoviti zbor
M. Haydn:	Laudate populi - Ps 117 - za sole, zbor i orkestar
W. A. Mozart:	Laudate Dominum - Ps 117 - za sopran, violinu, zbor i orgulje
W. A. Mozart:	Exultate-jubilate- - Ps 81 - za sopran i orkestar
H. Schütz:	Quemadmodum desiderat - Ps 42 - za mješoviti zbor
H. Schütz:	Freut euch des Herren - Ps 33 - za alt, tenor, bas, dvije violine i orgulje
G. Gorczycki:	Laetatus sum - Ps 122 - za mješoviti zbor i orkestar
M. A. Charpentier:	Te Deum - Tebe, Boga hvalimo - za sole, zbor i orkestar
A. Salieri:	Te Deum 1 - Krönnungs - za mješoviti zbor i orkestar
A. Vivaldi:	Magnificat - Veliča 1 za vokalne soliste, dva zbora i orkestar
J. S. Bach:	Magnificat - Veliča - za sole, zbor i orkestar
D. Nembri:	Magnificat - Veliča - za mješoviti zbor a cappella
A. Dvorák Biblické Písňe:	Oblak a mrakota - Ps 97 Skryše mà a paveza mà - Ps - 119 Slyš o Bože modlitbu mou - Ps 55 Hospodin jest muj pastyr - Ps 23 Bože! Bože! Pisen novou - Ps 144,145 Slyt ó Bože, voláni mé - Ps 61 i 63

Prirekàch babylonskych - Psd 137
Popatriž na mne a smiluj se - Ps 25
Pozdvihuji oči svých horám Ps 121
Zapivejte Hospodinu pisen novou Ps 96,98
Za jedan glas solo i orgulje (Glasovir)

Domači autori

- I. Lukačić:
Ex ore infantium - Ps 8 - za četiri jednaka glasa a cappella
Coelli enarrant - Ps 19 - za bas i orgulje
Quemadmodum desiderat - Ps 42 - za alt, tenor i orgulje
Cantate Domino - Ps 104 - za dva glasa i orgulje
Canite et psallite Ps 117 - za sole, zbor i orgulje
Domine Deus meus - Ps 7 - za soliste i orgulje
Domine Dominus noster Ps - 8 - za 4 mješovita glasa i orgulje
Probasti Domine - Ps 17 - za dva glasa, dvije violine i orgulje
Benedicam Dominum Ps 34 - za dva soprana bas i orgulje
Cantate Domino - Ps 96 - za sopran i orgulje
I. Šibenčanin:
Lauda Jerusalem Dominum - Ps 147 - za pet glasova i pet instrumenata
Laudate Dominum - Ps 150 -
V. Lisinski:
Cum invocarem - Ps 4 . - za sole, zbor i orgulje
K. Odak:
Svrši stopi moje - Ps 17 - za bas solo, mješoviti zbor i orgulje
Žedan sam Spasenja Ps - 119 - za bas solo i orgulje
K tebi podižem oči Ps 123 - za bas solo i orgulje
Iz dubine vapijem Ps 130 - za bas solo i orgulje
Hvali duše moja Gospoda - Ps 146 za mješoviti zbor i orgulje
Hvalite Boga u svetištu njegovu - Ps 150 - za bas i orgulje
F. Dugan:
Tebe prizivljem - Ps 13 i 17 - za mješoviti zbor a cappella
J. Vrhovski:
Uskliknite Bogu - Ps 100 - za mješoviti zbor a cappella
M. Magdalenić:
Razlita je milost - Ps 45 - za mješoviti zbor a cappella
B. Papandopulo:
Hvalite Boga u svetištu njegovu - Ps 150 - za mješoviti zbor a cappella

A. Klobučar:	Laudate Dominum - Ps 117 - za troglasni ženski zbor Bože, vapaj mi poslušaj - Ps 61 - za tenor i orgulje Samo je u Bogu mir - Ps 62 - za tenor i orgulje Hvalite Boga u svetištu - Ps 150 - za tenor i orgulje Prinesi Bogu žrtvu zahvalnu - Ps 50 - za troglasni ženski zbor
M. Lešćan:	
Lj. Galetić:	Učvrsti moje korake - Ps 17 - za troglasni muški zbor
M. Nardelli:	Pjevajte Gospodinu pjesmu novu - Ps 98 Uzlazi Bog uz klicanje - Ps 47
S. Topić:	Hvalite Boga jer je dobar - Ps 118 Za dječji zbor
M. Martinjak:	Kao što košuta žudi - Ps 42 - za mješoviti zbor i orgulje Kad Gospod vraćaše sužnjeve sionske - Ps 126 za ženski zbor
M. Asić:	Hvalite Boga u svetištu njegovu - Ps 150 - za sopran, mješoviti zbor i orgulje
I. Žan:	Iz dubine vapijem tebi - Ps 130 - za puhaći orkestar i mješoviti zbor.

RASPORED PSALAMA PO KNJIŽEVNIM VRSTAMA I PREMA
PJESMARICAMA PGPN I SB

KVP	R Br. Ps PGPN	SB
H	8	75,392 353
Z	9	449
T	13	76
M	15 739	
P	16 89,90	
Z	18 76	
H	19 91,92	117,156
K	20 499	
T	22 44474	277
P	23 93,94,95,430,436,532,542 494	
S	24 469,704,717 274	
T	25 96,148,339,342,343,426,727,729,731	158,234,548
T	27 723	188,353
H	28 78	
H	29	188
Z	30 525 297	
T	31 97,510,511,666,667	
Z	32 98	238
H	33 75,99,534,622,718,719	449,522,523
Z	34 100,101,129	130,450
Z	40 77,102,709	
P	41 103,149,450	
T	42 154,155,426,524,741	131,132
T	43 143,155,524	
K	45 383,568,569,570,571 181,382,383,386	
S	46 223,542	527
J	47 392,536	297,321
S	48 75	
T	51 43,44,104,426,429,452,453	236,262,547
T	54 80,105	
T	55 139	
T	56 437	
T	61 360	
T	63 106,107,675	
H	65 725	
Z	66 108,131,530	
H	67 81,109,503,535	11,279

KVP	R Br.	Ps PGPN	SB
H	67	81,109,503,535	11,279
H	68	525,304	
T	69	448	
T	70	78	353
K	72	345,382,391	181,188
T	79	425	
T	80	339	156
L	81	77	
S	84	146,382,709,722	181,377
H	85	87,110,350,358	156,159,160,161
T	86	83	98
K	89	348,626	
T	90	8	6
M	91	431	235,616
Z	92	140,621	
L	95	78,85,111	35 3
J	96	82,84,112,113,152,230,340,361,386,390	94,125,304
J	98	114,115,3382,3387,572,573	181,184,185,188,297
H	100	116,533	511
H	103	118,525,621,709,730	237
H	104	519,537	297,326
L	105	85,87,142,147,525	297
L	106	79,157	
Z	107	88,119,436	
K	110	121	231,609
H	111	135	
M	112	149,620,675	450
H	113	120,156	385,559
H	114	542,744	610
Z	116	151,504	610
Z	117	12,449,618	
Z	118	45,47,130,468,521,522,527,528,529,531	293,300,301,302,304
M	119	339,437,449	449
S	121	733,742	
S	122	141,145,344,621,839	95
T	126	122	450
M	128	123,388	
T	130	451,728,732 259,546	
M	133	79,86,704	152
H	135	260	

KVP	R Br. Ps	PGPN	SB
M	139	136	
T	142	743	483
H	145	124,542,623	19,449
H	146	117,125,126,346,621	119
H	147	127,128,144,389,542,619	161,187,384
H	148	137,159,339	119
H	149	186,601	

Legenda

KVP	Književna vrsta psalma
H	Himni
Z	Zahvalnice
T	Tužaljke
P	Psalmi predanja
J	Psalmi Jahve Kralja
K	Kraljevski psalmi
S	Psalmi Siona
L	Psalmi liturgije vjernosti Jahvi
M	Mudrošni psalmi
R Br. Ps	Redni broj psalma
PGPN	"Pjevajte Gospodu pjesmu novu" - pjesmarica
SB	"Slavimo Boga" - pjesmarica.

“LECTIO DIVINA” U RITMU LITURGIJSKE GODINE

1. “LECTIO DIVINA”...

1.1. ŠTO JE “LECTIO DIVINA”?

(Isus) uđe u jedno selo. Žena neka, imenom Marta, primi ga u kuću. Imala je sestru koja se zvala Marija. Ona sjede do nogu Gospodinovih i slušaše riječ njegovu (Lk 10,38-39).

Slijedeći ove evandeoske riječi, mogli bismo reći da je “lectio divina” “sjedenje do nogu Gospodinovih i slušanje riječi njegove”.

Izraz “lectio divina” znači u prijevodu “božansko čitanje”. Radi se, dakle, o čitanju. A tko čita? Ja? Mi? Krist čita, ne ja. Čitam, doduše, i ja, ali ono što je meni Krist pročitao. Stoga je ova “lectio” **divina**, ne “humana”. Čitanje je **božansko**, ne “ljudsko”.

Što mi Bog čita? Čita mi svoju riječ, odnosno Riječ. Krist meni čita samoga sebe. Stoga “božansko čitanje” nije drugovanje s mrtvim slovima, nego razgovor sa živom Riječi. Evo kako je u Knjizi Otkrivenja opisana Riječ Božja:

I vidjeh: nebo otvoreno - i gle, konj bijelac, a na nj sjeo On, zvani Vjerni i Istiniti, a sudi i vojuje po pravdi; oči mu plamen ognjeni, na glavi mu mnoge krune; nosi napisano ime kojeg nitko ne zna doli on sam; ogrnut je ogortačem krvlju natopljenim; ime mu je Riječ Božja (Otk 19,11-13).

Riječ Božja nije, dakle, na papiru, nego na konju. Ima oči, krunu na glavi, ogortač na sebi.

Dok Krist čita svoju riječ, što ja radim? Slušam. Čusmo: “Marija... slušaše riječ njegovu.” I gledaše Gospodina živoga kako стоји pred njom.

Taj naš susret s Gospodinom dogada se po njegovoj milosti, a ne po našim zaslugama. Nije Marija otišla u Isusovo selo, nego je Isus došao u njezino. U saborskoj konstituciji “Dei Verbum” lijepo je istaknuto tko kome dolazi u susret: “U svetim knjigama, naime, Otac nebeski s velikom ljubavlju dolazi u susret svojim sinovima i s njima razgovara” (DV 21). Dakle, ne idemo mi u susret Ocu - a kako bismo to mi mogli? - nego Otac “dolazi u susret svojim sinovima”.

“Lectio divina” nije, dakle, samo obično čitanje. Najčešće se dijeli na četiri dijela: 1. čitanje (lectio), 2. meditacija (meditatio), 3. molitva (oratio) i 4. kontemplacija (contemplatio). Često se dodaje i 5. djelovanje (actio).

1.2. "BOŽANSKO ČITANJE" I REDOVNIŠTVO

U saborskem dokumentu o obnovi redovničkog života (*Perfectae caritatis*) jasno je istaknuta važnost "božanskog čitanja" Svetoga pisma:

Neka svi članovi (redovničkih) ustanova neprestanim marom njeguju duh molitve i samu molitvu, crpeći iz pravih izvora kršćanske duhovnosti. Neka u prvom redu svakog dana imaju u rukama Sveti pismo, da čitanjem i razmatranjem božanskog Pisma nauče "nenadmašivo znanje - Isusa Krista" (Fil 3,8), (PC 6).

"*Lectio divina*", odnosno "čitanje i meditiranje božanskog Pisma", pravi je i prvi izvor kršćanske duhovnosti. To redovnici i redovnice moraju i drugima pokazati primjerom.

Osoba posvećena života zaručnica je Riječi. U Svetome pismu ne traži mrtva slova na papiru, nego glas Zaručnika. Lijepo se to vidi u Origenovu tumačenju Pjesme nad pjesmama (*In Cant. 1,2, op. 10*). Za Origena su slova i riječi svetoga teksta zapravo rešetke i zidovi iza kojih se nalazi Zaručnik. Tko čita Sveti pismo, može pogledom vjere gledati Krista-Zaručnika kako se pojavljuje iza rešetaka slova i preko zidova riječi te radosno klicati: "Dragi moj podiže glas i govori mi!" (*Pj 2,10*).

Glas Zaručnika nikada neće utihnuti, naše zaručništvo s njim ne može prestati:

Dok je (Isus) govorio, povika neka žena iz mnoštva: "Blažena utroba koja te nosila i prsi koje si sisao!" On odgovori: "Još blaženiji oni koji slušaju riječ Božju i čuvaju je!" (*Lk 11,27-28*).

Žena govorila o Marijinu blaženstvu u prošlom vremenu. Doista, Marija je samo određeno vrijeme nosila Isusa u svojem krilu i hranila ga svojim majčinskim mlijekom. Međutim, Isus ističe da su još blaženiji oni koji u sebi nose njegovu riječ, odnosno njega samoga. Takvo začinjanje Riječi u sebi i rađanje za druge nikada ne prestaje, nikad ne može postati prošlost. Osoba koja čita Svetu pisma pristupa Riječi kao djevica, a nakon slušanja Riječi postaje majka, trudna Kristom pod prilikom riječi, da bi ga rodila bližnjima. Osoba posvećena života mora biti trajni znak toga djevičanskog majčinstva, odnosno majčinskog djevičanstva.

2. ... U RITMU LITURGIJSKE GODINE

2.1. UVODNE NAPOMENE

Liturgija je, kako kaže Drugi vatikanski sabor, "vrhunac kojemu teži djelatnost Crkve i ujedno izvor iz kojega proistječe sva njezina snaga" (SC

10). Isto se može reći i za pojedine oblike liturgijskoga života. Tako je i liturgijsko čitanje riječi Božje, odnosno služba riječi, vrhunac i vrelo izvanliturgijskoga čitanja, odnosno "božanskoga čitanja".

Biblijski odlomak za "lectio divinu" može se birati na različite načine: prema osobnom raspoloženju ili potrebi, čitati po redu, otvoriti Bibliju nasumce... Najbolji način biranja svetopisamskoga teksta jest **izabrati izabranu**. To znači izabrati ono što je Crkva izabrala i rasporedila u liturgiju određenoga dana. Drugim rijećima, "lectio divina" redovito će se uskladivati s liturgijskim čitanjima, odnosno s ritmom liturgijske godine.

Ritam je liturgijske godine trostruk: godišnji, tjedni i dnevni. Stoga i uskladivanje "božanskoga čitanja" s liturgijom mora biti trostruko.

Godišnji ritam. Svetopisamski tekst, odnosno njegovo tumačenje, nastojat će uskladiti s liturgijskim slavlјima tekućeg vremena liturgijske godine. Na primjer, u ponедjeljak 2. tjedna Došašća čita se za mise Iz 35,1-10. Postoji više načina čitanja tog odlomka:

- mogu uzeti tekst kako ga donosi misni lekcionar;
- mogu tekst skratiti, uzeti npr. samo jedan redak: "Bog sam hita da nas spasi." Netko će se, meditirajući ovaj redak, zaželjeti zadržati samo na jednoj riječi, npr.: On hita;
- Netko će pak zaželjeti proširiti tekst, uzimajući npr. još koju pjesmu o Samariji i Jedeđi (Iz 28-35);
- može se uzeti i neki otački komentar navedenoga biblijskog odlomka;
- također se može uzeti neki drugi prikladni tekst iz Predaje koji govori o Dolasku Gospodinovu.

Naprotiv, ružno bi izgledalo da u vazmenoj osmini čitam i razmatram ovaj tekst proroka Joela: "Riječ je Jahvina: vratite se k meni svim srcem svojim posteć, plaćić i kukajuć..." (2,12). Zar se u vazmenoj osmini posti, plače i kuka?

Tjedni ritam. "Božansko čitanje" valja uskladiti i s tjednim liturgijskim ritmom. Ne smije mi biti svejedno u kojem se danu tjedna nalazim. Osobito treba pripazit na tjedno vazmeno trodnevlje - petak, subotu i nedjelju. To je tjedno slavlje vazmenog ostajstva, povijesno gledano, starije od godišnjega.

Stoga Muku Gospodinovu neću čitati u nedjelju, nego u petak. U nedjelje će čitati odlomke u uskrnsnuću.

Dnevni ritam. "Lectio divina" obazirat će se i na dnevni liturgijski ritam. Na primjer, petkom prije podne bit će vrlo prikladno čitati ne odlomke Muke koji opisuju Isusovo suđenje i razapinjanje, a petkom poslijepodne evandeoske izvještaje o njegovoj smrti. Bit će vrlo lijepo i znakovito moliti Ps 22 (Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio?) upravo u ono vrijeme dana kad ga je i Isus molio. Pogledamo li himne časoslova, odmah ćemo uočiti njihovu vezu s dobom dana.

2.2. "LECTIO DIVINA" PRIPREMA LITURGIJSKO ČITANJE

Dvostruka je veza "božanskoga čitanja" s liturgijskim čitanjima: "Lectio divina" priprema ih i nastavlja. Spomenut ćemo najprije važnost "božanskog čitanja" u pripremanju liturgijskih čitanja.

"Lectio divina" može nam pomoći da se dobro pripravimo za liturgijsko slavlje. Priprava je zaista potrebna jer je liturgija "vrhunac kojemu teži djelatnost Crkve" - kako kaže Sabor. Čega vrhunac? Zar neke gomile kamenja visoke pola metra na koju mogu skočiti kad god zaželim? Ne, liturgija nije tako niska. Liturgija je visoka gora na koju se mogu uspeti samo postupno, idući malo-pomalo. Stoga će nam "lectio divina", u kojoj ćemo čitati tekstove sljedećeg liturgijskog čina, pomoći da se molitvenim čitanjem zaputimo prema liturgijskom vrhuncu.

A još prije negoli počnem pripremati sveti tekst, morat ću pripremiti sebe. Upitat ću se, jer to je vrlo važno, pristupam li riječi Božjoj čista i otvorena srca, ponizno i kao sluga?

Ne smije se, dakako, zapostaviti ni biblijski studij. Kako ću inače znati povjesnu pozadinu, odnosno životni kontekst, svetopisamskoga teksta?

2.3. "LECTIO DIVINA" NASTAVLJA LITURGIJSKO ČITANJE

Riječ je Božji dar. Krist, živa riječ Božja, daje nam na dar samoga sebe. Mi smo daroprinci, on je darodavac. Uloga daroprinca nije da pripremi dar, nego da ga dolično prihvati i čuva. Otuda važnost upravo čuvanja riječi Božje, osobito one naviještene u liturgijskom slavlju. Otuda i važnost "božanskoga čitanja" koje nastavlja liturgijsko čitanje.

Liturgija je "vrelo iz kojega proistječe sva snaga (Crkve)" - kaže Drugi vatikanski sabor. Dakle, ne vrelo u kojemu ima samo malo vode i koja se lako i brzo popije. Iz liturgijskog vrela proistjeće, osobito u Dan Gospodnj, obilje životvorne vode koja se nikada ne može popiti.

Podsjetimo se kada počinje liturgijski tjedan. Ne počinje ponedjeljkom i ne završava nedjeljom - kao da bi ostali dani bili priprava za Dan Gospodnj. Počinje nedjeljom, a dani što slijede nastavljaju nedjeljno slavlje. Riječ Božja, Kruh živi što je svečano razlomljen u Dan Gospodnj ne može se sav potrošiti pri nedjeljnem blagovanju; njegovo se blagovanje nastavlja i kroz dane što slijede.

Da zaključimo: Liturgija je "vrhunac kojemu teži djelatnost Crkve", a u penjanju na taj vrhunac pomaže nam "lectio divina" koja nas na liturgiju pripravlja. Liturgija je također "vrelo iz kojega proistječe sva snaga (Crkve)", a otjecanje te životvorne vode obavlja se i kroz "božansko čitanje" koje liturgiju nastavlja.

Mario Šikić, Zadar

PORUKA MIRA, RADOSTI I ČISTOĆE STVORENOGA SVIJETA U LITURGIJSKOJ MOLITVI

UVOD

Na Drugome vatikanskom saboru Crkva je još jednom doživjela svoje nove Duhove. Taj Duh koji je prostrujio Crkvom podsjetio ju je, uz ostalo, da živi u svijetu koji nije samo njezin svijet nego i svijet drugih ljudi, ljudi drugih vjera i ljudi nevjere, praktične ili teoretske. Podsjetio ju je da je poslana svima, da svima ponudi bogatstvo Isusove poruke mira, pravde, radosti, ljubavi, jer "radost i nada, žalost i tjeskoba ljudi našega vremena i svih koji trpe jesu radost i nada, žalost i tjeskoba također Kristovih učenika, te nema ničega uistinu ljudskoga a da ne bi našlo odjeka u njihovu srcu". Tako govori sama Crkva već u Predgovoru konstitucije "Radost i nada - Gaudium et spes". - Ali postala je svjesna da prije toga mora pregledati kakvo je stanje te poruke u njoj samoj, pa je učinila pregled same sebe. I pokušala je, i još se trudi, uskladiti sebe s porukom koju ima predati svijetu.

U sklopu toga napora nalazi se i sadržaj rada ovog Redovničkog tjedna.

Pred nama je da razmislimo o poruci mira, radosti i čistoće stvorenoga svijeta u liturgijskoj molitvi. Ovaj je posao voden idejom iznesenom u 33. broju Liturgijske konstitucije gdje стоји: "Iako je liturgija u prvom redu štovanje božanskog veličanstva, ipak sadrži i mnoge pouke za vjerni puk."

Nakana je poruke potaknuti, osokoliti, opomenuti, a kad treba, i poučiti. Ovo posljednje posebno je u vezi s trećim predmetom ovoga izlaganja, naime, o čistoći stvorenoga svijeta, jer to je uistinu nov sadržaj kojega još nema u liturgijskoj molitvi.

Kada je kao plod spomenutog gibanja u Crkvi papa Pavao VI. osnovao Papinsku komisiju za pravdu i mir¹, još ljudima nije bila došla do svijesti potreba rada na čuvanju čovjekove životne okoline. Danas je to postao čitav pokret, pa se među zadatke svih komisija za pravdu i mir, koje su osnovane u Crkvi, dodaje i rad za očuvanje čovjekova prirodnog okoliša (ekologija) ili, kako se to lješe i vjernički kaže i zove: "poštivanje stvorenoga" (reverence of creation). Tako su nastale komisije za pravdu, mir i ekologiju (PME)m a u društvu tzv. "pokret zelenih" i već se osnivaju i političke partije koje ulaze u parlamente. - Stjecajem okolnosti zadužen sam da se ponešto bavim radom naših komisija za PME pa će, zamoljen, pod tim vidikom i govoriti o ovim porukama.

Pred nama je opsežan zadatak da izložim nešto od bogatstva poruke liturgijske molitve o miru, radosti i čistoći stvorenoga svijeta. Crkva najprije nama poručuje da promislimo o miru, radosti i ljepoti stvorenoga pa da, trudeći se to živjeti, budemo poručitelji i svjedoci tih vrednota drugim ljudima. Ovaj govor o miru, radosti i stvorenome ima više religijsko-socijalnu oznaku nego teološko-duhovnu, i to zato što je to oznaka rada spomenutih komisija za PME. Jasno je da su teološko-duhovne vrednote i istine temelji iz kojih izrasta sav taj rad i ti će temelji biti istaknuti u ovoj poruci.

Što ovdje razumijevam pod molitvom? Upravo ono što se u ascetici i razumijeva pod molitvom. To je suobraćanje, razgovor s Bogom u svemu bogatstvu njegova sadržaja. Tu je molitva slave (hvale), zahvaljivanja, zadovoljštine i prošnje. Što mislim pod izrazom "liturgijska molitva"? Mislim molitvu koja je u funkciji liturgije onako kako se nalazi u liturgijskim knjigama. Tu su i tekstovi Sv. pisma ako su uključeni u molitvu ili su uvod u nju.²

Gdje se nalaze te molitve? U liturgijskim, obrednim knjigama svih vrsta (misal, časoslov, obrednici, blagoslovi i dr.).

I. PORUKA MIRA

Crkva se u posljednje vrijeme više nego prije zauzima za mir ne samo iz teoloških razloga nego i iz sudbinskih razloga. Poučena iskustvom svjetskih ratova, a zabrinuta zbog postojanja sverazornog atomskog oružja, trudi se ljudima dozvati u pamet opasnot od možebitnih ratova u kojima bi moglo biti upotrijebljeno i atomsko oružje. Uostalom, ljudi su postali svjesni toga. Osim strahovito razornog djelovanja toga oružja i dugotrajnih posljedica zračenja, besmislenost je atomskog rata i u tome što na kraju nema pobjednika pa se, prema tome, ne postiže cilj radi kojega je jedna strana započela rat. Isti je slučaj čak i kada u opravданoj samoobrani druga strana upotrijebi atomsko oružje³. No, i bez obzira na atomsko oružje, moderni se ratovi, na žalost, ne vode samo na fronti. Fronta postaje cijela zemlja, a žrtve su goleme. I koliko je već milijuna ljudi poginulo poslije drugoga svjetskog rata?! Ako se nekima učini da su u posljednje vrijeme postignuti vidljivi uspjesi u pregovorima velikih sila oko razoružanja, pa po tome i za mir, dobro je podsjetiti se na sumnju da se na žalost ne mijenja, tako brzo i čovjek i da se zli duh rata ne istjeruje lako iz čovjeka. Zapravo trećega svjetskog rata dosad nije bilo zbog zastrašivanja atomskim oružjem. Što će biti ako se (jer kažu da bi to oružje moralo postojati radi zastrašivanja!) to oružje uništi? Nije li poslije drugoga svjetskog rata ostalo neriješenih odnosa među državama i narodima? Ne postoje li trajne mogućnosti otvaranja žarišta novih i starih nemira u

Evropi i izvan nje?⁴ I hoće li se i u Evropi obnoviti neprijateljstva i biti vođeni lokalni ratovi tzv. konvencionalnim oružjem kao što se već dugo vode izvan Evrope?

Ovime sam dotaknuo pitanje izvora nemira u društvu ljudi. Dobro ih je samo nabrojiti:

- neriješeni problemi odnosa među državama
- neriješeni etnički problemi (odatle terorizam i dr.)
- nepravedna raspodjela dobara
- siromaštvo i glad
- nepoštivanje osnovnih ljudskih prava
- nepravde u međuljudskim odnosima
- nemirne obitelji
- konačno - ili prvo - nemirno, oholo, gramzivo, sebično ljudsko srce.

Sve su ovo razlozi zbog kojih Crkva moli za mir i poručuje svima da treba moliti i raditi za mir.

Pregledavajući liturgijske knjige, uočava se više "vrsta" mira što nam ih Crkva nudi za razmišljanje i molitvu.

1. Božji mir - Kristov mir

Prvi i temeljni izvor mira jest Bog, Krist. Zato je prva i temeljna poruka kršćanima i svijetu da je Bog mir - izvor mira. Psalmist pjeva: "Samo je u Bogu mir, dušo moja" (Ps 62,1 - II T. S. V.) U pozadini svih primirja i istinskog sklapanja mira jest Bog: "Jer je Bog što dokončava ratove" (Jdt 16,20 - I T. S. J.) - "Gospodine, ti mir nam dajes" (Iz 26,12 - III T. U. J.). A Isus koji reče: "Ja i Otac jedno smo" (Iv 10,30) govori apostolima, a po njima i nama: "Mir vam svoj dajem" (Kanon) - mir božanskoga bića, mir sklada čovjeka i Boga u Kristu, mir sklada ljudske naravi (duše i tijela) u Kristu. Stoga Pavao kliče: "Blagoslovjen Isus, mir naš, koji dođe da od dvoga jedno stvori" (Ef 2,14 - 1.1. V. I Pro.), a u misi za pravdu i mir Crkva priznaje: "Gospodine, ti si mir i stvaraš mir..." (Zb II) i još: "Ti put si dobra, začetnik, Ti svjetskog mira graditelj" (II T. P. Sl. č. H.).

2. Mir iz pouzdanja u Boga

Već je Izrael, taj navjerni, grešni Izrael, tako često iskusio da je Bog dobar i uvijek spremjan na opreštanje i pomirenje sa svojim izabranim narodom. Na toj spoznaji i istini temeljilo se i pouzdanje u dobrogoga Boga, vjernog svojemu savezu s Izraelem, a iz tog pouzdanja izvirao je i mir, mir u teškim iskušenjima i mir u mirnim vremenima. U teškim

iskušenjima psalmist uvjerava sebe i svoj narod: "Gospodin je sa mnom, pomoć moja i zbunjene gledam moje dušmane - Gospodin je moja snaga i pjesma, on mi je spasitelj" (Ps 118,7,14) - I: "Ovo sigurno znam: Bog je za mene" (Ps 56,10). Zato ne dopušta ni sebi ni svojem narodu da klone:

"Što si mi, dušo, klonula
i što jecaš u meni.
U Boga se uzdaj, ojunači se,
čvrsto neka bude srce tvoje,
u Gospodina se uzdaj." (Ps 42,12) - I vapi svojem Bogu:
"U sjenu krila tvojih zaklanjam se
dok pogibao ne mine" (Ps 57,2)

A kad pogibao mine, onda se psalmist osjeća kod svojega Boga poput djeteta na prsima majčinim i pjeva:

"Ne, ja sam se smirio i upokojio dušu svoju
kao dojenče na grudima majke" (Ps 131,2). Tada može i na počinak tjela poći spokojno:

"Gospodin mi je svagda pred očima...
Stog mi se raduje srce i kliče duša,
i tijelo mi spokojno počiva." (Ps 16,8-9).

Ako je tako bilo u Savezu pravde Boga-Sabaota, koliko će više biti u Savezu ljubavi Boga Oca i Sina i Svetoga Duha, u savezu gdje između Boga i čovjeka jest Bogočovjek. I zato Crkva, radosna zbog pouzdanja u pomirenje s Ocem, želi da njezina djeca na završetku dana po miru duše i u miru duše poput malena djeteta smireno utone u san kao uz majku što nad njim bdi pa moli:

"Sad primi našu molitvu
i ove noći čuvaj nas.
Udjeli mir nam spokojan
da slatki san sad usnemo." (Povečerje, H. II)
I: "Nek srca naša miruju
i tebe kroz noć sanjaju.
Nek tvoju slavu vječitu
do zore tiha pjevaju." (Povečerje, H I.)

3. Mir pomirenje duše

Ali Bog neće postati mirom duši koja ne želi biti u miru s Bogom. Zato Crkva u liturgijskoj molitvi tako često moli i vapije za oproštenjem grijeha, jer oproštenje grijeha donosi pomirenje s Ocem. U skupini misa za osobite potrebe, na prvom je mjestu misa "Za oproštenje grijeha". U njoj Crkva moli: "Oprosti nam grijehe i udjeli nam dobrostivo mir" (Zb). Pomirujemo

se s Bogom ako sami hoćemo i ako nas Krist pomiri. Ali Bog je tako dobar da nas je pomirio sa sobom po Kristu i prije nego smo mi htjeli ili čak i mogli htjeti: "Jer svidjelo se Bogu u njemu (Kristu) nastaniti svu puninu i, po njemu uspostavivši mir krvlju križa njegova, izmiriti sa sobom sve, bilo na zemlji bilo na nebesima" (Kol 1,21 - I T. Sr. V.). U misi "Za one koji nam nanose zlo" Crkva govori Bogu: "Dok smo još bili neprijatelji, po smrti svoga Sina pomirio si nas sa sobom..." (D). To je to čudo otkupljenja, to je taj Otac koji čeka rasipnog sina, kojeg i ne sluša kad mu govori svoje kajanje, nego ga "iz tame grijeha prenese u svjetlo i mir svoga kraljevstva" (Blagoslov isповједаонице, Blagoslovi 939). Tu istu misao ističe Crkva u obredu pomirenja - isповijedi - kad svećenik govori: "Bog, milosrdni Otac pomirio je svijet sa sobom mukom i uskršnućem Sina svoga, Gospodina našega Isusa Krista", da bi na kraju sigurno izjavila: "Gospodin ti je oprostio grijehu", pa zato: "Idi u miru" - idi obučen u svečanu haljinu milosti i s prstenom na ruci na gozbu Jaganjca. A na toj gozbi će Crkva moliti Gospodina da nas "izbavi od svih zala" i da nam milostivo "dade mir u naše dane" i podsjetit će Isusa da je apostolima htio dati svoj mir, pa neka, ne gledajući na našu grešnost, i nama udijeli svoj mir, da bi na kraju te molitve po svećeniku zaželjela svima: "Mir Gospodnji bio vazda s vama." A onda će zamoliti da dademo mir jedni drugima, čovjek čovjeku kao brat bratu. Ali mir može dati samo pomiren čovjek pa će Crkva i opet, uoči same gozbe, poučena usklikom posljednjeg proroka, Ivana, zavapiti: "Jaganjče Božji, koji oduzimaš grijehu svijeta, daruj nam mir!" I tako vjernike, pomirene s Bogom i s ljudima, nahranjene na gozbi ljubavi, na kraju, udijelivši im blagoslov, Crkva otpušta sa željom da u miru i s mirom podu u svijet, na posao.

4. Mir u zajednici ljudi

I evo nas time na četvrtoj vrsti mira koju sadrži liturgijska molitva: mir u zajednici. Jer "Idite u miru" sigurno znači: idite u miru s Bogom, sa sobom i s onima s kojima ste slavili Riječ mira i slavili Žrtvu pomirenja i ljubavi pa budite mirotvorci u svijetu u kojem živate i radite. Mir među ljudima plod je Boga-Krista mirotvorca i čovjeka mirotvorca.

Prevažno je pitanje mira u zajednici ljudi, jer nemiri i ratovi izvori su premnogih grijeha iz straha, mržnje, osvete, očaja itd. To je kao lančana moralna atomska eksplozija. Zato psalmist moli Gospodina da ukloni nemire i nepravde "da ne bi pravedni ruke za bezakonjem pružili" (Ps 125,3). Zanimljive su u vezi s time konstatacije o ljudima koji su za vrijeme rata bili sasvim drukčiji nego prije i nakon njega. Zato i Crkva u liturgijskoj molitvi mnogo moli za mir među ljudima. To je jedan od glavnih sadržaja molitava čak i deset misa za posebne prigode: Za one koji nam nanose

zlo, Za vrijeme rata, Za pomirenje, Za izbjeglice, Za slogu, Za obitelj, Za sastanak državnih predstavnika, Za napredak naroda, Za domovinu, Za nosioce vlasti, Za pravdu i mir i još na stotinjak mjesta u raznim prigodama. U tim su molitvama tri grupe ljudi u središtu molbe: zajednica okupljenih vjernika, obitelj i nosioci vlasti. Sve tri vrlo važne grupe za mir.

a) Ako zajednica okupljenih vjernika bude kao onaj što se ogledao u ogledalu i zaboravio kakav je (usp. Jak 1,23-24), mala je ili nikakva korist od molitve Crkve za mir. Neće onda ti ljudi istinski promicati mir niti prihvatići mir koji im je ponuden. Svjesna toga, Crkva moli: "Daj nam u tvome domu živjeti u svetoj slozi, da istinski mir drugima pružamo, a primljeni vazda čuvamo" (Misa za slogu, Pop.) i "Molimo te, udijeli nam duh ljubavi da među ljudima promičemo mir što nam ga je On ostavio" (Misa za pravdu i mir, Pop.) i "Daj nam danas sa svima u miru živjeti i ne daj da ikome za zlo uzvratimo zlo" (I T. S. J. Pro.).

b) Psiholozi i psihijatri sve više ističu važnost roditelja i obitelji za uravnotežen i moralan lik i život djece, kasnijih odraslih članova društva. Nemir u obitelji često je izvor neuravnoteženih osoba; osoba kojima je uskraćena ljubav ili osoba koje nisu odgajane razboritom stegom pa su postale razmažene, samožive; osoba trzanih svadama i nemirima roditelja.⁵ Stoga Crkva, blagoslivljajući obitelj, moli: "Gospodine, ti si ljubio rođake i uživao njihovu ljubav, sve obitelji utvrди u miru i međusobnoj ljubavi" (Blagoslovi, 64) i "Učini da ova obitelj tebe ima kao svoga člana i u tvojem blaženom miru uvijek uza te prijanja" (Isto, 81).

c) Nosioci vlasti tako su važni za mir. Na njima je teret mira i blagostanja, na njima je odluka mira ili rata, na njima je teret suda je li rat opravdan ili nije. Zato Crkva moli: "Pogledaj milostivo na one koji po svojoj službi nama upravljaju da se tvojom dobrotom svuda po svijetu ustali blagostanje naroda, siguran mir i sloboda vjere" (Za nosioca vlasti, Zb) i "Daj državnicima duh pravednosti i mira da ovdje na svijetu, u sveljudskoj obitelji, uzmognemo živjeti u slozi" (III Vz. T. S. V. II. Pro.).

Na kraju istaknimo molitvu za koju mi se čini da je nadahnuta riječima i primjerom onog izuzetnog čovjeka mira, sv. Franje iz Asiza, kojemu znanstvenici u raspravama o miru često posvete posebno poglavje ili dio raprave. On je svojoj braći govorio da moraju "lijeciti rane, povezivati lomove, tražiti izgubljene. Mnogi za koje vam se čini da su sluge Sotone mogu jednog dana postati Kristovi učenici" (Legenda triju drugova). Koliko ovakve vjere i nade nedostaje svima, i vjernicima i drugima, svima koji ne vjeruju da se pojedinac može obratiti ili onima koji grijeh pojedinca ili neke grupe prenose na sav narod, i to ne samo onda kad se zlo dogodilo nego to produžuju valjda u beskonačnost. Stoga Crkva iskreno moli: "Gospodine, po ovom otajstvu pomirenja daj nam svima živjeti u miru i slozi, da naši protivnici tebi budu dragi, a s nama pomirenici" (Za one koji nam nanose zlo, Pop.).

5. Mir u nebu

Sve molitve, kao i cijeli život, treba da budu usmjereni tako da postignemo onaj konačni mir i sreću, ono radi čega smo se i rodili. A rodili smo se i za vječnost! Za radosnu vječnost!

Ali tu radosnu vječnost života moramo proći kroz tužni i često bolni čas smrti. Treba proći kroz raspad "ovozemnog boravka" da bi se ušlo u "vječno prebivalište na nebesima" (usp. Pokojničko predsl. I.) No to prebivalište treba steći. Steći radom, vjerom i molitvom. Molitvom Onome koji "jedini prihvati smrt da nas od zakona smrti oslobođi" (Pokoj. predsl. II) i tako postade "spasenje svijeta, život sviju živih i uskrsnuće mrtvih" (usp. Pokoj. predsl. III). Tom našem Spasitelju kao i nebeskom Ocu Crkva se obraća u liturgijskoj molitvi na mnogo mjesta, i to ne samo u misama i molitvama za pokojne nego i u tolikim drugim prigodama, napose na kraju Prošnja u Večernjoj. A misao koja se najčešće ponavlja u molitvama za pokojne jest molba za svjetlost i mir. Uistinu, kad se umire, gasi se ovo stvoreno svjetlo, a strah od tog gašenja praćen je tjeskobom i nemirom. Zato se najčešće moli za pokojne: "Pokoj vječni daruj im Gospodine, i svjetlost vječna svjetlila njima".

6. Povezanost pravde i mira

Premda u ovom predavanju nije predviđen govor o pravdi, ipak će samo nešto o tome reći, i to iz dvaju razloga:

1. osnovni preduvijet mira jest pravda,
2. u liturgijskoj molitvi tako su često povezani mir i pravda.

Osnovni preduvijet mira jest pravda, uči i Drugi vatikanski sabor posebno u Konstituciji Radost i nada u V. poglavljju. Pravda mora postojati u trostrukom odnosu čovjeka prema Bogu, sebi i ljudima:

Bog ima svoja prava u odnosu prema čovjeku

U čovjeku postoje prava dvaju njegovih sastavnih dijelova: tijela i duše.

Ljudi imaju svoja prava u međusobnim odnosima.

a) Da Bog ima prava u odnosu prema čovjeku, jasno nam je, a, uz ostalo, uobičena su u prve tri zapovijedi Dekaloga.

b) Tijelo ima svoja prava uobičena u zakonima tvari svojega fizičkog tijela. Ono je instrument kojem duša-razum mora poznavati zakone i priznavati granice i poštovati ih, inače će se osvetiti. Duša ima svoje zakone koje tijelo, vođeno razumom, mora poštivati. "Što koristi čovjeku (razumu?) da sav svijet dobije, a duši svojoj naškodi", govori Isus.

c) Napokon zbog nepoštivanja međusobnih prava među ljudima

nastaju mali i veliki nemiri i ratovi. O tim pravima nećemo ovdje govoriti jer to izlazi izvan okvira predavanja, samo spominjem da u popisu ljudskih prava postoji i pravo na mir! To pravo onda uključuje dužnost pravednih odnosa u ljudskoj zajednici.

I u liturgijskoj molitvi Crkva nas češće podsjeća na to. Postoji za to i poseban obrazac mise Za pravdu i mir (kako već spomenuh). Tu molimo: "...Daj da se neumorno zauzimamo za onu pravdu koja je jedina kadra osigurati čvrst i stalni mir" (Zbor I.), a u časoslovu u čast Presvetoga Otkupitelja na Večernjoj moli se: "Spasitelju svijeta, ti si došao da siromasima navješćuješ radosnu vijest, žalosne tješiš, neprijatelje izmiruješ, daj da i dalje promičemo pravdu i mir..." (15.VII.V. Pro.).

U vezi s time spomenimo kako je i siromaštvo i glad često posljedica nepravde u raznim oblicima, pa u misi Za gladne molimo: "Pomozi da svoja dobra pravično dijelimo i bratskom ljubavlju pomažemo jedan drugome (Darovna).

II. PORUKA RADOSTI

Jasno nam je da iz mira i pravde izrasta radost. Zato su te misli i istine usko povezane. Stanje mira i pravde trebalo bi biti čovjekovo stanje, a radost njegov vidljivi osjećajni izražaj. I radost bi imala biti kao prirodni "zrak" psihe, radost kao "milosni zrak" duše. Mi smo stvoreni za radost, jer kad je Bog stvorio čovjeka, zapisa sveti pisac: "Vidje Bog da je veoma dobro" (Post. 1,31).

Kako ne bi bilo veoma dobro, izvrsno kad je čovjek stvoren na sliku i priliku preradosnog života Presvetog Trojstva! I tu je radost dobri Bog htio prenijeti na čovjeka. Pa kad je stvorio svijet i čovjeka, bio je radostan što je radost izašla iz njegova bića na stvorenja. To je prva, izvorna radost. (Pa mi se i za radost učini da nam liturgijska molitva pruža više vrsta radosti.)

Ali nije ostalo tako. U čovjekov život ušao je grijeh, a po grijehu grižnja savijesti, taj izvor podmukle nesreće i tuge. Grijeh je tako prvi izvor neradosti. Od toga onda toliki drugi izvori ne-radosti, tuge. Evo nekih:

- žviljenje u neprijateljstvima i u mržnji
- živiljenje u nesredenim obiteljskim prilikama
- bolest i smrt
- siromaštvo i glad
- nezaposlenost ili strah od nezaposlenosti
- neposjedovanje vlastitog stana
- stanje straha i nesigurnosti u društvu (razni moćnici, totalitarni režimi, terorizam, mogućnosti rata itd.)

- neuspjesi i nerazumijevanja na poslu
- ovisnot o drogi, alkoholu itd.

Ali se ljubav Božja i mudrost njegova nisu dale svladati i zaustaviti. I progovara Bog na početku jada što ga ljudskom poviješću nazivamo: "Neprijateljstvo zamećem između tebe i žene, roda tvoga i roda njezina" (Post 3,15). Tako u taj jad sinu svjetlo navještaja Praradosti - Praevandelja: navještaj pomirenja, spasenja.

I tako dođosmo do prve radosti Boga našega.

1. Radost Boga zbog stvaranja stvorenih bića i zbog spasenja čovjeka

Psalmista pjeva: "Nek dovijeka traje slava Gospodnja, nek se raduje Gospodin u djelima svojim" Ps 4,31).

I Crkva poziva vjernike da se pridruže toj radosti Boga: "Uskliknimo, braćo, Bogu svome koji se najviše veseli kad svoj narod obasiplje dobročinstvima" (II Tj. Sr. Pro. V. II). A najradosniji je Bog Otac na pogled remek-djela nad svim djelima, na pogled Sina svojega utjelovljenoga: "Ovo je Sin moj ljubljeni, u njemu mi sva milina" (Mt 17,5). To je ujedno i najveća Isusova radost⁶. I još je velika Isusova radost: spasenje čovjeka: "A kad je nađe, stavi je na ramena sav radostan - radujte se sa mnom, nađoh ovcu svoju izgubljenu" (Lk 15,17 - Sl. Djevica, Ul.) i "Puk svoj Gospodin s klicanjem izvede i s veseljem svoje izabrane" (Vel. Subota, Ul.)

2. Radost zbog Isusova rođenja, muke i uskrsnuća

Ona spomenuta Isusova radost onda je i razlog i izvor naših radosti. Na mnogo mjesta u liturgiji vjernička duša kliče zbog radosti rođenja Isusova, zbog njegove otkupiteljske muke, zbog njegova uskrsnuća, u jednu riječ: radost iz istine da smo po Isusu otkupljeni, spašeni! To je izvor one duboke duhovne radosti koja je prava radost što nosi i drži čovjeka i u njegovim radosnim danima i u danima tuge, nevolja, progonstva, bolesti.

Nad rođenjem Isusovim Crkva pjeva:
O goleme naše sreće
Kad te u čas blaženi,
Osjenjena Duhom Svetim,
Djeva Majka porodi,
Kad se kao dječak divan
Za spas svijeta pojavi."
(1.1.V.I.H.)

Nad mukom Isusovom Crkva kliče: "Tvome se križu klanjamo, te hvalimo i slavimo uskrsnuće tvoje, jer, evo, drveta radi nastade radost u

cijelom svijetu" (Vel. Petak, Klanjanje križu, Ant. II).

Nad'uskrsnućem Isusovim Crkva pjeva:

"Nebo, zemlja, svemir cijeli
Neka kliče od veselja:
Pobjeda, gle, Isusova
Nadvlada smrt, život vrati.
U sve dane sretni pojmo
Uskrsnoga zbog veselja.
Život nema više kraja,
S Kristom svima uskrs svanu".
(Vaz. vr. Sl. č. H. II.)

3. Radost zbog oproštenja grijeha i primanja milosti

Spomenuta je radost izvor radosti zbog oproštenja grijeha i primanja milosti. Već je onaj vidoviti Izajia to video i klicao:

"Radošću silnom u Gospodinu se radujem,
duša moja kliče u Bogu mojemu,
jer me odjenu haljinom spasenja" (Iz 61,10 - IV. Tj. Sr. J. Hval.), a Crkva poziva da se zajedno s Marijom, punom milosti, radujemo i našem milosnom životu: "Mariju si milošću ispunio, daj da svi budemo radosni što nam ti obilje milosti dade" (Sl. Bl. Dj. M.V.I.Pro.).

4. Radost zbog Božje prisutnosti i dobrote po djelima njegovim

Potrebno je čovjeku sjetiti se i trajne Božje prisutnosti i dobrote što nam je pruža ne samo darom otkupljenja, nego tolikim "malim" pažnjama pa da to postane novi izvor radosti i zahvalnosti.

Zbog čuda stvaranja ovog vidljivog svijeta za nas pasalmist pjeva:

"Hvalite Boga u svetištu njegovu,
slavite ga u veličanstvu svoda nebeskoga!
Hvalite ga zbog silnih djela njegovih,
slavite ga zbog beskrajne veličine njegove!" (Ps 150,1-3).
i:

"Dodite, kličimo Gospodinu,
uzvikujmo hridi, Spasitelju svome!
Pred lice mu stupimo s hvalama,
kličimo mu u pjesmama.
Jer velik je Gospodin Bog naš.
U njegovo su ruci zemaljske dubine,
njegovi su vrhunci planina,
njegovo je more, on ga je stvorio
i kopno koje načiniše ruke njegove! (Ps 95,1-5).

Posudimo stoga majci prirodi glas da ona po nama pjeva pjesmu slave i hvale Bogu poput Franje iz Asiza u Pjesmi stvorova, nek po našem glasu "nebesa slavu božju kazuju", nek "naviješta svod nebeski djelo ruku njegovih, nek to psotane riječ i govor i glas što se može čuti i nek se po svoj zemlji razliježe jeka i nek riječi sve do kraja svijeta sežu (usp. Ps 19,1-5).

K tome i radost što nam je Bog bio i jest s nama kako je to i psalmist radostan iz svijesti da mu je Bog blizu:

"Gospodin mi je svagda pred očima,
jer mi je s desna, neću posrnuti.
Stog mi se raduje srce i kliče duša,
pa i tijelo mi spokojno počiva" (Ps 16,8-9).
i:

"U njeg se srce moje pouzdalo i pomoć mi dođe
zato mi kliče srce i pjesmom njega slavim" (Ps 28,7).

Svoju radost psalmist prenosi na glazbala:

"Moje je srce sigurno, Bože,
sigurno je srce moje,
pjevat će i svirati.
probudi se, dušo moja,
probudi se, harfo i citro,
probudit će zoru jutarnju"
(Ps 108,2-3).

A posebno smirena, ponizna i duboka radost neka zahvati vjernika i svećenika kad se najbliži s pouzdanjem upućuje Bogu, k oltaru. Tada neka u iskrenoj radosti kliče: "I pristupit će Božjem žrtveniku, Bogu, radosti svojoj" (Ps 43,4)

i nek nastavi moliti: "Oživljava Crkvu za stolom riječi i kruha i ojačana tom hranom neka radosno ide za stopama tvojim" (III Tj. Sr. J. Mol). Tako ćemo s pravom moći klicati. "Svi su moji izvori u tebi" (Ps 87,7).

5. Radost u trpljenju i progonstvu

Svjestan Božje prisutnosti i dobrote u našem životu i osnažen na Gozbi oltara, moći će vjernik i u trpljenju i progonstvima biti radostan. Radostan onom tajanstvenom radošću mirne savjesti i pouzdanja u Boga, one radosti koju je neizrecivo posjedovao Isus, a po njemu i s njime Gospa i toliki sveci. Ovo je "teška" radost. Zato Crkva smjerno moli npr. u misi Za progonjene kršćane - a svi smo mi "pognani sinovi Eve" - "Daj im milost da se s radošću pridruže žrtvi Kristovoj, uvjereni da im je ime upisano na nebesima" (Dar.). A u toj molbi neka nam bude u pomoći nova Eva, Kraljica mučenika, pa s Crkvom molimo u Molbenici na Jutanjoj u dane

Sl. Bl. Dj. Marije: "Spasitelju naš, tebi je Majka podno križa stajala: daj da po njezinu zagovoru i mi budemo radosni kao sudsionici tvojih patnji."

Sve to i još ne navedeno dolazi od toga što "drveta radi nasta radost po cijelom svijetu" (Vel. petak, Klanjanje križu, Ant. II).

Odatle onda i radost s pobjede mučenika nad strahom i patnjom.

"Veselja puni pjevajmo
krv prolitu za Isusa" (Sl. Muč. J. H.)

"Pjevajmo, braćo, svi svetačke radosti,
Djelâ im slavnih sjaj, ko što zasluzuju.
Srca žar nuka nas pjesmom da častimo
Pobjednike najslavnije" (Sl. Muč. V. II. H.).

6. Radost iz života u miru s ljudima

Iz mira u društvu rađa se radost. Pravda, mir i radost jesu kao zemlja, voda i zrak za zdrav život i plodno stvaralaštvo. Stoga je onda potrebno moliti za pravdu i mir. Uz misu Za ljubav, Za slogu, postoji i misa Za prijatelje i ukućane. I na više drugih mjesta Crkva moli za mir i pravdu u društvu ljudi: "Ravnaj tijekom svjetskih zbivanja da živimo u miru te radosno i slobodno tebi služimo" (VIII N. kroz godinu, Zb.). Ali i mi moramo suradivati s Bogom u tijeku svjetskih zbivanja i tako postati apostoli mira. Na to nas podsjeća molitva na spomendan sv. Antuna padovanskog, toga velikog borca za pravdu, mir i ljubav: "Učini da veselo s tobom suradujemo u usavršavanju poretku u svijetu i da se po tvojoj Crkvi lakše širi poruka mira" (V. II).

Jedan od najkorisnijih načina da to uistinu postignemo bit će da svojom darežljivošću pomažemo bližnjemu u njegovim različitim potrebama i nevoljama: "Daj da one koji su u potrebi danas obradujemo svojom darežljivošću te, njima pomažući, tebe nademo" (I. Kor. Tj. Po. J.). I još jednom čujmo molitvu za radost koju bi trebalo da rode i nose naši susreti: "Ne dopusti da danas ikoga ražalostimo, već da radost donešemo svima koje ćemo susretati" (I. Tj. Ut. J. M^{1b}). Reče pjesnik: "Radost susreta našeg, to je Blaga vijest!" (Božidar Petrač).

7. Radost zbog zdravlja i uspjeha u poslovima

I ta, zemaljska, radost koja je već prisutna u prethodnoj točci, prisutna je u liturgijskoj molitvi, što je i trebalo biti jer ipak najveći dio vremena ljudi potroše u vremenite poslove i u brizi za zdravlje. U misi za bolesnike molimo: "...odagnaj opasnost koja im prijeti daj da se radujemo što su ozdravili" (Darovna). Slično ima na više mjesta u obredniku "Bolesnici".

Za vremenite poslove na početku dana molimo: "Daj da ovaj dan radosno započnemo, te ga proživimo u djelatnoj ljubavi" (III Tj. Ut. J. M.) i

još: "...da opslužujući tvoje zapovijedi radosna srca vjerno kročimo tvojim putem..." (IV Tj. Če. VI čas M.) i "...da i mi po primjeru svetoga Filipa radosno istrošimo svoj život tražeći tvoju slavu u služenju braćи ljudima" (sv. Filip Neri, 26.V. Dar.)

Posebna je vrsta radosti radost stvaralaštva. Pravo, bogato stvaralaštvo prisutno je u društvu koji živi u pravdi, miru i radosti. Dođe mi često na pamet koliko je u totalitarnim i ideologiziranim sredinama, gdje nema prave slobode, zakoćeno umova, sputano srdaca, ohladeno nadahnuća za stvaralaštvo na polju znanosti, kulture i dobrotvornosti, pa tako i zatrpani izvori novih radosti. Zato Crkva moli: "Ti daješ umjetnicima da izražavaju zrake tvoje ljepote, daj da njihova djela donesu svijetu nadu i radost" (III Tj. Ut. Pro.) te tako "uz pomoć tvoje milosti budemo plodni dobrim djelima i udemo u radost vječnoga života" (IV Vaz. Tj. Su. Zb.), gdje ćemo, nadamo se, dobiti nagradu dobrega i vjernoga sluge, kako se moli za pokojnog svećenika u Zbornoj molitvi.

8. Radost života u nebu

I evo nas tako, kao i ono kod mira, na cilju svih radosti, zapravo na početku beskrajne radosti neba, one radosti prema kojoj "u nestalnosti zemaljskog života smjera naše srce" (22. N/g,Zb)

U tu radost moramo, na žalost, proći kroz žalost smrti. Ali, jer je pred nama u smrt ušao Krist, to će nam se žalost smrti pretvoriti u klicanje:

"Krv tvoja, Kriste, nevina

Krivice nam je oprala:

I žalost smrti tako ćeš

Pretvorit nam u klicanje" (Pok. slavlje. Sr. čas H.).

Za tu radost moli Crkva na mnogo mjesta u molitvama i za pokojne i u drugim prilikama.

9. Radost zbog svečanosti

Osim toga, radost je kao rasuta po mnogim svečanostima. To je, jednostavno, radost zbog svečanosti. Tako s usklikom radosti više puta započinju mise svetaca ili je u molitvama izražena radost zbog proslave određenog sveca ili otajstva. Tako često započinju i Molbenice i Prošnje u Časoslovu.

A radost koja želi obuhvatiti sve: i zemlju i Crkvu i nebo jest vazmena, uskrsna radost u onome predivnom Vazmenom hvalospjevu: "Nek usklikne sad nebeska vojska Andela... nek uskliknu službenici Božji, nek se raduje i zemlja tolikim obasjana bljeskom. Nek se veseli i majka Crkva sjajna s tolikog svjetla i od gromkog klicanja nek ova odjekne dvorana."

10. Molba za radost

Napokon, molba za radost česta je u raznim prigodama, i to molba za provođenje ovog zemaljskog života u radosti kao i za vječnu radost. Molba za radost često je isprepletena izričajima ostalih vrsta radosti.

Za radost molimo već na početku dana: "Daj da ovaj dan u twoje ime radosno započnemo..." (III T.N.J.M.) i da cijeli proživimo u radosti: "Daj da cijeli današnji dan provedemo radosni s tvojega svjetla" (I T.Do.P.J.Pro.). Onda ćemo moći u miru počivati kroz noć u nadi i molbi za sretan i sutrašnji dan: "...Smjerno te molimo: daj da sigurni od svakoga zla počivamo u miru, te radosno sutra ustanemo i tebi hvalu dademo" (Pov. N.M.).

Crkva moli za žalosne: "Daj danas besposlenima rada, gladnima kruha, žalosnim radosti..." (IV T. Če. J. Pro.).

A želja je i molba u Bogu radosna čovjeka da tu radost nastavi u preobilnoj mjeri u nebu u vječnosti:

"Kriste, o prava ljubavi,
Ti nas od grijeha очisti,
Srca ispuni milosti,
Daj nam nebeske radosti" (Sv. Margarita Kortonska, 16.5. Sl. č. H.).

III. PORUKA ČISTOĆE STVORENOGA SVIJETA

Ta poruka, uz nakanu da potakne, osokoli i opomene, ima još i nakanu da pouči, a ta je pouka ujedno i naglašena opomena.

Kako sam u uvodu spomenuo, u posljednje vrijeme postaje sve važnije pitanje čovjekova prirodnog okoliša i to zato što je čovjekov životni okoliš ugrožen načinom proizvodnje i odnosa čovjeka prema njemu. Ugrožen je tako da počinje škoditi čovjeku, i, ako se nešto hitno ne počne poduzimati, uskoro će to postati jednako važno kao pitanje mira i rata jer, čini se, da nam je priroda navijestila rat!

U svojoj moći i sposobnosti da vlada prirodom koju mu je Bog poklonio još na samom početku (usp. Post 1,28), čovjek kao da je zaboravio da imati vlast ne znači u isto vrijeme i imati pravo tako postupati sa stvorenjima da se ne poštuju unutrašnji zakoni njihove biti i djelovanja. Ako to čovjek čini, svjesno ili nesvjesno, priroda se počinje osvećivati. Negdje sam pročitao: Bog opraća uvijek, čovjek katkada, priroda nikada! Priroda ili jedno biće bori se protiv napadaja na njegove unutrašnje zakone do svoje granice samoobrane ili prilagodivanja ili samolječenja. No, kad se prijeđe ta granica, počinje zlo koje se osvećuje počiniocu, pa tako stvorenja koja su proizašla kao dobra iz Božje stvarateljske ruke (Post 1) postaju za čovjeka kao prokleta (Post 3,17) i počinju bivati izvorom zla. Možda je to dio sadržaja onoga zagonetnog dijela iz Pavlova pisma

Rimljanima da je stvorenje podvrgnuto ispravnosti i ropstvu raspadljivosti (usp. Rim 8,19-22)⁷ Svakako, teško je vjerovati da su živa bića bila prije grijeha obdarena besmrtnošću, jer su bila namijenjena čovjeku za hranu, i teško je razumjeti da jedne stanice ne bi umirale da dadu mjesta novim stanicama u rastu tijela. Takva je narav i stanica ljudskoga tijela. Možda je za čovjeka rješenje u onom zagonetnom "stablu života" (usp. Post 3,22). Pavao je u pjesničkoj slici kao pridao stvorenjima i pamet i srce (ovo više!) pa mu se učini - i s pravom - da i stvorenje ne želi biti u službi zla i zato stenje i vapije za svojim izvornim poslanjem da služi dobru, ljubavi i slavi čovjeka i Boga. Inače, ova podložnost ispravnosti s oznakom prokletosti nalazi se samo na nekoliko mjesta u liturgijskoj molitvi (na pr. 8.1.J. Pro; II T.N.Sl.č.H po danu) a na mnogo više mjesta ističe se dobrota stvorenoga.

Budući da poruka stvorenoga želi u ovom slučaju posebno poučiti, potrebno je samo najkraće spomenuti izvore koji nanose silu prirodi, zbog čega se onda ona osvećuje, tj. izvore tzv. ekološke krize.

Početni uzrok jest "anarhijski karakter demografskog i ekonomskog rasta"⁸. "Anarhijski" u tome smislu što se poštuju granice podnošljivosti u naravi čovjeka ili prirode.

Pojedinačni uzrok:

- **iscrpljivanje zaliha prirodnih dobara.** Sigurno je da se iscrpljuju prirodna dobra kojih, posebno nekih vrsta, u prirodi ima u ograničenoj količini. Tako će npr. nafte jednom nestati i to se za neka nalazišta predviđa u skoroj budućnosti, a nafta je sirovina koja, kako znamo, uvjetuje velik dio proizvodnje i prometa. Iscrpljivanje i uništavanje šuma, napose u posljednje vrijeme, također je velika opasnost.⁹ Čovjek na različite načine i zbog različitih razloga ugrožava i uništava biljne i životinjske vrste koje u ekološkoj ravnoteži imaju važnu ulogu.¹⁰

- **rasipanje prirodnih dobara.** Industrijski razvijene zemlje troše, bez prave potrebe, previše dobara bilo prirodnih bilo proizvedenih. One troše 25 puta više od nerazvijenih. Primjerice, pučanstvo u SAD čini samo 7,5% svjetskog pučanstva, a troši 50% dobra!¹¹

- **onečišćavanje prirodnog okoliša.** Industrijska proizvodnja, na žalost, ne može a da ne proizvodi i otpad, i to ne samo otpad koji se opet može upotrijebiti preradom, nego i takav koji ne samo da je neupotrebljiv nego je i štetan. To onda onečišćava okoliš. Najgore je što su time napadnuta dva bitna elementa za život: **zrak i voda.**

Zrak nad velegradovima opasno je onečišćen, jednostavno zagađen. Nad New Yorkom, naprimjer, atmosfera sadrži oko 40 tona kemijskih elemenata u debljini od oko 2 kilometra.¹² U stručnoj literaturi počinje se pojavljivati nov naziv za nečistoću zraka što ga udišemo u mjestima boravka, tzv. tabagizam.¹³ (Ne znam da li je osnovano pitanje ili bojazan da će možda ovo trajno udisanje nečistoga zraka ili uzimanje nezdrave

hrane ili življenje u ubrzanom pa po tome nervoznom tempu s vremenom negativno utjecati ne samo na tjelesno zdravlje čovjeka nego i na njegovo psihičko zdravlje, na psihu. Znamo da se u liječnju psihičkih bolesti upotrebljavaju vrlo male količine preparata koji onda djeluju na pojedina središta u mozgu. Postoji li u organizmu dovoljno djelatvoran "filtr" koji će spriječiti nekontrolirano "taloženje" i djelovanje toksičnih sastojaka na moždana središta?). Voda je još više izložena opasnosti od onečišćavanja do prave zagađenosti. U Parizu se npr. u rijeku Sennu dnevno baci oko 600 tona raznih otpada.¹⁴ Neka prealpska jezera teško su ugrožena. Tako je Lado di Orta već mrtvo, a u Lago Maggiore, Lago di Garda i Lago di Como već su izumrle mnoge vrste biljaka i riba. Piše se da se Sredozmeno more bliži ekološkoj smrti. U njega se slijeva otpad 120 velikih obalnih gradova.¹⁵

- **pesticidi** postaju opasnost u hrani, kao i konzervansi. To su kemijska sredstva koja je čovjek ponašao u inače opravданoj borbi protiv raznih štetočina i kvarljivosti hrane. No sve veća i često nekontrolirana upotreba tih sredstava postaje opasnost za čovjeka, i to stoga što se pesticidi teško razgrađuju, nisu topljivi ni u vodi ni u krvi i tako se gomilaju u prehrambenom lancu.¹⁶

- **radioaktivnost** je nova opasnost. Treba se samo sjetiti nesreće u Černobilu (SSSR) i njezinih posljedica. Osim toga, novo je pitanje kako postupati s radioaktivnim otpadom.¹⁷ Hoće li ikada čovjeku uspjeti kao što se pokušava, atomsku energiju oslobođiti štetnog zračenja?! To bi bilo neprocjenjivo dobro za čovječanstvo. Ne zna se još koliko su štetna i ona zračenja za koja kažu da proizlaze iz raznih ekrana (televizori, kompjutori i sl). Nova je opasnost za cijelu zemlju nastala probijanjem ozonskog omotača oko zemlje što je posljedica radioaktivnosti, atomskih pokusa i upotrebljavanja u proizvodnji nekih elemenata koji to uzrokuju.

- **prevelika buka** vrsta je čovjekovog napada na prirodu (buka pri radu, buka od zrakoplova, prometa, radijskih i električnih aparata). Buka čini čovjeka nervoznim i sklonim agresiji.¹⁸

To su eto izvori ekološke krize pa je to i razlog zauzimanja Crkve za taj novi izvor nevolja za čovječanstvo.

Stoga je potrebno istaknuti da ekološka kriza ima velikim dijelom isti izvor koji i nemir i ratovi, a to je, kako gore spomenuh, gramzivo, oholo ljudsko srce! Odатle onda i etička dimenzija ekološke krize, kao i dodatni razlog za dužnost Crkvi da se uključi u napor za rješavanje te krize.

Ta kriza neumoljivo podsjeća čovjeka da, iako je slobodan, podložan je zakonima prirode, i to ne samo fizikalnim i biološkim zakonima nego i zakonima čovječjeg razuma i moralne naravi, što se očituje u dužnosti usklađivanja međuljudskih odnosa i odnosa s prirodom. Čovjek mora poštovati i druge ljude i prirodu kao partnera o kojima mora voditi računa u svojim slobodnim odlukama. Čovjek nije gospodar prirode, nego

upravitelj, kako ono Isus govori u priči o nepravednom upravitelju (usp. L 16,1-4).

Crkva nam kroz liturgijsku molitvu u obnovljenoj liturgiji želi poručiti da je priroda djelo Božje mudrosti i dobrote. Želi nam reći da je i priroda čovjekov put do Boga, da su stvorenja po Božjoj izvornoj volji htjela biti u službi dobra i da nisu pod vlašću Zloga. Zanimljivo je u vezi s time zapaziti da u novim obredima blagoslovljanja nema više egzorcizama nad stvarima i da se redovito ne blagoslovaju stvari ili nerazumna bića, nego se blagoslovuje Boga i čovjeka, tj. moli se Boga da dade da određeno biće ili predmet bude na korist čovjeku. Otrgla se Crkva od onog nesvetopisamskog gledanja na prirodu kao na prezira vrijednu, što se bilo uvuklo u liturgiju tamo još od 4. st. pa dalje,¹⁹ a to je, paradoksalno, bilo istaknuto u molitvi na blagdan upravo onoga sveca koji je, ako tako smijem reći, pretekao Drugi vatikanski sabor u promjeni vrednjovanja ovozemaljskih stvari - sv. Franje Asiškoga, kojeg je, uz ostalo, zbog njegova divljenja i zanosa za Božja stvorenja što ga je opjevalo u onoj predivnoj Pjesmi stvorova, papa Ivan Pavao II. proglašio zaštitnikom ekoloških društava (29.11.1989.), a na poticaj koji je dalo Međunarodno ekološko udruženje.²⁰

A evo kako su stvorenja utkana u liturgijsku molitvu!

1. Bog-Krist gospodar je stvorenja

Prva poruka liturgijske molitve jest da je Bog, da je Isus Krist gospodar stvorenoga. "Sve je, Gospodine, u tvojoj volji i ništa joj se ne može oprijeti. Ti si sve stvorio, nebo i zemlju, cijeli svemir, ti si gospodar svega" (17. N/g. Ul.). A Pavao uči Kološane: "Ta u njemu (Kristu, sve je stvoreno, na nebesima i na zemlji, vidljivo i nevidljivo, sve je po njemu i za njega stvoreno, on je prije svega i sve stoji i njemu" (Kol 1,12-20; I T. Sr. V. Hval.). A istu misao tako divno pjesnički izrazi himan na I V.1.1.:

"Sine, rođen od svog Oca
Od vremena vječitih,
Zvan Početak i Svršetak,
Vir i uvir stvari svih,
Što su bile, što su sada
I što još će biti ih.

2. Mudrost, čudesnost i dobrota Boga u stvorenjima

A u tim stvorovima kojih je Bog gospodar, odražavaju se mudrost Božja i njegova čudesnost u stvaranju, kao i dobrota.

"Gospodine, proničeš me svega i poznaješ...

Znanje to odveć mi je čudesno,
previsko da bih ga dokučio...
Jer ti si moje stvorio bubrege,
satkao me u krilu majčinu.

Hvala ti što sam stvoren tako čudesno,
što su djela tvoja predivna." (Ps 139,1,6,16.)
"Velik je naš Gospodin i svesilan
nema mjere mudrosti njegovoj." (Ps 147,5.)

Za dobrotu Gospodnju kliče psalmist: "Puna je zemlja dobrote Gospodnje (Ps 33,5), a onda u Ps 65 potanko opisuje Božju dobrotu na djelu kao kad ono majka priprema meku hranu za nejake zubiće:

"On ovako pripravi zemlju:
brazde joj natopi,
grude joj poravna,
kišom je omekša,
usjeve joj blagoslovi.

Ti okruni godinu dobrotom svojom
plodnost niče za stopama tvojim" (Ps 65,13-15.)

Stoga Crkva u Novom savezu zahvaljuje Bogu u molitvi: "Svemogući Bože, ti si dobar i u svojoj dobroti nas obasipanješ mnogovrsnim stvorenjima..." (III T. Ut.J.)

Veliko čudo mudrosti i dobrote jest što nas je Bog uistinu divno stvorio, ali je još čudesnije kako nas je obnovio. I to izriče Crkva Bogu u vazmenom bdjenju: "... ti si čovjeka divno stvorio a još ga divnije obnovio" (Molitva poslije I. čitanja na Vazmenom bdijenju).

3. Čovjek i stvorene slave i hvale Boga

Zbog Božje mudrosti, čudesnosti i dobrote čovjek mora slaviti i hvaliti Boga. Molitve Staroga saveza prepune su slave i hvale Boga. Psalmist u 147 psalmu poziva svoj narod da slavi i hvali Svevišnjega:

"Hvalite Gospodina jer je dobar,
pjevajte Bogu našemu jer je sladak,
svake hvale on je dostojan...
Pjevajte Gospodinu pjesmu zahvalnu,
svirajte na citri Bogu našemu! ...
Slavi Gospodina Jeruzaleme,
hvali Boga svoga Sione" (Ps 147,1,7,12).

Psalmist često poziva i stvorena da hvale Gospoda, da mu zahvaljuju, pa za rijeke zamišlja kao da imaju ruke i poziva ih da plješću:

"Rijeke nek plješću rukama,

zajedno s njima nek se brda raduju" (Ps 98,8). I polja i drveća i more poziva na slavu Boga:
"Nek se raduje polje i što je na njemu,
neka klikće šumsko drveće" (Ps 96,12).
"Neka hući more i što je u njemu" (Ps 96,11). I sav svemir neka slavi Gospoda:
"Hvalite ga, sunče i mjeseče,
hvalite ga sve zvijezde svjetlosne,
hvalite ga nebesa nebeska i vode nad nebesima" (Ps 148,3-4). A kako je zanosna pjesma slave što je tri mladića upraviše Bogu u čast u peći ognjenoj:
"Ognju i žare... rose i mrazovi...
tuče i snijezi... bregovi i brežuljci...
mora i rijeke... ptice nebeske...
sve divlje i pitome životinje...
sinovi ljudski, blagoslivljate Gospoda..." (Dn 3. passim).

4. Svorenje u službi čovjeka i njegova spasenja

Sigurno je da nerazumni stvorovi svoju vrijednost imaju iz činjenice da su stvorenja Božja i da svojim postojanjem daju čovjeku mogućnost da živi i da slavi Boga. Osim toga, daju čovjeku i mogućnost stjecanja znanja, a time i dublje spoznaje božje mudrosti i dobrote. Zato Crkva moli: "Otkrij nam unutrašnji smisao i vrijednost svekolikog stvorenja da, slaveći tebe, stvorenje sebi pridružimo u iskazivanju hvale tebi" (II T.K.P.J.). Toj hvali, ali i općem dobru, moraju smjerati i dostignuća ljudskoga stvaralaštva pa zato npr. kod blagoslova škole i sveučilišta molimo: "Učini da s pomoću ljudskoga znanja i jasnije shvaćamo i potpunije izvršujemo svoj poziv i podaj da napredak znanosti i učenosti djelotvorno utječe na medusobno povezivanje ljudi" (Blagoslovi, 550). Za umjetnike Crkva moli da, obdareni posebnim zrakama božanskog nadahnuća, služe izgradnji boljeg i plemenitijeg čovječanstva i da čovjeka povedu, zanesu u ono tajanstveno, transcendentno, neizrecivo, kako to reče papa Pavao VI. na jednoj misi za umjetnike.

Ali najveća vrijednosti uzvišenog stvorenja jest u neshvatljivoj Božjoj odluci da i neživa i nerazumna stvorenja postaju sredstva milosnoga života. Ona se posvećuju riječju Božjom i molitvom i tako iz profane upotrebe prelaze u sakralnu, sakramentalnu. To može jer je u Kristu sve otkupljeno i očišćeno ili sve stvorenje to može postati. Crkva izriče tu misao pri blagoslovu vode: "Bože tvoj je Duh u počecima svijeta lebdio nad vodama, da joj dade moć posvećivanja" (Blagoslov vode u Vazmenom bdijenju). Slično i pri posveti ulja: "Ti si u početku zapovijedio da zemlja

proklijie plodonosnim stablima među kojima niču masline, službenice (darovateljice) ove blagorodne tekućine, kojih će rod poslužiti svetoj krizmi" (Posvećenje krizme, u Rimski pontifikal, 23). A zvijezda je bila vjesnica Kristova rođenja, kako spominjemo na Bogojavljenje u Zbornoj molitvi. U Redu blagoslova životinja (br. 728) nabrojene su životinje koje su "nekako navijestile darove spasenja". Tu su Noine životinje, Jonin kit, Ilijin gavran, i druge.

No najveće, tj. veće se ne može zamisliti - kao da se ovo naprijed može zamisliti - jest što je Gospodin odlučio sakriti se pod tvarne prilike kruha i vina i postati na još jedan neizreciv način Emanuel-Bog s nama, pa je uzeo u ruke kruh i vino i izgovorio one čudotvorne riječi: ovo je moje tijelo, ovo je moja krv. I tada kruh i vino postadoše sakramenat našega spasenja - nekrvna žrtva, i našega milosnog hranjenja - sv. pričest.

Ta misao i istina vrlo je česta u Darovnim molitvama s različitim inačicama.

I tako je po Kristu, u sveopćoj obnovi (Duhovi, V. I. Pro) i stvorenje u uzvišenoj službi pripremanja stvaranja novoga neba i nove zemlje!

Zbog svega ovoga moramo se s poštovanjem odnositi prema stvorenom svijetu kao prema djelu Božjem, što nam je dan za pomoć na putu prema sveopćem oslobođenju i proslavi svega stvorenoga, kad Isus pred Ocu kraljevstvo i Bog bude sve u svemu (usp. 1 Kor 15,28), a to u stihu himnotvorac tako lijepo pjeva:

"Ti sve nas tada predat ćeš

Pod Duha Svetog pečatom

Svom Ocu, Kralju svevišnjem,

Za vjekovječno kraljevstvo. Amen. (I T. Sl. č. H. po danu.)

Zaključak

Na kraju, što bismo na osnovi ovih poruka liturgijske molitve mi morali činiti?

Ukratko sažimam:

osobno obraćenje u ljude mira s Bogom i s ljudima

odstranjivati sve oblike nepravde i nejednakosti unutar svojih zajednica ili u odnosu prema drugim redovničkim zajednicama

razmotriti davanje plaća i socijalnog osiguranja onima koji rade kod nas

(paziti što se radi s našim novčanim položima u bankama)

imati otvorene uši i srce za potrebe siromaha i potrebnih u svim područjima života

imati razumijevanja za ono što se čini ili pokreće u našim zajednicama za pravdu, mir i ekologiju, pa se i sami, u skladu s duhom svojega reda ili

družbe, uključiti u taj rad poduzimati pokrete u društvu koji rade za pravdu, mir i ekologiju i na odgovarajući se način povezati s njima

proglašavati istinu da je sve stvoreno Božje djelo i zato dobro djelo i da se stoga prema stvorenome treba odnositi s poštovanjem

biti posrednici između evandeoskih vrednota i suvremenog svijeta

biti svjedoci da je u ovom svijetu moguće živjeti bratske i sestrinske odnose u pravednosti i ljubavi

doživljavati i naviještati radost Boga i radost Bogom ljubljenih i otkupljenih osoba.

Tako će se i po nama ostvarivati molba psalmista: da pravda stupa pred nama, a ir tragom stopa naših, i da se po nama Ljubav i Vjernost sastaju, a Pravda i mir grle! (usp. Ps 85,11,14).

BILJEŠKE

¹ Motu proprio *Catholicam Christi Ecclesiam*, 6.I.1967.

² Kad bi se u ovo istraživanje uvrstila i čitanja iz svih Misala i Obrednika, to bi se pretvorilo u istraživanje naznačenog predmeta u Svetom pismu, što nije nakana ovog predavanja.

³ V. Massimo Toschi, *Pace e Vangelo*, Queriniana, Brescia, 1980.

⁴ Primjerice Zapadni Berlin u Istočnoj Njemačkoj, tri baltičke države koje je okupirao SSSR za vrijeme drugoga svjetskog rata, granice između nekih istočnoeuropskih država utvrđene nakon drugoga svjetskoga rata itd.

⁵ Što će biti od djece koju roditelji tuku i pretuku? Pročitao sam negdje da u jednoj vrlo razvijenoj zemlji u Zapadnoj Evropi bude pretučeno godišnje do 10000 djece.

⁶ Usp. papa Pavao VI, *O kršćanskoj radosti*, KS, Dokumenti, 46.

⁷ Usp. Ivan Pavao II, *Otkupitelj čovjeka*, KK, Zagreb, 1980. str. 1119-20. i odličan članak o. Bonaventure Dude: U uskršnjom oslobođenju čovjeka sudjeluje sve stvorenje, *Glas Koncila, Uskrs*, 1979. god. XVIII, br. 8.(403), str. 1. i 4.

⁸ Jean Aubert, *Diritti umani e liberazione evangelica*, Queriniana, Brescia, 1989. str. 144 s.l.

⁹ Na više se mjesta u posljednje vrijeme piše o namjernom paljenju šuma, zapravo prašuma u Brazilu, i to na više mjesta, sa svrhom da bi se dobile plodne površine za uzgoj goveda, koja se onda prodaju u SAD, ali pri tome se stvara manjak vegetacije što je opasno za cijeli svijet, jer se brazilske prašume smatraju "plućima" Zemlje. - Nadalje, za jedan nedjeljni broj "New York Timesa" potroši se oko 74 hektara šume sa svim onim što to znači za gubitak izvora kisika (v. Jean Aubert, nav, dj., str. 145)

¹⁰ V. Jure Radić, *Sakralna ekologija znak vremena*, iz "Službe Božje", 3-4, 111982. str. 3. Tu piše: "Prema popisu UNESCO-a pred istrijebljenjem je oko 20 000 vrsta

biljaka i oko 1 000 vrsta životinja (276 sisavaca, 435 ptica, 180 gmazova i vodozemaca). Nerazumno postupanje s prirodom teško se osvećuje. Sahara se u posljednjih 50 godina proširila za oko 650 000 km². Čovjekovo je djelo pustinja Gobi u srednjoj Aziji i Thar u Indiji.

¹¹J.-M. Aubert, nav. dj., str. 145; oko 50 Pakistanaca troši toliko hrane koliko jedan Amerikanac u SAD, a hrana koju baci jedan Amerikanac mogu se prehraniti tri Indijca (v. J. Radić, nav. dj., str.3).

¹²J.-M. Aubert, nav. dj., str. 146; od onečišćenog zraka dolazi do tzv. "kiselih kiša" koje već i u nas nanose štetu šumama; Zagreb ima znatno veći broj oblačnih dana u godini nego prije 100 godina /v. J. Radić, nav. dj., str. 4). U Banjaluci, Zenici, Kaknju zabilježeni su mnogo veći postoci nekih bolesti nego drugdje.

¹³J.-M. Aubert, nav. dj., str. 146.

¹⁴Isto. Teškoća kod tih kemijskih otpada jest u tome što neki elementi kao npr. živa ulaze u organizme, pa i u naš, u elementarnom stanju koji nije moguće razgraditi u probavnom traktu /v. J. Radić, nav. dj., str. 3-5).

¹⁵ Svake godine u Sredozemnom moru završi oko 120 000 tona mineralnih ulja, 12 000 tona fenola, 60 000 tona detergenata, 100 tona žive, 3 800 tona olova, 2 400 tona kroma itd. v. "Slobodna Dalmacija", 17.8.1989, str. 7.

¹⁶ J. Radić, nav. dj., str. 3.

¹⁷ Neke se zemlje žele toga oslobođiti pa pokušavaju prokrijumčariti u druge zemlje radioaktivni otpad ili, jednostavno, potope brod u ocean ili u Sredozemno more (v. "Slobodna Dalmacija", 17.8.1989. str. 7.)

¹⁸ J.-M. Aubert, nav. dj., str. 146.

¹⁹ Usp. J. Galineau, Pastoralna teologija liturgijskih slavlja, KS, Zagreb, 1973, str. 563-564.

²⁰ V. J. Radić, nav. dj., str. 1.

KRATICE

Bl - Blagoslov (knjiga)
B. v. - Božićno vrijeme
Č. - čas
Če - četvrtak
D - Darovna (molitva)
Do - Došaće
H - Hvalospjev
J - Jutarnja
K - Korizma
M - molitva
Mlb - Molbenica
N/g - nedjelja kroz godinu
P. - ponедjeljak
Pop - popričesna (molitva)
Pov - 1 Povečerje
Pri - pričesna (pjesma)
Pro - prošnje
Pt - petak
S - srijeda Sl - Slavlje

Sl - slavlje
Po - posvete crkve
Bl.Dj.M. - Blažene Djevice Marije
Ap - Apostola
Mč - Mučenika
Pa - pastira
N - Djevica
Sv.m. - Svetih muževa
Sv.ž - Svetih žena
R - Redovnika
Mil. - Koji uz vršili djela milosrđa
O - odgajatelja
Sl. č. - Služba čitanja
Su - subota
Sv. bl. Svečani blagoslovi
T - Tjedan
U - utorak
Ul - Ulazna pjesma
V - Večernja
Vz. v. - Vazmeno vrijeme
Zb - Zborna (molitva)